

ƏLİXAN MUSAYEV

ELMİN FƏZİLƏTİ

www.azerislam.com
mail@azerislam.com

Bakı – 2002

MÜƏLLİF: **ƏLİXAN MUSAYEV**

İxtisas redaktoru: **Saban Uluxanov**

Redaktor: **Əzim Hüseyn**

Yaradıcı, qəlbləri və nəfsləri bilən İlahi olduğunu yəqin edən oxucum bu istinadlara da biganə qalmaq, elmə yiyələnmək kimi çətin bir vəzifəni üzərinə götürdüyü üçün onlardan faydalanacaq. Həqiqətən də elm Allahın nemətidir. Buna nail olmağı da ilk öncə Ondan istəmək, sonra isə bu yolda mücadiləyə qatılmaq lazımdır. Həqiqətən kimə elm verilibsə o çox şeyə nail olub. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

«لَا يَرْفَعُ دَرَجَةً إِلَّا بِذِكْرِ اللَّهِ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَسَتَكُونُ عَلِيمًا»

» (20) «TÖVƏLƏNDİR, TƏVƏLƏNDİR»

«Allah istədiyi şəxsə hikmət (elm, mərifət, müdriklik) bəxş edir. Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir (əbədi səadət) verilmişdir. Bunu ancaq ağıllı adamlar dərk edirlər!»⁴

Elmsiz insan sükanı nasaz maşına bənzəyir. Sükansız maşını idarə etmək qeyri-mümkün olduğu kimi, elmsiz də bu dünyada yaşamaq çox çətinidir. Elmsiz söylənilən fikir çox zəif və təsirsizdir. Uca Allah hətta peyğəmbərlərinə belə elmsiz fikir söyləməməyi tövsiyə etmiş və belə buyurmuşdur:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا قَوْلًا لَا نَعْلَمُ ۚ أَلَيْسَ بِاللَّهِ الْعِلْمُ أَوْفَىٰ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ»

» (11) «TÜƏLƏNİ XƏTƏLƏNDİRİBƏNİZ: TƏMƏNİ»

⁴ «əl-Bəqərə» surəsi, 269.

«Həqiqi hökmdar olan Allah (hər şeydən) Ucadır! Həm də sənə tamam-kamal vəhy olunmadan əvvəl Qurani oxumağa tələsmə və: «Ey Rəbbim! Mənim elmimi artır!»- de».⁵

Bu kitabı yazmaqda digər bir məqsədim də İslamın elmə verdiyi qiyməti, alimə olan xüsusi münasibəti nəzərinizə çatdırmaqla yanaşı, həm də təmiz və saf dinimizin cahillikdən, xurafatdan, terrordan və s. bu kimi əsassız ittihamlardan uzaq olmasını ortaya qoymaqdır. İslam bütün gözəl keyfiyyətləri insanlara hələ bəşəriyyət onlar barəsində xəbərsizkən çatdıran bir dindir. Elmə yiyələnməyin vacibliyi İslamın əsas prinsiplərini təşkil edir. Dinimiz elmi bilgiləri iki böyük qrupa ayırır: Bunlardan birincisi fardul-ayn olan elmdir ki, bu elmi bütün insanlar bilməlidirlər. Bu məsələdən kiminsə qafil olması heç cürə qəbul edilməzdir və dinimiz belə insanları axirət əzabı ilə qorxudur. Bu elm də Allahın tanınması və qəbul edilməsidir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

بِأَنَّكُمْ كُنْتُمْ أُمَّةً

«Bil ki, Allahdan başqa ilahi yoxdur»⁶

Bu çox əzəmətli ayədir və İslamın beş əsasından biri olmaqla bərabər həm də çoxşaxəli və bir neçə bölməni özündə birləşdirən bir prinsipdir. Bu prinsip özünün çox məntiqli ifadəsini bir cümlədə tapsada, bu bir cümləyə islam alimləri cild-cild kitablar yazmışlar. İkinci növ elm isə fardul-kifayə adlanan elmdir ki, bu elmi hamının bilməsi bir o qədər də vacib deyildir. Yəni bu elmi həmin sahəyə aid bir qrup mütəxəssisin bilməsi kifayətdir. Bu elmi öyrənmək istədikdə mütləq həmin sahəyə

⁵ «Ta Ha» surəsi, 114

⁶ «Məhəmməd» surəsi, 19.

aid mütəxəssisə müraciət edilməli və bu məsələdə də bilgisiz hərəkət edilməməlidir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

»(1) عِلْمٌ مِّنْ رَبِّكَ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ الْعِلْمَ فَهُوَ لَشَاكِرٌ عَلِيمٌ

«Əgər bilmirsinizsə, zikr əhlindən (alimlərdən) soruşun!»⁷

İslam elmlərə yiyələnməyi təkcə tövsiyə etmir, bunu hətta insanlardan tələb edərək yollarını da izah edir. Bu səmavi din elmsiz, elm isə bu dinsiz təsəvvür edilməzdir. Elmlə insanla cahil arasında çox böyük fərq olduğunu önə çəkən Uca Allah belə buyurur:

مَنْ كَفَرَ بَعْدَ مَا نَسِيَ آيَاتِنَا مِن قَبْلِهِ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

«De ki, heç bilənlərlə bilməyənlər (alimlə cahil) eyni ola bilərlərmi?»⁸

Bu sualın cavabı əslində hamıya aydın olsa da Uca Allah insanı daim düşünməyə və elmə meyl etməyə səsəyir. Allahın elçisi olan Peyğəmbərimiz - *səllallahu aleyhi və səlləm* - insanları bu yolda müxtəlif cür həvəsləndirər və onlarda elmə məhəbbət oyadardı. Başqa cür ola da bilməzdi. Çünki insanların ən xeyirlisi olan Peyğəmbərimiz - *səllallahu aleyhi və səlləm* - gətirdiyi dinin elmsiz dərk olunmaz olduğunu fərqləndirirdi. Peyğəmbərimizdən - *səllallahu aleyhi və səlləm* - bu barədə bizə gələn hədislər də bunu açıqca sübut edir. Əbu Hüreyrədən (r.ə.) rəvayət edilən hədisdə Peyğəmbərimiz - *səllallahu aleyhi və səlləm* - belə buyurur: «Kim elm öyrənmək üçün yola düşərsə Allah da onun üçün Cənnətə gedən yolu asanlaşdırar. Və o

⁷ «əl-Ənbiya» surəsi, 7.

⁸ «əz-Zumər» surəsi, 9.

qövm ki, Allahın evlərinin birində yığışib Onun kitabını oxuyar və öz aralarında onu araşdırarsa onlara Allah tərəfindən sükunət nazil olar, Allahın rəhməti onları bürüyər, mələklər onları əhatə edər və Allah onları Öz dərgahında olanların yanında xatırlayar».⁹ Əbu Hüreyrədən (r.a.) rəvayət olunan digər bir hədisdə isə Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - belə buyurur: «Adəm övladı vəfat etdikdən sonra əməl dəftəri bağlanır. Yalnız üç şeydən başqa: (Yəni vəfatından sonra da bu üç şey ona savab qazandırır) Ardı kəsilməyən sədəqə (yol çəkdirmək, su quyusu qazdırmaq, və s.), fayda verən elm və valideyn üçün dua edən əməlisaleh övlad».¹⁰ Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - elmə olan ehtirası öz səhabələrinin də qəlbində oyadmışdır. Raşidi xəlifələrdən olan (Allah onların dördündən də razı olsun) Ömər ibnül-Xəttab (r.a.) deyir ki; «Həqiqətən hər bir kəs mənzilindən dağ boyda günahla çıxa bilər və elm aldıqdan sonra Allahdan qorxub günahlardan çəkinər və tövbə edər və beləliklə də mənzilinə günahsız qayıdar. Elm məclislərini tərk etməyin!»¹¹ Baxın görün Əli ibn Əbi Talibin (r.a.) elmə münasibəti necə gözəldir: «Elm var-dövlətdən daha xeyirlidir. Elm səni qoruyar, var-dövləti isə sən qoruyarsan, elm hakimdir, var-dövlət isə məhkumdur, var-dövlət yığanlar məhv oldu, elm öyrənənlər isə həmişə yaşayırlar, özləri ölüb getsələr də şəxsiyyətləri (adları) daima qəlblərdədir».¹²

Bu cür hədis və rəvayətlərin sayını hələ çox uzatmaq olar. Bütün bunlar İslam cəmiyyətinin, İslam əxlaqının, digər inanc-

⁹ Muslimin «Səhih» əsəri 6793.

¹⁰ Muslimin «Səhih» əsəri 1631.

¹¹ «Miftahu-d-daru-s-sədə», 1/77.

¹² «Ədəbu-d-dünya vəd-din», səh48.

lardan üstün olmasını bir daha sübut edir. İslam məhz elm sayəsində gənc nəslin ideya, mənəvi simasının formalaşacağını vurğulayır. İslam Peyğəmbərinin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - bizə qoyub getdiyi zəngin əmanəti (elmi) ecazkar qüvvə sayılmaqla bərabər istər ailə, istərsə də ictimai tərbiyə üçün əvəzsiz bilgiler toplusudur. Bu bilgiler müstəqil Azərbaycanın yetişən nəslinin mənəvi simasının formalaşması, onlarda əqidə və dünya görüşünün dərinləşməsi üçün misilsiz vasitədir. Böyüyən balalarımızın gələcəyi üçün məktəb, ailə və ictimaiyyətin birgə işinin təşkilində İslam dəyərlərindən də istifadə edilməsi bu yolda yüksək təsirə malik olardı. Ailədə boya-başa çatan vətəndaşımızın tərbiyəsinə təsir edəcək amil kimi İslam qadının, ananın rolunu da xüsusi qeyd edir. Körpədə uşaq yaşlarından uzun müddətli diqqətin formalaşması, ilkin elmi biliklərin (Lə iləhə illəllah, Muhəmmədən Rəsulullah kəliməsi ilə başlayan) təlqin edilməsi uşağın daimi yanında olan ananın üzərinə düşdüyü danılmazdır. İslam bu mənada qadının da elmi, savadlı olmasını vacib sayır. Çünki məhz ananın malik olduğu keyfiyyətlər gələcək körpədə, müstəqil dövlətimizin gələcək vətəndaşını da onu bətnində gəzdirdiyi andan dünyaya gətirdikdən sonra qayğısına qalacağı günlərdə də öz təsirini göstərir. Bu gün cəmiyyətimizdə layiqli insan yetişdirmək üçün, onlarda ilk növbədə Allaha möhkəm inam, müsbət əxlaqi keyfiyyətlər və adətlər formalaşdırılması zəruridir. Bu baxımdan İslam qadının savadlı olmasına xüsusi önəm verir. Elə bu səbədən də dinimiz bəşəriyyəti maariflənməyə səsləyir. Kitabın giriş bölməsini Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - səhabəsi olmuş Müaz ibn Cəbəl (r.a.) elm haqqında dediyi fikirlərlə tamamlayıram: «Elm öyrənin! Həqiqətən elmi Allah xatirinə öyrənmək təqvadır, elm tələb etmək ibadətdir, elmi müzakirə etmək təsbihdir, (yəni Allahı zikr etməkdir) elmi

axtarmaq cihaddır, bilməyənlərə elm öyrətmək sədəqədir. Çünki, məhz elm halal və haramın öyrənilməsi üçün səbəbdir, cənnət əhlinin yolunu işıqlandıran nurdur, vəhşilər arasında insandır, qəriblikdə isə dostdur, xəlvətdə sənə həmdəmdir, sevinc və kədərində sənə yol göstərən vasitə, düşmənlə mübarizədə silah, dostlar yanında zinətdir. Onunla Uca Allah bir qism insanlara xeyir nəsib edir, onları aparıcı qüvvəyə çevirir və digərləri də onların ardınca gedir, mələklər onları sevir və onları əhatə edir, hər bir canlı və cansız onlar üçün bağışlanma diləyir. Hətta dənizlərdəki balıqlar və qurudakı heyvanlar belə. Elm qəlbləri cəhalətdən oyadır, gözləri də zülmətdən nura açır. Bəndə, elmin fəziləti ilə ən xeyirli insanların dərəcəsinə çatır, dünya və axirətdə olan ən yüksək məqamlara nail olur. Elmdə təfəkkür orucu, müzakirə etmək isə qiyamı (gecə namazını) əvəz edir. Onun vasitəsilə qohumluq əlaqələri möhkəmlənir. Elm hər bir əməlin imamı hesab olunur və əməl də ona tabe olur. Elmə nail olan insan xoşbəxt, ondan məhrum olan isə bədbəxt olur».¹³

¹³ «Cami bəyanul-elm və fədlili», 1/52.

Elmə vıyələnmək yolunda atacađımız ilk addımlar

Heç kəsə sırr deyil ki, elm şüura və nitqə malik olan varlığın onsuz keçinə bilməyəcəyi zəruri bir tələbatdır. Yəni hər bir insan dünyaya göz açdığı andan ona əbədi olaraq göz yumacağı ana qədər bu və ya digər məsələlərlə bağlı olan fəaliyyətini məhz görüb, duyub, dərk etdikdən sonra həyata keçirir. Əgər bu fəaliyyət körpəlik yaşlarında müəyyən vərdişlərin, davranış formalarının aşılınması ilə başlayırsa, artıq yetkinlik yaşından sonrakı dövr hər bir fərdin müəyyən biliklər sisteminə, dünya görüşünə, yüksək əxlaqa və davranışa malik fəaliyyət göstərməsini tələb edir. Yəni bu gün rastlaşdığımız hər hansı bir elmi, əxlaqlı, mömin bir insan dünənin Uca Allah tərəfindən hidayət olunduğu, valideynləri və cəmiyyət tərəfindən düzgün tərbiyələndirildiyi və istiqamətləndirildiyi uşaq olması məntiqini ortaya qoyur. Yəni gələcəkdə elmə həvəs göstərən, bu sahədə uğurlar əldə edəcək fərdin yetişdirilməsi onun düzgün tərbiyəsi, ifrat əyləncə atmosferindən uzaq mühitin yaradılması, uşaqda möhkəm iradənin formalaşdırılmasından birbaşa asılıdır. Problemin bu hissəsinin məsuliyyətini bilavasitə valideynlər daşdığı üçün bir neçə məsləhəti qeyd etmək yerinə düşərdi. Hər bir valideyn ilk öncə uğurun və xeyirin məhz Allahın əlində olduğunu qəbul edib övladı üçün Ona dua etməlidir. Həm də bu duanın övlad hələ dünyaya gəlməmişdən öncə edilməsi daha səmərəlidir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

«وَلَا تُؤْتُوا عَيْنَكُمْ لِلدُّنْيَا وَالْآلِهَاتِ الَّتِي بَيْنَ يَدَيْهَا كُرْسِيُّهَا وَمَنْ يَتَّبِعْهَا فَاِنَّهُ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَهُوَ كَافِرٌ ۝۴

» (74) «تِلْكَ اَشْجَارٌ كَانَتْ يَمِينًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَعَلَى غُرُبَاتِهِمْ قُرُونٌ مِّنْهُمْ يَوْمَ يُصْعَقُونَ فِيهَا بِغَارٍ مُّجْتَمِعٍ لَا يَخْرُجُونَ فِيهَا ۝۷۵

«Və o kəslər ki, "Ey Rəbbimiz bizə zövcələrimizdən və uşaqlarımızdan [sənə itaət etməklə bizi sevindirib] **gözümü-zün işığı** [bəbəyi] **olacaq övladlar ehsan buyur və bizi müttə-qilərə imam** [rəhbər] **et!" – deyərlər»¹⁴**

Bu ayədən sonrakı ayədə Uca Rəbbimiz bu cür insanların axirət həyatında ehtiramla, salamlarla qarşılanacağını qeyd edir. Övlad üçün dua etmək onun dünyaya gəlməsindən sonra da davam etdirilməli, ona gözəl nəsihətlər edilməlidir. Nəsihətlərin ən gözəli isə Allah kəlamıdır:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

» (B) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

«[Ya Məhəmməd!] **Yadında olsun ki, bir zaman Loğman öz oğluna nəsihət edərək belə demişdi: «Oğlum! Allaha şərikin qoşma. Doğrudan da, Allaha şərikin qoşmaq böyük zülmüdür! [Ağır günahdır!]»¹⁵,**

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

» (T) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

«**Oğlum! Namaz qıl, [insanlara] yaxşı işlər görməyi əmr et, pis işləri qadağan elə. [Bu yolda] sənə üz verəcək müsibətlərə döz. Həqiqətən bu [dediklərim] vacib əməllərdəndir!»¹⁶**

¹⁴ «əl-Furqan» surəsi, 74.

¹⁵ «Loğman» surəsi, 13.

¹⁶ «Loğman» surəsi, 17.

Bu ayələrdə zikr olunan əməllər – Allaha şərikin qoşmamaq, namaz qılmaq, yaxşı işlər görüb pis işlərdən çəkinmək və ən nəhayət, bu yolda çətinliklərə səbr etmək kimi keyfiyyətlər uşağa kiçik yaşlarından aşılarsa, bu uşaqda tədricən gözəl əxlaq və möhkəm iradə formalaşdırmış olar ki, bu da gələcəkdə elm tələb edəcək insan üçün çox zəruridir. Həqiqətən də dərindən düşünsək görürük ki, elmi biliklərə mükəmməl yiyələnməyimiz iman, əxlaq və iradəmizin nə dərəcədə səfərbər etməyimizdən asılıdır. Bunların isə kökündə Allaha və Onun Rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** - itaət durur. Yəni gələcək uğurlarımızı təmin etmək üçün təxirə salmadan yuxarıdakı keyfiyyətlərə malik olmağımız gərəkdir.

Elmə yiyələnmək yolunda atılması vacib olan digər bir amil də təmiz niyyət və məqsədin olmasıdır. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَانًا ۖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

» (5) **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَانًا ۖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ** ۖ ﴿٥﴾

«Halbuki onlara əmr edilmişdi ki, Allaha – dini yalnız Ona məxsus edərək, digər bütün batil dinlərdən islama dönrək – ibadət etsinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Doğru düzgün din budur!»¹⁷

Ömər ibnu-l-Xattab (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Əməllər niyyətlərə görədir və hər bir kəsin etdiyi əməl niyyəti ilə ölçülür».¹⁸

¹⁷ «əl-Bəyyinə» surəsi, 5.

¹⁸ Buxarinin «Səhih» əsəri 1; «Səhih Müslim» 4904.

Niyyətin özü isə insanın əqidəsi ilə birbaşa bağlıdır. Yəni hər bir insanın sahib olduğu etiqada uyğun niyyətlərə malikdir. Məsələn, hər hansısa bir insan bu və ya digər bir xeyriyyəçiliklə məşğul olursa və bunu ixlasla, Allah rızasını qazanmaq üçün deyil, ətrafdakıların nəzərində «xeyriyəçi insan» imicini yaratmaq üçün edirsə bu onun əqidəsinin düzgün olmamasına dəlalət edir. Bu cür əqidə isə görüləcək işi elə niyyət mərhələsində korlayır. Yəni hər bir elm əhli ilk öncə Allaha itaətkar olmalı, Onun Rəsulunun - **səllallahu aleyhi və səlləm** - qoyduğu yolla hərəkət etməli, görəcəyi bütün işləri dini, yaşayışı, axirət üçün faydalı olan tərzdə həyata keçirərək vətəninə və millətinə xidmət etməli və heç bir zaman bu niyyəti başqası ilə əvəz etməməlidir. Bu barədə Mirzə Şəfi Vazehin bir fikrini də qeyd etmək yerinə düşərdi:

Gərək ola əvvəldən nəcib məqsədin,
Qarşıdakı amalını edəsən yəqin.¹⁹

Elmlə məşğul olan insanın işini yüngülləşdirəcək bir amil də onun nə dərəcədə zəhmətkeş olub-olmamasıdır. Tənbəllikdən uzaq olmaq, nəfsinin qulu olmamaq, onu iradəyə tabe etdirmək elm əhlinin gündəlik qaygılarını təşkil etməlidir. Tənbəllik və bekarlıq insanı son anda çox zəiflədir. Və ya Nizaminin təbirincə desək:

Bu nə tənbəllikdir, giriş tez işə,
Bekarlıq insanı sıxar həmişə.

başqa yerdə isə:

¹⁹ M. Cəfərin «Estetik tərbiyə-ailə və məktəb» əsəri, səh.43.

Həyatın mənası hünər deməkdir,
Nə şöhrət nə yuxu nə də yeməkdir.
Yatmağı yeməyi bu aləmdə sən,
Atda, öküzdə də görə bilərsən.²⁰

Əlbəttə, elm əhli nəinki elm sahəsində, həmçinin fiziki işlərə münasibətdə də zəhmətkeş olmalıdır. Bu onun gələcək fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir. Fiziki əməkdən söz açdıqda Həsən bəy Zərdabinin bir fikri yadıma düşür. O, yazırdı ki: «Fiziki əmək necə deyərlər, xəstəlikləri müalicə edir, şərə qalib gəlir, insanda əxlaqi intibah əmələ gətirir».²¹

Bir məsələni də heç zaman unutmamalıyıq ki, elmə yiyələnməyə başladığımız andan etibarən müəyyən çətinliklərin ortaya çıxması təbiidir. Bu zaman görüləcək ilk tədbir bu amilləri tanımaq və onunla mübarizə aparmaqdır.

Elmə yiyələnmək yolunda qarşıya çıxan maneə və çətinliklər

Elm hər şeydən öncə ibadətin bir növüdür. İbadət isə niyyətsiz təsəvvür olunmur. Niyət hər bir əməlin əsasıdır və buna görə də onsuz yerinə yetirilən istənilən ibadətin heç bir faydası yoxdur. Uca Allah buyurur:

²⁰ Nizami Gəncəvinin «Leyli və Məcnun» əsəri, səh.40.

²¹ A. Mikayılovun «Əməyin estetikası» əsəri, səh.23.

» (5) MƏDƏSİY DİVƏWV VƏBƏWƏ 0@

«Halbuki onlara əmr edilmişdi ki, Allaha – dini yalnız Ona məxsus edərək, digər bütün batil dinlərdən islama dönərək – ibadət etsinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Doğru-düzgün din budur!»²²

Ömər ibnu-l-Xəttab (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm - dedi: «Əməllər niyyətlərə görədir və hər bir kəsin etdiyi əməl niyyəti ilə ölçülür²³»²⁴

Bu ayə və hədis niyyətin vacib olduğunu bəyan edir. Niyyyətsiz əməl olmadığı kimi sonradan dəyişdirilmiş niyyət əmələ xələl gətirir. Daha dəqiq desək elmə yiyələnməyə mane olan başlıca amillərdən biri də niyyətin dəyişdirilməsidir. İnsan daim niyyəti üzərində nəzarətçi olmalı, onun başqa istiqamətə (əmələ xələl gətirəcək və ya onu batil edəcək) yönəlməsinə yol verməməlidir. Bu çətinliyi nəzərə alan Süfyan əs-Səuri demişdir: «Ən çətin islah etdiyim şey niyyətimdir».²⁵

Elm öyrənməyə mane olan digər bir amil də şan-şöhrətə həris olmaqdır. Bu çox qorxulu bir bəladır. Çünki şan-şöhrətə hərislik insanı riyakara çevirir. Riyakarlıq isə kiçik şirkdir. Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, mən Peyğəmbərin - səllallahu aleyhi və səlləm - belə dediyini eşitdim: «Qiyamət günü üç sinif insan ilk mühakimə olunan insanlardan olacaqlar. Şəhid Allahın hüzuruna gətiriləcək və Allah ona bəxş etdiyi nemətlər haqqında xəbər

²² «əl-Bəyyinə» surəsi, 5-ci ayə.

²³ Günah və ya savab qazanır.

²⁴ Buxarinin «Səhih» əsəri 1; Muslimin «Səhih» əsəri 4904.

²⁵ «Təzkiratu-s-sami vəl-mutəkəllim», səh.68.

verib deyəcək: "Bu nemətlərin müqabilində nə etmişəm?" O deyəcəkdir: "Sənin yolunda vuruşub şəhid olmuşam". Allah da ona deyəcək ki; "Yalan deyirsən, sənə "qəhrəmandır,, deyilsin deyə vuruşmusan və ona da nail olmuşam". Sonra əmr olunacaq və o üzü üstə sürüklənib cəhənnəmə atılacaq. Sonra elm öyrənmiş və onu insanlara öyrətmiş, çoxlu Quran oxumuş bir şəxs Allahın hüzuruna gətiriləcəkdir və Allah ona bəxş etdiyi nemətlər haqqında xəbər verib deyəcək: "Bu nemətlərin müqabilində nə etmişəm?" O deyəcəkdir: "Sənin xatirinə elm öyrənib onu insanlara öyrətmişəm və Quran oxumuşam". Allah da ona deyəcək ki; "Yalan deyirsən, sənə "alimdir,, deyilsin deyə elm öyrənmişəm və sənə "qaridir,, (gözəl Quran oxuyan) deyilsin deyə Quran oxumusan və ona da nail olmuşam". Sonra əmr olunacaq və o üzü üstə sürüklənib cəhənnəmə atılacaq. Sonra, Allah tərəfindən çoxlu var-dövlət verilmiş bir şəxs Onun hüzuruna gətiriləcəkdir və Allah ona bəxş etdiyi nemətlər haqqında xəbər verib deyəcək: "Bu nemətlərin müqabilində nə etmişəm?" O deyəcəkdir: "Var-dövlətimi Sənin xatirinə, Sənin istədiyin yerlərə sərf etmişəm". Allah da ona deyəcək ki; "Yalan deyirsən, sənə "necə səxavətli insandır,, deyilsin deyə var-dövlətini sərf etmişəm və ona da nail olmuşam". Sonra əmr olunacaq və o üzü üstə sürüklənib cəhənnəmə atılacaq». ²⁶ Bışr ibnu-l-Haris demişdir: «Şan-şöhrət sevən Allahdan qorxmaz». ²⁷ Əhməd ibn Hənbəl demişdir: «Özünü tanıyan insana başqalarının tərifı fayda verməz». ²⁸ Şan-şöhrətə aludə olmağın nə dərəcədə təhlükəli olması yuxarıdakı ayə, hədis və əsərlərin mətnindən açıq-aydın görünür. Şöhrətpərəst insanlar sırasına düşməkdən Allaha sığınırım!

²⁶ Muslimin «Səhih» əsəri 4900.

²⁷ «Siyəru ələmu-n-nubələ», 11/216.

²⁸ «Siyəru ələmu-n-nubələ», 11/211.

miz üçün nəyin faydalı nəyin zərərli olduğunu yalnız öyrənməklə, oxumaqla əldə edə bilərik. Yalnız oxumaqla, öyrənməklə, sözün həqiqi mənasında nəyin halal nəyin isə haram olduğunu bilmək olar. Hərdən məsələ o qədər mürəkkəb olur ki, insanın hətta ağına belə gəlməz ki, onun gördüyü bu iş haramdır. İslamda bəzən halal buyrulmuş şeylərə belə ifrat dərəcədə meyl etmək bəyənilmir. Qaldırılan problemin anlaşılması üçün Qurani Kərimdən bir ayəni qeyd edək:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

» (1)

«Qadınlar, uşaqlar, qızıl-gümüş yığımları, yaxşı cins atlar, mal-qara və əkin yerləri kimi nəfsin istədiyi və arzuladığı şeylər insanlara gözəl göstərilmişdir. Lakin bütün bunlar dünya həyatının keçici zövqüdür, gözəl dönüş yeri isə Allah yanındadır».³¹

Bacı və qardaşlarım, itirdiyiniz vaxtın qiymətini bilin! Onu heç nə ilə geri qaytarmaq mümkün olmadığı kimi, yaşanan hər bir günün bizi axirətə yaxınlaşdırmasının qarşısını almaq da mümkün deyil. Vaxtın dəyərini qiymətləndirən əs-Sənani öz şerində belə deyir:

³¹ «Ali İmran» surəsi, 14.

Təcrübə etməyən bilmir vaxtın dəyərini fəqət,
Sınasan taparsan fikrimizə təsdiq əlbət.³²

Uşaqılıq çağlarında oxumağa ciddi yanaşmamaq da, gələcəkdə bu sahədə problemlərin yaranmasına səbəb olan amillərdəndir. Əgər nəzərə alsaq ki, ən şərəfli elm Yaradanı tanımaq, Onun tələblərini öyrənmək və həyatda tətbiq etməkdir onda heç şübhəsiz ki, bu bilgilərin elə uşaqılıq yaşlarında mənimlənməsinin daha səmərəli olması ortaya çıxır. Uca Allah insanın bilgiləri içərisində ən vacib olanına toxunaraq buyurur:

/@MƏHƏMMƏD SƏN'ANIN

«Bil ki, Allahdan başqa ilahi yoxdur».³³

Yəni hər bir elmin, hər bir məşğulluq sahəsindəki insan fəaliyyətinin, ümumiyyətlə insan yaşamının əsasını «Allahdan başqa ibadətə layiq haqq məbud olmaması» fikri təşkil etməlidir. Və son dönüşün də məhz Şəriksiz Yaradana olacağı üçün Onun nazil etdiyi birinci növbədə oxunmalı, öyrənilməli və hökümləri həyata keçirilməlidir. Çox təsüflər olsun ki, dövrümüzdə elə insanlara rast gəlirik ki, həyatı boyu bir çox kitablar oxumasına baxmayaraq Allahın nazil etdiyi kitabı – kitabların ən alisini ya hələ oxumamış, ya oxuyub yarımçıq qoymuş və ya heç oxumaq fikrinə belə düşməmişdir. Görəsən on illikləri arxada qoymuş, bir neçə ali məktəb bitirmiş, həyatda müxtəlif vəziyyətlərə düşmüş, bəzən səhv və bəzən də düzgün hərəkət etmiş kəsin bu müddət ərzində Allahın bu günə qədər təhrifsiz və toxunulmaz qalmış yeganə kitabı olan Quranı

³² əs-Sən'aninin həcc mərasimindəki şerləri, səh:83.

³³ «Məhəmməd» surəsi, 19.

oxumamasını hansı məntiqlə izah etmək olar? Görəsən onlar Rəbbimizin hüsurunda duracaqları gün nə cavab verəcəklərinin, özlərinin bu hərəkətlərinə necə haqq qazandıracaqlarının fərqi vardırmi? Mən hələ elmdən uzaq, bütün həyatını əyləncəyə, eys-ışrətə, çalib-oxumağa həsr etmiş insaları gözləyən aqibət barəsində bir söz demirəm. Yaradanın onlara münasibəti Onun kitabında açıq-aydın göstərilib. Dinimiz bizə daim oxuyb öyrənməyi və ibadət etməyi tövsiyə edir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

» (9) ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلَاقُوا الدَّيْنَ﴾

«Və öləncən (əcəlin gəlib çatana qədər) Rəbbinə ibadət et!»³⁴

Odur ki, oxumaq, öyrənmək üçün vərdislərin əsasını elə uşaqlıqdan çox möhkəm qoymaq lazımdır ki, sonralar bu əsaslar üzərində qurulacaq elm də uzun ömürlü olsun. Həsən əl-Bəsrî təsadüfən deməmişdir ki, «Uşaqlıq çağlarında öyrənilən elm daş üzərində oyulmuş naxışlara bənzəyir».³⁵ Həmçinin Ömər ibnu-l-Xəttab (r.a.) cavanlıqda elm öyrənməyi nəsihət edib demişdir: «Evlənməmişdən öncə elm öyrənin».³⁶ Lakin Ömər (r.a.) özü və bir çox digər səhabələr, həmçinin bir çox islam alimləri yaşa dolduqdan sonra elmə yiyələnmişdilər. Bu o deməkdir ki, nə uşaqlıq çağlarında fürsəti əldən vermək lazımdır nə də yaşa dolduqdan sonra ümidi kəsmək. Oxumaq üçün yaş məhdudiyyəti olmamalıdır.

³⁴ «əl-Hicr» surəsi, 99.

³⁵ «Camiu böyanu-l-elm və fadluhu», səh:99.

³⁶ «Fəthu-l-Bari» 1/991.

İnsanı elmdən məhrum edən bir səbəb də onun elmə və elm əhlinə olan nifrətidir. Ən böyük elm peyğəmbərlərdə və sonra onların səhabələrində olub. Peyğəmbərləri yalançı sayanlar nəinki elmdən məhrum olub, hətta Allahın qəzəbinə də düşər olublar: Bu məsələnin aydın olması üçün bir ayəni nəzərdən keçirək:

﴿سُبْحٰنَ رَبِّنَا الَّذِي يَهْدِي الْغَمَامَ وَاللَّيْلَ وَيَخْرِقُ الْحَبَابَ وَيُخْرِقُ الْعَابِقَ وَيُبْرِقُ السَّابِقَ وَيُجَارِقُ السُّجُودَ وَيُنْفِثُ الْوَابِقَ﴾
﴿سُبْحٰنَ رَبِّنَا الَّذِي يَهْدِي الْغَمَامَ وَاللَّيْلَ وَيَخْرِقُ الْحَبَابَ وَيُخْرِقُ الْعَابِقَ وَيُبْرِقُ السَّابِقَ وَيُجَارِقُ السُّجُودَ وَيُنْفِثُ الْوَابِقَ﴾
﴿سُبْحٰنَ رَبِّنَا الَّذِي يَهْدِي الْغَمَامَ وَاللَّيْلَ وَيَخْرِقُ الْحَبَابَ وَيُخْرِقُ الْعَابِقَ وَيُبْرِقُ السَّابِقَ وَيُجَارِقُ السُّجُودَ وَيُنْفِثُ الْوَابِقَ﴾
﴿سُبْحٰنَ رَبِّنَا الَّذِي يَهْدِي الْغَمَامَ وَاللَّيْلَ وَيَخْرِقُ الْحَبَابَ وَيُخْرِقُ الْعَابِقَ وَيُبْرِقُ السَّابِقَ وَيُجَارِقُ السُّجُودَ وَيُنْفِثُ الْوَابِقَ﴾
﴾(8) ﴿سُبْحٰنَ رَبِّنَا الَّذِي يَهْدِي الْغَمَامَ وَاللَّيْلَ وَيَخْرِقُ الْحَبَابَ وَيُخْرِقُ الْعَابِقَ وَيُبْرِقُ السَّابِقَ وَيُجَارِقُ السُّجُودَ وَيُنْفِثُ الْوَابِقَ﴾

«[Ey İsrail övladı!] **Biz Musaya [Tövrat] verdik, ondan sonra da bir-birinin ardınca peyğəmbərlər göndərdik. Məryəm oğlu İsayə aşkar möcüzələr [dəlillər] bəxş etdik və onu müqəddəs ruhla qüvvətləndirdik. Hər dəfə ürəyinizə yatmayan bir əmrlə gələn peyğəmbərə təkəbbür göstərmirdinizmi? Məhz buna görə də onların bir qismini təkzib etdiniz, bir qismini isə öldürdünüz [Zəkəriyyə və ya Yəhya kimi]. Yəhudilər [Qurani anlamaq və qəbul etmək barəsində] dedilər: «Bizim qəlblərimiz örtülü və pərdəlidir». Lakin bu heç də belə deyildir. Əksinə, Allah onlara küfrlərinə görə lənət etmişdir. Buna görə də**

onların ancaq az bir hissəsi [İbn Səlam və yoldaşları kimi] iman gətirər».³⁷

Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm - səhabələrinə gəlincə isə onlar Peyğəmbərdən - səllallahu aleyhi və səlləm – sonra da dinə heç bir yenilik gətirməmiş, elmi insanlardan gizlətməmiş İslamın nurunu bir çox yerlərə yaymışlar. Elə bu səbəbdən də Allah Qurani Kərimdə belə buyurur:

«سَيَذَرُكَ الْغَائِبِينَ كَالَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنَ الْقَرْيَةِ وَنَبَذُوا فِيهَا حَصْبَانًا وَمَا لَهُمْ فِيهَا مِنْ عَاكِفٍ»

«Tərk ediləcəkləri kəndlərdən çıxarılanları orada daş kimi atıb, orada qalmaq üçün heç kəs qalmayacaq»

» (1) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَآنتُمْ تُهْلَكُونَ وَالسَّبِيلُ الَّذِي هُوَ آتَاكُمْ بِذَلِكَ الْقُرْآنِ لَئِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ الْيَوْمَ وَالْيَوْمَ آخِرَ الْيَوْمِ»

«(İslamı) ilk əvvəl qəbul edib (başqalarını bu işdə) qabaqlayan mühacirlərə və ənsara, həmçinin yaxşı işlər görməkdə onların ardınca gedənlərə gəldikdə, Allah onlardan, onlar da Allahdan razıdırlar. Allah onlar üçün əbədi qalacaqları, (ağacları) altından çaylar axan cənnətlər hazırlamışdır. Bu, ən böyük qurtuluş və uğurdur!»³⁸

Ona görə Peyğəmbərimiz - səllallahu aleyhi və səlləm - onların əməyini qiymətləndirərək demişdir: «Mənim səhabələrimi söyməyin! Həqiqətən, sizdən biriniz Uhud dağı boyda qızıl sədəqə versə belə, onlardan birinin verdiyi bir ovuca (sədəqəyə), hətta yarısına belə çata bilməz».³⁹ Əli ibn Əbu Talib (r.a.) belə demişdir: «Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm – səhabələrini söyməməyi sizə tövsiyə edirəm. Onlar Peyğəmbərdən - səllallahu

³⁷ «əl-Bəqərə» surəsi, 87-88.

³⁸ «ət-Tövbə» surəsi, 100.

³⁹ Buxarinin «Səhih» əsəri, 7/25, 3673-cü hədis.

aleyhi və səlləm - sonra dinə heç bir yenilik gətirməmişlər. Həqiqətən, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - də belə vəsiyyət etmişdir». ⁴⁰ Həqiqətən də İslam dünyası elmə və alimə daim yüksək qiymət verib və alimin şərəfini uca tutub. Məşhur şairlər, yazıçılar, ədiblər öz əsərlərində, şeirlərində, məqalələrində alimləri və elm əhlini daim vəsf ediblər. Bunu biz Əhvədinin məşhur İslam alimi Şafei haqqında dediyi misralarda da görürük:

Alim ədalətə meyl etsə özü,
Baxmaz var-dövlətə heç zaman gözü.
Tamah göstərsəydi Şafei vara,
Malilə dolardı Dəclə, aşkara.
Dini yaymaq idi ancaq arzusu,
Odur, əbədidir adı, doğrusu. ⁴¹

Dahi Nizami isə Buxari, Təbəri kimi alimlərin əsərlərindən bəhrələndiyini gizlətmir. Bu isə dahi şairdə elmə və elm əhlinə, alimə hörmətini və onun təvazökar olmasını göstərən amillərdəndir.

Dünyada nə qədər kitab var belə,
Çalışıb əlləşib gətirdim ələ.
Ərəbcə, dəricə yeri düşərkən,
Buxari, Təbəri əsərlərindən...
İzlədim yolunu səyyarələrin,
Nə ki, elmlər var gizli və dərin,
Oxudum xəbərdar oldum da vardım
Varlıqlar sirrini yer-yer axtardım. ⁴²

⁴⁰ «Biharul-İ-Ənvar», 22/305-306.

⁴¹ Əhvədinin «Cami-cəm» əsəri, səh.115.

Öyünmək və tərif olunmağı sevmək də elmə nail olmağı ən-gəlləyən amillərdəndir. Bu barədə Uca Allah buyurur:

«...»

» (B) ...»

«Etdikləri əməllərə görə sevinən və görmədikləri işlərə görə tərif olunmağı sevən kimsələrin əzabdan xilas olacaqlarını güman etmə. Onları şiddətli bir əzab gözləyir!»⁴³

(C) ...»

«Özünüzü təmizə çıxartmayın. O, Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinənin kim olduğunu ən gözəl biləndir!»⁴⁴

...»

» (D) ...»

«Özlərini təmizə çıxaranları görmürsənmi? Xeyr elə deyil. Allah istədiyini təmizə çıxardar və onlara xurma çərdəyindəki nazik tel qədər zülm olunmaz!»⁴⁵

Bütün bu ayələr özündən razı olmağın, təkəbbürlü yaşamağın, lüzumsuz özünütərifin yasaq edilməsinə açıq aydın dəlildir.

⁴² Nizami Gəncəvinin «Yeddi gözəl» əsəri, səh.26.

⁴³ «Ali İmran» surəsi, 188.

⁴⁴ «ən-Nəcm» surəsi, 32.

⁴⁵ «ən-Nisa» surəsi, 49.

Lakin bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir yaxşı əməl sahibinin – Allaha və Onun rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** - sözsüz itaət edən, elmi, əxlaqlı, qeyrətli, namuslu, vicdanlı, zəhmətkeş, tabeliyində olduğu rəhbərlərə qarşı itaətkar və sədaqətli olan, üzərinə düşən Allahın, Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - valideyinin, həyat yoldaşın, övladın, qonşunun, qohumun və hətta kafirin belə haqqlarını lazımınca ödəyən və s. bu kimi həqiqi möminə layiq xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirən bir kimsənin özündən aslı olmayaraq tərif olunması bu ayələrdə toxunulan tərifə aidiyyəti yoxdur. Bu iki tərif arasındakı fərqi aşağıdakı hədisdən də açıq aydın görmək olar:

Əbu Zər (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbərdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** - soruşdular: «Ey Allahın elçisi, bəs xeyirxah əməl edən və buna görə də insanlar tərəfindən təriflənən necə?» O dedi: «O möminin hal-hazırkı müjdəsidir!»⁴⁶

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, lazım gəldikdə kiminsə öhdəsindən gələ biləcəyi işin ona etibar edilməsi üçün özünün yaxşı keyfiyyətlərini mübaligəsiz, ifrata varmadan qeyd etməsində heç bir qəbahət yoxdur. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

» (٥) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ

«Yusif dedi: "Məni Misirin xəzinələrinə məmur təyin et (Misir xəzinələrini mənə tapşır), çünki mən (özümə etibar edilən mal-dövləti) qoruyan və (işləri idarə etməyi) billənəm!"»⁴⁷

⁴⁶ Muslimin «Səhih» əsəri 6663.

⁴⁷ «Yusif» surəsi, 55.

Öyrənilən elmə əməl etməmək də son nəticədə mənimsənilən bilgilərin unudulmasına, bu da öz növbəsində kamil elm xadimi olmamasına səbəb olan amildir. Yəni elm təcrübədə möhkəmlənir, əks təqdirdə isə unudulur. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

وَيُؤْتِيهِم مِّنْهُ مَتْنًا مَّادْرَسًا (2) لِيَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي هُوَ أَعْيُنُهُمْ فِي الظُّلُمَاتِ نَارًا مُّسْتَضِيئَةً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَنَّانُ

لِيَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي هُوَ أَعْيُنُهُمْ فِي الظُّلُمَاتِ نَارًا مُّسْتَضِيئَةً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَنَّانُ

»(3) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۚ وَالْوَالِدَاتُ إِلَىٰ وَالِدَاتِ مِمَّا تَبَوَّأْنَ مِنْكُمْ أَعْيُنُهُنَّ لِئَلَّا يُفْتَنَنَّ فِئْتَانُكُمْ وَكُنْتُمْ تَآخُذِينَ

«And olsun axşam çağına ki, insan ziyan içindədir! Yalnız iman gətirib yaxşı əməllər edən, bir-birinə haqqı tövsiyə edən və səbri tövsiyə edən kimsələrdən başqa!»⁴⁸

Əziz həmvətənlərim! İstədim ki, bu surədə sadalanan əməllərin ardıcılığına diqqət edəsiniz. Bu surədə iman gətirməyin yaxşı əməllər etməkdən əvvəl gəlməsi, «mənim heç kəsə pisliyim keçmir, ürəyim təmizdir odur ki, ibadət etməsəm də Allah məni bağışlayar» deyənlərin fikirlərinin əsassızlığına daha bir sübutdur. Yəni Uca Allah yaxşı əməli, xeyirxahlığı, səxavətli olmağı və s. digər əməlləri yalnız və yalnız iman gətirdikdən sonra qəbul edəcəyini vurğulayır. «İman gətirdim» deyən şəxs isə 4 şərti özündə birləşdirməlidir: Birincisi – qəlbə etiqad etmək (iman gətirmək), ikincisi – dillə təsdiq etmək, üçüncüsü – əməllə həyata keçirmək (və ya əməldə sübut etmək) və nəhayət dördüncüsü – bütün bunları həyata keçirdikdə, artıq qədərə yazılmış, olacaq

⁴⁸ «əl-Əsr» surəsi, 1-3.

çətinliklərə səbr etmək. Deməli əməl imandandır. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْإِيمَانُ بِطَعْنٍ وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ كُفْرًا﴾
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْإِيمَانُ بِطَعْنٍ وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ كُفْرًا﴾

»(5) **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**- Yəv

«Tövrata əməl etməyə mükəlləf oldüqdan sonra ona əməl etməyənlər (Tövrata iman gətirdikdən, onu oxuyub öyrəndikdən sonra hökmlərini lazımınca yerinə yetirməyənlər) **belində çoxlu kitab daşıyan** (lakin onların içində nə yazıldığını bilməyən, onlardan faydalanmağı bacarmayan) **ulağa bənzərlər.** (Məhəmmədin həqiqi peyğəmbər olmasına dair) **Allahın ayələrini yalan sayanlar barədə çəkilən məsəl necə də pisdir! Allah zalim (kafir) qövmü doğru yola yönəlməz!»**⁴⁹

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْإِيمَانُ بِطَعْنٍ وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ كُفْرًا﴾

»(3) **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** @**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا**

«Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz? Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar».⁵⁰

⁴⁹ «əl-Cumə» surəsi, 5.

⁵⁰ «əs-Səff» surəsi, 2-3.

Əməl etmək məsələsinə toxunan ibn Məsud (r.a.) rəvayət edir ki, «bizdən birimiz on ayə öyrəndikdən sonra onların mənasını dərk edib (hökmlərinə) əməl etməyincə başqa ayə öyrənməzdik». ⁵¹ Əli ibn Əbu Talib (r.a.) demişdir: «Elm əməl ilə cilovlanır, əks halda isə (elmə əməl etmədikdə) sahibini tərk edir». ⁵²

Hicri tarixi ilə səkkizinci əsrdə yaşamış Zəhəbi əməlin azlığından narahat olaraq demişdir: «Artıq bu gün bizə əvvəllərdən məlum olan elmdən cüzi bir elm qalıb ki, bu elmin az bir hissəsi tək-tək adamlara məlumdur. Onların içərisində bu cüzi qalan elmə belə əməl edən nə qədər də azdır! Allah bizə bəs edər. O nə gözəl vəkildir!» ⁵³

Elm öyrənməyə mane olan və ya onun yolunu çətinləşdirən amillərdən biri də ümüdi kəsmək günah işlərdən çəkinməkdir. Elm öyrənməyi qarşısına məqsəd qoyan bacı və qardaşlarım! Unutmayın ki, biz də bu gün bəşəriyyətə məlum olan alimlər kimi bir insanıq və onlar kimi ola bilməyimiz Allahın izni ilə öz əlimizdədir. Bunun üçün bir neçə xüsusiyyətə malik olmaq lazımdırsa onlardan biri də etdiyimiz günahlara son qoymağımızdır. Digər bir xüsusiyyət də qulaq, göz, qəlb və s. kimi bizə verilən nemətləri xatırlayıb buna görə Allaha şükr etməli və onlardan səmərəli istifadə etməyimizdir. Uca Allah belə buyurur:

⁵¹ İbn Kəsirin təfsiri, səh:1/2.

⁵² «əl-Cami»,2/11.

⁵³ «Təzkiratu-l-huffaz» 2/1031.

» (78) ƏSİRİN VƏRİTƏRİ GƏRİS YÖRƏNƏZ KƏSƏN

«Allah sizi analarınızın bətlərində heç bir şey bilmədiyiniz (dərək etmədiyiniz) halda çıxartdı. Sonra sizə qulaq, göz və qəlb verdi ki, (Allahın əmrlərini eşidib, qüdrətini və əzəmətini görüb, vəhdaniyyətini duyub) bəlkə şükr edəsiniz!»⁵⁴

Bu məsələ ilə bağlı bir neçə alimin dediklərinə nəzər yetirək:

Əbu Hilal əl-Askəri demişdir: «Mənim hafizəm çox zəif idi. Mən özümü o qədər öyrəşdirdim ki, artıq günlərin birində iki yüz beytə yaxın "rubə" qəsidəsini bir gecədə əzbərlədim».⁵⁵

Şafei öz şerində demişdir:

Şikayət etdim Vakiyə hivzin zəyifliyindən,
Tövsiyəsi bu oldu: «Əl çək asiliyindən».
Sonra bəyan eylədi; «elm deyərlər nura»,
Bil ki, Allahın nuru verilməz asi qula.⁵⁶

Buxaridən unutanlığın əlacı haqqında soruşduqda o dedi:
«Bunun əlacı kitablara daima nəzər salmaqdır».⁵⁷

Bu günün işini sabaha qoymaq elm öyrənməkdə başlıca maneələrdən sayılır. Bu fikri özünə yaxın buraxmayan öyrənci heç şübhəsiz ki, Allahın köməyi ilə uğura yetişəcəkdir. Bu fikri bir də sabaha sağ çıxacağımıza zəmanətimiz olmadığı üçün özümüzə yaxın qoymamalıyıq. Həqiqətən də bir dəqiqə sonra

⁵⁴ «ən-Nəhl» surəsi, 78.

⁵⁵ «əl-Həssu alə taləbi-l-elm vəl-ictihadu fi təhsilihi» səh:71.

⁵⁶ «Məalimu fi tariqi taləbi-l-elm» səh:31.

⁵⁷ «Məalimu fi tariqi taləbi-l-elm» səh:31.

nə olacağını Allahdan başqa heç kəs bilə bilməz. Gələcəyi bilən yalnız Allahdır.

Abdullah ibn Ömər (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - ona belə demişdir: «Dünyada sanki qərib və ya səyyah kimi ol!»

Abdullah ibn Ömər (r.a.) də (hər dəfə bu hədisi rəvayət etdikdən sonra öz sözlərini əlavə edib) deyərdi: «Axşam olduqda səhərə sağ qalacağına və səhər olduqda da axşama sağ qalacağına arxayın olma! Sağlamlığından xəstəlik gələndək, həyatından da ölüm gələndək istifadə et!»⁵⁸

İbn Məsud (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Qiyamət günü hər bir qul beş şey haqqında, ömrünü nəyə sərf etdiyini, cavanlığını necə keçirdiyini, vərədləti haradan qazanıb, nəyə xərclədiyini və öyrəndiyi elmə necə əməl etdiyi barəsində soruşulmayınca ayağını Rəbbinin hüzurundan çəkməyəcək».⁵⁹

Odur ki, əziz bacı və qardaşlarım! Elm öyrənmək üçün xüsusi bir gün və ya həftə arama. Unutma ki, hər gün elmə yiyələnmək üçün əlverişlidir. Bu gün görməli olduğun işi ertəsi günə saxlama, çünki hər açılan sabah səni öz qayğıları və öz problemləri ilə salamlayır.

Hədəfimiz elmə yiyələnməyə mane olan digər bir amildir. Bu da bütün dövrlər üçün aktual bir məsələ olan insanın dostu haqqındadır. Zaman-zaman bir çox mübahisələrin, anlaşılmazlıqların mövzusu olan dostluq məfhumunun dərk edilməsi insanın həyat təcrübəsi ilə bağlı bir problemdir. Bu gün cəmiyyətimizdə elə bir insan tapılmaz ki, bu problemin yükünü

⁵⁸ Səhihü-l-Buxari, 6416.

⁵⁹ «əl-Musnəd» 2/254; «Sunənu-t-Tirmizi» 2/67; «Silsilətu-l-əhadisi-s-sahihə» 2/629 – 946-cı hədis.

birçə dəfə də olsun öz çiyində daşımış olmasın. Bu bir insanın digər bir insanın qəlbindən keçənləri duya bilməməsinə görədir. Bu xüsusiyyət yalnız Allaha xas olduğu üçün insan burada acizdir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

وَمَا يَشَاءُ لَهُمْ إِلَّا الَّذِي يحسبُ اللهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

«Şəiə öə ..yş-vvışvışvış vvcü eşş tışvışvışv»

»(5)

«Allah onların gizli saxladıkları və aşkar etdikləri hər şeyi bilir. Allah ürəklərdə olanları biləndir».⁶⁰

Elə bu səbəbdəndir ki, bəzən on illərlə oturub durduğumuz insanları tanıya bilmirik. Onların həqiqi sifətini anladıda bəzən sarsılır, bəzən sevinir, bəzən isə onun bu halına sadəcə acıyaraq təəssüf hissləri keçiririk. Dost seçdiyimiz insanlarla nə cür münasibətdə olmağımız, onun ilk öncə hansı xüsusiyyətlərini nəzərə alıb dost qəbul etdiyimiz kimi vacib problemlərə, ümumiyyətlə həqiqi dost deyəndə nəyi başa düşməliyik kimi məsələlər cəmiyyətin ən ali yaradılışı olan insanın bir qaçılmaz təlabatı olduğu üçün kamil bir din olan İslamda öz əksini tapmaya bilməzdi. Bu problemin həllində qazanacağımızın itirəcəyimizdən çox olmasını istəyiriksə hər şeyi bilən Allahın qoyduğu qanunlara riayət etməkdən başqa çarəmiz qalmır. Bu məsələyə Qurani Kərimdə bir neçə dəfə toxunulur:

⁶⁰ «Hud» surəsi, 5.

«Qəlbini bizi xatırlamaqdan qafil etdiyimiz, nəfsinin istəklərinə uyan və [hər] işində ifrata varan bir kimsəyə itaət etmə!»⁶¹

» (2) III° SƏ VƏ VİTƏY YƏVİSƏVİTƏYK ÖVƏYİS

«Artıq [Ya Peyğəmbər] **Bizim Quranımızdan üz çevirib dünya həyatından başqa bir şey istəməyənlərdən üz döndər!**»⁶²

Bu ayələr dost seçəndə onun hansı keyfiyyətlərinə fikir verməli olduğumuzu bizə açıqca göstərir. Uca Allah bu məsələdə imanı əsas göstərərək nəfsinin tələblərinə uyan, nəfsinin qulu olan, dindən, elmdən uzaq, Onun endirdiyi kitaba inanmayan, göndərdiyi Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - yolu ilə (sünnəsi ilə) getməyənlərdən uzaq olmağı əmr edir. Çünki belə insanlarla dostluq etmək səni də zəiflədə və imandan döndərə bilər. Bu insanlara sən təsir edə bilməsən onlar sənə mütləq təsir edəcəkdir. Bu işdə şeytan da onlara yardımçı olur. İnsan cahil dostlarla oturub-durduqda tədricən elmdən uzaq düşür və bu onun zəifləməsi ilə nəticələnir. Ona görə də dinimiz bizə Allaha və Onun Rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** – asi olan insanlarla çox yaxın olmağı məsləhət görmür. Əbu Musa (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – belə demişdir:

⁶¹ «əl-Kəhf» surəsi, 28.

⁶² «ən-Nəcm» surəsi, 29.

«Yaxşı dostla pis dost misalı ətir satanla, körük vuranın misalına bənzəyir. Ətir satanla ünsiyyətdə olduqda ondan ətir almasan belə ətrin iyindən ləzzət alacaqsan, körük vuranla bərabər olduqda isə paltarını yandırmasan da tüstüsündən əziyyət çəkəcəksən».⁶³

Bu həqiqətdən də belədir. Əgər özünü dost adlandıran hər hansısa bir insan səni elm məclisinə, savab qazanmağa deyil, əyləncəyə, eyş-işrətə və ümumiyyətlə dinin qadağan etdiyi şeylərə dəvət edərsə bil ki, o artıq sənə düşmən kəsilib. Düzdür səndəki nəfs səni belə şeylərə çəkir və «dostun» da buna səbəb olur, bununla sənə həqiqi dost olmasını sübut etməyə çalışır. Bil ki, baxmayaraq ki, siz bu dünyada bir-birinə haram işlərə görə dostsunuzsa heç şübhə yoxdur ki, qiyamət günü düşmən olacaqsınız. Allaha və Onun rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** - asilik üzərində qurulan əməllərlə bir-birinə bağlı olan dostlar qiyamət günü bir-birilərinə düşmən olacaqlar. Onlardan olan biri digərini onu azdırmaqda ittiham edəcək, ona daha çox əziyyət verilməsini tələb edəcək, lakin onların heç birinin sözlərinə əhəmiyyət verilməyəcək. Çünki onlar verilmiş vaxtdan istifadə edə bilmədilər. Dünya həyatı onları aldatdı. İndi isə onların dostluğundan söhbət gedə bilməz. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

»(٧) قُلْ كَيْفَ مَا جَاءَ مِنَ الْغَيْبِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَخْتَصِمُ بِهِ الْيَوْمَ الْآخِرُ

«Müttəqilər müstəsna olmaqla, o gün dostlar bir-birinə düşmən kəsiləcəklər!»⁶⁴

⁶³ Buxarinin «Səhih» əsəri, 2101; Muslimin «Səhih» əsəri, 6635.

⁶⁴ «əz-Zuxruf» surəsi, 67.

Əziz bacı və qardaşlarım! Mən sizə bu cür rəfiqə və dostlardan uzaq olmağı arzulayıram. Gəlin elə insanlarla dostluq edək ki, bizdə oxumağa, elmə həvəs oyatsın. Çünki məhz elmlı insan Allahdan daha çox qorxur. Uca Allah belə buyurur:

﴿إِنَّمَا يَتُوبُ عَلَىٰ ذُنُوبِهِ الْوَالِدُ الْحَكِيمُ﴾

«Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar!»⁶⁵

Gəlin elə insanlarla dostluq edək ki, onları görəndə imanımız artsın. Unutmayaq ki, kimi sevirənsə, kiminlə oturub durursansa, kimə itaət edirsənsə qiyamət günü də onunla birlikdə olacaqsan. Elə buna görə də İslam Peyğəmbəri - **səllallahu aleyhi və səlləm** – insanların ən xeyirlisi, dostların ən yaxşısı, ideal tutulmağa layiq yeganə insan belə demişdir: «KİŞİ sevdiyi kəslə birgə olacaqdır».⁶⁶

Sizə dinimizdə olub onun qanunları ilə yaşayan dostlar arzulayıram!

Elm məclislərindən faydalanmağın yolları

Müxtəlif elmlərə, xüsusilə də elmlərin ən alisi olan İslam elminə yiyələnməyi qarşısına məqsəd qoyan bacı və qardaşlarımın qarşılaşacaqları ehtimal olunan müxtəlif maneə və çətinliklərə toxundum. Qeyd etməliyəm ki, bu çətinliklərlə mübarizənin daha səmərəli olması üçün elm məclislərində

⁶⁵ «Fətir» surəsi, 28.

⁶⁶ Buxarinin «Səhih» əsəri, 6168.

müntəzəm olaraq iştirak etmək və bu məclislərdən faydalanmağın yollarını bilmək lazımdır.

Bu gün cəmiyyətin həyatında elmin rolunun durmadan artması başlıca olaraq elmi-texniki tərəqqi, inkişaf etmiş ölkələrlə əlaqələrin genişlənməsi, insanın maddi tələbatının ödənilməsi üçün yeni texnologiyaların yaradılması ilə bağlıdır. Azad bazar münasibətlərinin yaranması, rəqabətin güclənməsi, bacarıqca az işçi qüvvəsinin köməyi ilə daha çox məhsul əldə edilməsinə olan meylin artması təbii olaraq yüksək elmi kadr potensialının hazırlanmasını tələb edir. Bütün bu sadalanan amillərin fonunda elmin inkişafının qarşısı alınmazdır. Deməli şərait bizdən də bir fərd olaraq elmi cəhətdən inkişaf etməyi tələb edir. Belə olan halda fərqi yoxdur hansı sahə olursa-olsun həmin sahəni mükəmməl bilməyimiz lazımdır. Bu cür elmi inkişaf atmosferində «qoy desinlər ki, filankəsin oğlu filan məktəbdə oxuyur», və ya «qızımın cehizi üstünə bir ali məktəb diplomu da qoydum» kimi primitiv düşüncə tərzinə malik insanların övladlarının nəyin bahasına olursa olsun mütləq ali məktəbdə oxutmasına can atması da mənasız görünəcəkdir. Çünki mərkəzi dövlət iqtisadi idarəçiliyinin xüsusi mülkiyyətçilərə verilməsi, orta təbəqənin formalaşdırılması, daha çox gəlir götürməyə meylin artacağı şəraitdə savadsız, bacarıqsız lakin diplomlu kadr heç kəsə lazım olmayacaqdır. Belə olan təqdirdə təbii ki, elm ocaqlarına sözün həqiqi mənasında elm almağa gedənlərin sayı artacaqdır. Odur ki, gələcəyini düşünən və vaxtının qədrini bilən kəs ləngimədən elm məclislərindən möhkəm yapışmalıdır. Mən elm dedikdə həm dünyəvi, həm də dini elmləri nəzərdə tuturam. Çünki dini elmlərdən uzaq olan şəxs əldə etdiyi dünyəvi biliklərlə (əgər əldə edibsə) yalnız maddi tələbatını ödəyəcək, dünyası üçün çox işlər görsə də axirəti üçün heç bir hazırlıq görməyəcəkdir. Dini

biliklər həm də bir stimül rolu oynayır. Din mənəviyyatdır. Mənəviyyatı zəngin, iradəsi güclü olan insan cəmiyyət üçün, vətəni və ailəsi üçün daha əzmlə çalışır və yüksək nailiyyətlər əldə edir. Elə isə vaxtı itirmədən elm məclislərinə tələsin. Allahın iradəsindən kənar da baş verə biləcək heç bir hadisə olmadığı üçün cəmiyyətin inkişafı və bu inkişafı ilə bağlı qanunauyğunluqların həqiqi mahiyyətini anlamaq üçün dini bilgilər əvəzsizdir. Dahi Nizaminin oğlum Məhəmmədə nəsihət başlığı altında yazdığı beytlərə diqqətinizi yönəltməklə fikrimi əsaslandırardım:

Bilik kəsb etməklə dünyanı qazan.
Əsmanı oxu ki, mənə alasan.
Qaç o sözlərdən ki, mənası boşdur,
İlahi elmlər öyrənmək xoşdur.⁶⁷

Nizamiyə məxsus bu əvəzsiz sətirlərdə çoxlu hikmətlər vardır. Əvvəlcə biliyin rolunu yüksək qiymətləndirən ədib oğluna dünyanı dərk etmək, gündəlik yaşayışında qarşılaşdığı hadisələrin, təbiətdə baş verənlərin mahiyyətini anlamaq üçün əsmanı-yəni Allahın ad və sifətlərini öyrənməyini məsləhət görür. Təbii ki, Nizami bu məsələdə xəta etməyin nə dərəcədə təhlükəli olmasının fərqi deydi. Sonda ilahi elmlərin rolunu qiymətləndirməklə şair əslində özünün ilham mənbəyinin sirlərini açmış olur.

Mən Nizaminin bu fikirləri ilə tamamilə razıyam. Əlbəttə ki, yaradılışın həqiqi mahiyyətini yalnız dini bilgilərlə yəni, Qurani Kərim və Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - sünnəsini öyrənməklə dərk etmək olar. Hesab edirəm ki, cəmiyyətin inkişaf

⁶⁷ Nizami Gəncəvinin «Xosrov və Şirin» əsəri, səh.348.

qanunlarını Allah və Onun rəsulunun - **səllallahu aleyhi və səlləm** - verdiyi bilgilər əsasında öyrənsək bu məsələdə səhv etmək ehtimalını da sıfıra endirmiş olarıq. Bu işin də rahat yolu məhz elm məclislərində iştirak etmək və faydalanmaqdır. Bunun üçün hər bir insan özündə bir neçə xüsusiyyətləri birləşdirməlidir ki, bunlar da əsasən aşağıdakılardır.

– İxlaslı (səmimi) olmaq;

Elm məclisindən səmərəli istifadə etmək üçün ilk öncə elmə Allahın rızasını qazanmaq, xeyirxah işlər görmək üçün yiyələnmək lazımdır. Bütün bu gördüyün işlərin əvəzini yalnız Allahdan istəmək də başlıca amillərdəndir. Təəssüflər olsun ki, bir çox «elm öyrənmək istəyənlər» belə məclislərə tamamilə başqa məqsədlər üçün gedirlər. Bu cür insanlar bilməlidirlər ki, onlar istədiklərinə bu dünyada hətta çata bilsələr belə qiyamət günü bu «nailiyyətlərin» heç bir faydası olmayacaq. Uca Allah buyurur:

» (2) ~~فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ~~

«Biz onların etdikləri əməlləri qəsdən zərrələrə döndərərək!»⁶⁸

~~فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ~~

» (5) ~~فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُصَلِّ ۖ~~ (4)

⁶⁸ «əl-Furqan» surəsi, 23.

«[O gün] bir çox üzlər zəlil görkəm alacaq. Zəhmət çəkib yorulacaq. Yanar oda girəcəkdir. Və onlara qaynar bulaqdan [su] içirdiləcəkdir».⁶⁹

İbn Abbas (r.a.) və Qatadə bu ayəni izah edib demişlər: «Onlar çox əməllər etmiş və üzülüb əldən düşmüşlər, lakin nəticə də (bu əməllər Allah xatirinə olmadığından) qiyamət günü yanar oda düşər olacaqlar».⁷⁰

– Elm məclislərində davamiyyətli iştirak etmək;

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, müsəlman sözü daim elmlə yanaşı işlənib. Müsəlman elmsiz təsəvvür edilməzdir. Lakin acınacaqlı haldır ki, yabançı davranış və hadisələrin təsiri nəticəsində müsəlmanlar tədricən elmdən uzaqlaşmışlar. Əgər yeddinci əsrdə bu qövme (müsəlmanlara) bildirilən elm yer kürəsinin sükunətdə deyil məhz hərəkətdə olduğunu nəzərə çatdırıbsa, bunun əksinə olaraq çox-çox əsrlər sonra bu fikrə düşən yabançı qövme alimləri tonqallarda yandırılırdı. Bəs necə ola bilər ki, bu gün alimə daim hörmət qoyan bir qövme, haqq sözü dediyi üçün alimi tonqalda yandıran qövmdən geri qalır? Necə ola bilər ki, bir zamanlar bütün dünyaya elm ixrac edən müsəlmanlar bu gün bir çox hallarda eyni adlı neməti idxal etmək məcburiyyətində qalır? Bütün bunlar bizim əbədi deyil müvəqqəti hisslərin dalınca qaçmağımız, dünyanın aldadıcı həzzinə uymağımız və ən başlıcası isə islamın bizdən tələb etdiklərindən uzaq düşməyimizə görədir. İslamın düşünən beyinləri bilərəkdən və ya bilməyərəkdən çox zaman faydasız sahələrə - keçmişdə baş verən ixtilafı araşdırıb, nəticə çıxarmaq üçün yox, aralarında olan birliyi pozmaq üçün

⁶⁹ «əl-Ğaşiyyə» surəsi, 2-5.

⁷⁰ İbn Kəsirin təfsiri, 4/648.

yönəldilibdir. Əslində elə bu ixtilafın mütəmadi olaraq qabardılması müsəlmanları daim parçalanmış vəziyyətdə saxlamış və müsəlman ümmətini elm öyrənməkdən çox bu məsələlərdə kimin günahgar olmasının araşdırılmasına yönəltmişdir. Bu ixtilaflarda haqlı-günahgar axtaranlar bilməlidirlər ki, biz geriyə deyil irəliyə addımlayırıq. Bizi qarşılayan gələcək bizdən elmi olmağı, yüksək mədəniyyətə və əxlaqa malik olmağı tələb edir. Keçmişdəkilərə gəlicə isə arxayın olun ki, siz onlar barəsində soruşulmayacaqsınız. Necə ki, keçmiş qövmə münasibətdə Uca Allah buyurur:

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَتِهِمْ كَانُوا بُدُوعًا ۖ إِنَّمَا جُعِلُوا قُلُوبًا غُلُوبًا

»(B) Cİ ƏSULAYVƏBİDİ TƏMƏV

«Onlar bir camaat idilər ki, keçib getdilər. Onların kəsb etdikləri [qazandıqları əməllər] özlərinə, sizin kəsb etdiyiniz isə sizə aiddir. Onların əməlləri barəsində sizdən sorğu-sual olunmaz».⁷¹

İslam tarixində şanlı səhifələrin sayı həddən artıq çoxdur. Lakin bununla belə bu tarixdə hər bir müsəlmanın ürəyini ağrıdacaq hadisələr və çəkişmələr də olmuşdur. Lakin heç vaxt düşünməyin ki, bir-birinə qılınc qaldıran qardaşlar arasında əqidə ayrılığı olmuşdur. Onlarda əqidə ayrılığı heç zaman olmayıb. Çəkişmələrin əsas səbəbi isə vahid amala, ali məqsədə çatmaqda hər bir döyüşən tərəfin öz mövqeyi olmasında idi. Yəni problem dini-ideoloji ayrışeçkilik deyil, məhz siyasi xarakter daşıyıb. Bu onların Allah tərəfindən müəyyən etdiyi taleləri idi. Bizim qarşımızda duran vəzifə isə onların

⁷¹ «əl-Bəqərə» surəsi, 134-cü və 141-ci ayələr.

buraxdıqları səhvləri buraxıb ixtilafa düşməmək, dinimizin mənafeyi, millətimizin gələcəyi naminə elmin bütün sahələrində elə nailiyyətlər əldə etməkdir ki, bu, xalqımızı irəliyə apararaq tərəqqiyə qovuşdursun. Bu həm dinimizin tələbidir, həm də bu günün reallığıdır. Elmdə nəaliyyətlər əldə etmək üçün isə elm məclislərində davamlı iştirak etmək lazımdır. Hər bir insan dərslərdə davamiyyətli, müntəzəm olaraq iştirak edirsə Allah onun bərəkətini artırır, işlərini yüngülləşdirir və ona elmi mənimsəməyə kömək edir. Cəmiyyətdə maarifçilik işləri artdıqca cəhalətə artıq yer qalmır. Elə isə gəlin bu gözəl nemətdən özümüzü məhrum etməyək. Heç kəs zənn etməsin ki, elm irsən keçən bir nemətdir. Xeyr! Atası alim olanın övladının da bir gün mütləq alim olacağını düşünmək ən azı sadəlövlük olardı. Elmə yalnız səy göstərməklə nail olmaq olar. Bu məsələyə toxunan Malik ibn Ənəs demişdir: «Elmi miras etməyən Allaha həmd olsun!»⁷² Hər bir insan bu yolda var gücünü ortaya qoymalı, nəfsini xeyirxah işlərə yönəltməli və şər işlərdən çəkindirməlidir. Əbu Hüreyrə (r.a.) rəvayət edir ki, «Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: Elmə öyrənməklə, həlim olmağa isə mülayimliklə yiyələnmək olar. Xeyrə nail olmaq üçün səy göstərən onu əldə edər, şərə düşməmək üçün səy göstərən də ondan qorunar.»⁷³ Zəhəbi rəvayət edir ki, «Ənəs ibn Malik (r.a.) məsciddə səhər-axşam dərs deyirdi. Onun tələbələri⁷⁴ iki qismə bölünmüşdülər. Bir qismi səhər, digər qismi isə axşam bu dərslərdə iştirak edirdi. Qatadə ibn Dəamətə-s-Sədusi də Ənəsin (r.a.) tələbələrindən idi. O, kor idi, lakin buna baxmayaraq dərslərin hər ikisində (səhər və axşam)

⁷² «Məalimu fi tariqi tələbi-l-elm» səh:56.

⁷³ «Silsilətu-l-əhadisi-sahihə» 342, «Səhihu-l-cami» 2328. [Hədis

həsəndir]

⁷⁴ Tabiinlər.

iştirak edirdi. Bir gün Ənəs ibn Malik (r.a.) axşamkı dərsə gecikdi və Qatadə səhər Ənəs ibn Malikdən (r.a.) eşitdiklərini əvvəldən axıra qədər onlara danışdı. O danışarkən Ənəs (r.a.) kənarda sakit durub ona tamaşa edirdi. Onun belə gözəl başa düşmə qabiliyyətinə və güclü hafizəyə malik olduğunu görən Ənəs (r.a.) ona yaxınlaşıb dedi: «Artıq sən mənim elmimə yiyələndin!»⁷⁵

– **Elm məclisinə vaxtında gəlmək;**

Ümumiyyətlə hər bir müsəlman çalışmalıdır ki, xeyirxah işlər görməkdə birincilərdən olsun. Uca Allah buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

«**Yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın!**»⁷⁶

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ﴾

«**Məhz onlar yaxşı işlər görməyə tələsər və bu işlərdə (başqalarından) öndə gedərlər.**»⁷⁷

Yeri gəlmişkən nəzərinizə satdırım ki, həftəlik elm məclisi sayıla bilən Cümə namazı və onun xütbəsinə tələsmək lazımdır. Çünki Uca Allah Qurani Kərimdə belə buyurub:

⁷⁵ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 6/362.

⁷⁶ «əl-Bəqərə» surəsi, 148.

⁷⁷ «əl-Muminun» surəsi, 61.

«ƏL-CUMUƏ» SÜRƏSİ
YƏNƏ ÖZ İŞİNİZƏ QAYIDIN!
VƏ ALLAHU ÇOX ZİKR EDİN Kİ,
BƏLKƏ NİCAT TAPIB SƏADƏTƏ QOVUŞASINIZ!»⁷⁸

«Ey iman gətirənlər! Cümə günü namaza çağırıldığınız zaman Allahı zikr etməyə tələsin və alış-verişi buraxın. Bil-səniz, bu sizin üçün nə qədər xeyirlidir! Namaz qılınıb qur-tardıqdan sonra yer üzünə dağılıb Allahın kərəmindən ruzi diləyin! (yenə öz işinizə qayıdın!) Və Allahı çox zikr edin ki, bəlkə nicat tapıb səadətə qovuşasınız!»⁷⁸

Həmçinin qeyd etməliyəm ki, Cümə namazının özü bir elm məclisidir. Çünki, cümə günü məscidin imamı ötən həftə ər-zində hazırladığı xütbə vasitəsilə müsəlmanlar qarşısında nitq söyləyir. İmamın hazırladığı bu çıxışa bir dərs kimi də baxılmalıdır. Hər dərs yeni bir mövzu ilə bağlı olduğu üçün hər bir müsəlman da, bu bilgilərdən faydalanmadan özünü məhrum etməməli, qüsl edib, təmiz və təzə paltarlarından geyinib bu məclisdə iştirak etməlidir. Cümə namazına Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm - buyurduğu kimi hazırlaşib iştirak etmək hər bir müsəlmana çox böyük savab qazandırır. Təsəvvür edin ki, cümə namazına getmək niyyəti ilə evdən çıxıb məscidə gedən müsəlman atacağı hər addıma görə savab qazanır. Bundan başqa Əbu Hüreyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm - dedi: «Cənabət qüslü (kimi qüsl) edib,

⁷⁸ «Əl-Cumuə» surəsi, 9-10.

cümə gününün *ilk saatında*⁷⁹ məscidə gedən şəxs bir dəvə, ikinci saatında gedən bir öküz, üçüncü saatında gedən bir qoç, dördüncü saatında gedən bir xoruz, beşinci saatında gedən isə bir yumurta qurban etmiş⁸⁰ kimidir. İmam minbərə çıxdıqda isə artıq mələklər onun xütbəsini dinləyər». ⁸¹

Bu hədis İslam dininin elmə, öyrənməyə necə diqqət yetirdiyinə, İslam Peyğəmbərinin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - elmə həvəsləndirməyinə bir dəlildir. Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - isə özündən heç nə uydurmamışdır. Onun dedikləri də vəhydir. Peyğəmbərimizə - **səllallahu aleyhi və səlləm** - itaətin vacibliyinə toxunan Uca Allah belə buyurur:

»(4) **وَالَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى بَيْتِهِمْ مِنَ الطَّاغُوتِ يُدْعُونَ إِلَى الْكُفْرِ وَالْعِصْيَانِ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى الضَّلَالَةِ**

«O, kefi istəyəni (havadan) danışmır. Bu ancaq (Allahın dərgahından) nazil olan bir vəhydir».⁸²

Odur ki:

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى بَيْتِهِمْ مِنَ الطَّاغُوتِ يُدْعُونَ إِلَى الْكُفْرِ وَالْعِصْيَانِ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى الضَّلَالَةِ

(7) **قُلْ إِنَّمَا أَدْعِي إِلَىٰ بَيْتِي كَمَا دَعَايَ رَبِّي أَن يَكُونَ لِقَوْمٍ عَدُوٍّ لِّي وَخَلْقٍ كَرِهْتُ لَّهُمُ الْكُفْرَ وَالظُّلْمَ وَالْجَاهِلِيَّةَ الَّتِي فِيهَا كُفَرُوا**

«Peyğəmbər sizə nə verirsə, onu götürün; nəyi qadağan edirsə ondan əl çəkin. Allahdan qorxun! Həqiqətən, Allahın cəzası çox şiddətlidir».⁸³

⁷⁹ Bu əlavəni müəllif imam Malikin «Muvatta» əsərindən götürüb.

⁸⁰ Sədəqə vermiş.

⁸¹ Buxarinin «Səhih» əsəri 881; Muslimin «Səhih» əsəri 1961.

⁸² «ən-Nəcm» surəsi, 3-4.

Dinimiz elm məclisinə gecikməyi yaxşı hal kimi qəbul etmir. Əgər hər hansısa bir məclisdən insan özü üçün, ailəsi, dini, milləti, vətəni üçün faydalı ola biləcək nə isə öyrənəcəksə o bu məclisə bacardıqca tez təşrif buyurmalıdır. Fər'ani rəvayət edir ki: «Biz Abdu-s-Saməd ibnul-Fadldan hədis öyrənirdik. Bir gün dərs əsnasında qapı döyüldü və Abdu-s-Saməd bizdən birimizə dedi: "Dur bax gör kimdi! Əgər kəlam⁸⁴ əhlindəndirsə qapını aç, yox hədis əhlindəndirsə qapını açma!" Biz: "Məgər hədis əhlindən olan, bu dərsdə iştirak etməyə daha çox layiq deyilmi?" deyə soruşduq. O dedi: «Xeyr! Kəlam əhlindən olan, bu dərsdə iştirak etməyə daha çox layiqdir. Çünki, dərsə vaxtında gəlmək hədis əhlindən olanların üzərinə düşən haqdır. Kəlam əhlindən olanlar isə əksinə cahildirlər və üzrlü hesab olunurlar».⁸⁵

Odur ki, müsəlman bacı və qardaşlarım, sizi dünya və axirətdə nicat tapmaq üçün elm məclislərində iştirak etməyə çağırıram.

– Buraxılmış dərsləri əldə etmək;

Allahın müsəlman adını daşımağa layiq bildiyi bəndəsi, öyrəndiyi elmin məsuliyyətini də düzgün anlayır. Həqiqətən də elm öyrənmək çox böyük məsuliyyətdir. Təəssüflər olsun ki, bir çox insanlar buna səhlənkar yanaşır, elmi tam qavramaq üçün səy göstərmir. Yəni elmə yiyələnməyə çalışın şəxs bu və ya digər səbəb üzündən dərsdə iştirak edə bilməyibsə o bu dərsi mütləq əldə edib öyrənməlidir. Əslində mən belə bir tövsiyə ilə çıxış etməklə özümdən yeni bir şey kəşf etmirəm. Bu bizə

⁸³ «əl-Həşr» surəsi 7.

⁸⁴ Hər şeyi (xüsusəndə qeyb aləmində olanları) ağıl ilə ölçən cahil.

⁸⁵ «ər-Rihlətu fi taləbi-l-hədis» səh:196.

peyğəmbərimizdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** – qalan mirasın (sünnənin) tərkib hissəsidir. O miras ki, onun - **səllallahu aleyhi və səlləm** - sələfləri bunu sonra gələn nəslə ötürməyə borcludurlar.

– Əldə edilən faydaları kitaba və s. qeyd etmək;

Əziz müsəlman qardaşım, bu qeyd olunan məsələdə də tənbellik etməməyi sənə tövsiyə edirəm. Elm öyrənən hər bir kəs bu faydaları qeyd etdikdə oxuduqlarının hamısına yenidən qayıtmağa ehtiyac qalmır və hər hansı bir fakta, mənbəyə, dəlilə ehtiyac olduqda o bir dəfə oxuyub yazdığı qeydlərinə müraciət etməklə kifayətlənir. Qeydlərə mütəmadi olaraq müraciət etmək isə mütləq lazımdır. Bu qeydlərin olduğu kitabı oxuduqda vaxtının xeyli bir hissəsinə qənaət edən qardaşım bu vaxtı digər bir səmərəli işə yönəltmək imkanını da qazanır. Unutmaq olmaz ki, bizə verilən vaxt çox məhduddur. Onun müddəti heç kəsə məlum olmadığı üçün vaxt itirməyə dəyməz. Dünya və axirətimiz üçün bacardıqca daha çox tədarük görməliyik. Bu tədarük elmə əsaslanarsa daha faydalı olar. Çünki elmsiz görülən işlə, bilib gördüyünüz iş eyni ola bilməz. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

وَمَا يَذَّكَّرُ بِهِ أُولَئِكَ لَئِيْلٌ قَلِيلٌ

«De ki: «Heç bilənlərlə bilməyənlər (alimlə cahil) eyni ola bilərlərmi?»».⁸⁶

Bu məsələyə toxunduqda çox hörmət etdiyim müsəlman qardaşımın daim söylədiyi bir fikri də qeyd etmək istərdim: O, həmişə deyir ki; «İslam elmi sahili çox-çox uzaqlarda yerləşən bir dəryaya bənzər ki, sənin ömrün o

⁸⁶ «əz-Zumər» surəsi, 9.

sahilə üzüb çatmaq üçün kifayət deyildir. Bacardıqca elmi öyrənməyə tələs və bu işdə digərlərini ötməyə çalış».

– **Elm məclislərində susmaq və başqa işlə məşğul olmaq;**

Elm məclislərində diqqətli olmaq da müsəlman əxlaqının tərkib hissəsidir. Xüsusən də Quran ayələri oxunduğu zaman onu dinləmək və susmaq olduqca vacibdir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

وَأَسْمِعْ هَذِهِمْ تَتْلُو رَسُولًا فَهُمْ عَلَىٰ لَعْنَةٍ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَصِفُ الْمُكَذِبِينَ

» (21)

«Quran oxunan zaman onu dinləyin və susun ki, bəlkə, [onun sayəsində] rəhm olunarız!»⁸⁷

Keçmiş sələflərimizin həyatına nəzər salsaq bu məsələyə necə ciddi riayət olunduğuna bir daha şahid olarıq. Məsələn, Əhməd ibn Sinan rəvayət edir ki: «Abdurrəhman ibn Məhdinin məclisində heç kəs danışmaz, qələm yonmaz, ayağa qalxıb dərslə mane olmaz və sanki namaz qıldıkları vəziyyətdə olardırlar»⁸⁸

Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - səhabələri onun yanında olduqda səslərini Allahın elçisinin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - səsinədən artıq qaldırmağa belə utanardırlar. Bu gün çox təəssüflər olsun ki, bir çox şagirdlər və tələbələr bu məsələyə həddindən artıq məsuliyyətsiz yanaşır və özündən yaşlı müəllimlərə qarşı kobud hərəkətlərə belə yol verirlər.

⁸⁷ «əl-Əraf» surəsi, 204.

⁸⁸ «Təzkiratu-l-huffaz» 1/331.

– Elm məclislərindən mümkün olan qədər istifadə etmək;

Elm öyrənən şəxs vaxtının qədrini bilməli və onu səmərəsiz keçirməməlidir. O, Allahın insanlara bəxş etdiyi bu nemətdən lazımı qədər faydalı istifadə etməlidir. Artıq bu risalədə yuxarıda qeyd olunan məsələlərə bir neçə dəfə toxunmuşam. Bu da onunla bağlıdır ki, çoxları bu neməti itirdikdən sonra bir daha onu əldə edə bilməyəcəklərinin fərqləndə deyillər. Bir çoxları bunu, yalnız qocaldıqdan sonra dərk etsə də, itirilən vaxtı geri qaytara bilməyəcəklərini anlayıb, vaxtlarını səmərəsiz keçirdiklərinə görə peşman olurlar. Sonrakı peşmanlıq da, təbii olaraq fayda vermir. Hər bir işi vaxtında yerinə yetirmək hikmətdəndir. İslam alimi ən-Nəvəvi gün ərzində on iki elm məclisində iştirak edirdi. O rəvayət edir ki, «Mən dərs əsnasında olan bütün şərh və qeydləri, bəzi kəlmələrin düzgün oxunuşunu və izahını özümdə qeyd edirdim. Uca Allah da mənim vaxtımı bərəkətli etmişdir.»⁸⁹

Qardaşlarıma bir məsələni də unutmamağı məsləhət görürəm: Bilin ki, elm məclisində iştirak edib faydalananla, bu mühazirəni başqalarından alıb oxuyanın və ya kasetdən dinləyənin savabı eyni dərəcədə deyildir. Çünki elm məclisində iştirak edənlərin üzərinə sükunət nazil olur, onları Allahın rəhməti bürüyür, mələklər də o məclisi əhatə edir və Uca Allah onları öz dərgahında yad edir. Uca Allah belə buyurur:

وَرَبِّكَ «مَنْ يَسْمَعُ

«Məni xatırlayın ki, Mən də sizi yada salım!»⁹⁰

⁸⁹ «Təzkiratu-l-huffaz» 4/1470.

⁹⁰ «əl-Bəqərə» surəsi, 152.

Əbu Hureyrənin (r.a.) rəvayət etdiyi hədisdə Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm - demişdir: «...Həqiqətən Allahın evlərindən birində yığılıb Onun kitabını oxuyan və onu müzakirə edən qövmün üzərinə sükunət nazil olar, onları rəhmət bürüyər, mələklər o məclisi əhatə edər və Uca Allah onları Öz dərğahında yad edər...»⁹¹

– Ümidsizliyə qapılmamaq;

Həqiqətən də elmə nail olmaq asan iş deyil. Lakin hər kəs bilməlidir ki, hər bir dərğdın dərğmanı olduđu kimi bu məsələnin də, həlli mövcuddur. Bu çətinliklərin öhdəsindən yalnız Uca Allaha ümid bəsləməklə, öyrənilən elmi səbr və təmkinlə təkrar etməklə, başa düşülməsi çətin olan məsələlərin izahını bilənlərdən soruşmaqla və öyüd nəsihət almaqla gəlmək mümkündür. Uca Allah buyurur:

بِأَنَّكَ يَا مُحَمَّدُ أَتَىٰ عَالَمًا

«Rəbbiniz buyurdu: "Mənə dua edin, Mən də sizin dualarınızı qəbul edim!"»⁹²

وَأَسْأَلُكُمْ فِي الْكَلِمَاتِ

«Əgər bilmirsinizsə, zikr əhlindən soruşun!»⁹³

⁹¹ Muslimin «Səhih» əsəri 6793.

⁹² «əl-Ğafir» surəsi, 60.

⁹³ «Ən-Nəhl» surəsi, 43.

«And olsun ki, Biz Quranı [ondan] ibrət almaq, öyüd-nəsihət qəbul etmək üçün belə asanlaşdırdıq. Amma hanı ibrət alan, öyüd-nəsihət qəbul edən?!»⁹⁴

Bacı və qardaşlarım! Bu ayələrdən açıqca görünür ki, Rəb-bimizin bizə bəxş etdiyi ağıldan onun buyurduğu şəkildə istifadə edilməlidir ki, insan muradına çatsın. Tələbə çətinlikdən qorxmamalı, elm öyrənməkdən yorulub usanmamalıdır. Əhməd ibn Hənbəl rəvayət edir ki, «Mən heyz fəslini doqquz il ərzində öyrəniş başa düşdüm»⁹⁵ İnsan elmə qarşı qəlbində daim bir ehtiras hiss etməli, öyrənməyə daim can atmalıdır. Elə dahi Nizami kimi:

Nə qədər oxuyub öyrəndim, heyhat
Yenə də qəlbimi görmədim rahat.⁹⁶

Bacı və qardaşlarım! Sizə bir məsləhətim də budur ki, elmi bilgilər öyrəndikdə nə utanın nə də təkəbbürlük göstərin. Həqiqətən insanlar içərisində bilmədiyi məsələləri özlərindən yaşca kiçik olanlardan soruşmaqda utancaqlıq nümayiş etdirənlər çoxdur. Bəziləri bunu təkəbbürlüyündən etmir. Lakin bu insanın özünün əleyhinə yönəlmiş hisslərdir. Mücahid demişdir: «Nə utanan, nə də təkəbbürlü olan şəxs elmə yiyələnmə bilməz!»⁹⁷

⁹⁴ «əl-Qəmər» surəsi, 17, 22, 32, 40-cı ayələr.

⁹⁵ «Təbəqatü-l-hənabilə» 1/268.

⁹⁶ Nizami Gəncəvinin «Leyli və Məcnun» əsəri, səh.42.

⁹⁷ «Fəthu-l-Bari» 1/276.

Şübhəsiz ki, bu cür əməl insanın nadanlığına dəlalət edir. Başa düşmək lazımdır ki, Allah öz elmindən hər kəsə istədiyi qədər verir. Ümumiyyətlə, Allah istədiyinə elm bəxş edir və burada yaş fərqi və məhdudluğu qoymur. bu barədə hər şeyi görən və bilən Uca Allah belə buyurur:

﴿يُرِيهِمْ آيَاتِهِ وَيُعَلِّمُهُمُ كِتَابَهِمْ وَاللَّهُ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾

» (20) ﴿يُرِيهِمْ آيَاتِهِ وَيُعَلِّمُهُمُ كِتَابَهِمْ وَاللَّهُ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾

«Allah istədiyi şəxsə hikmət [elm, mərifət, müdriklik] bəxş edir. Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir [əbədi səadət] verilmişdir. Bunu ancaq ağıllı adamlar dərk edirlər!»⁹⁸

– Alimin sözünü kəsməmək;

Hər bir şagird və ya tələbə bilməlidir ki, elm məclisində danışanın sözünü kəsmək və ya onu rədd etmək ədəbsizlikdir. Düzgün ədəb qaydalarına Peyğəmbərimizdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** - sonra onun sələfləri daim riayət edib. Çünki müsəlman dedikdə ilk öncə onun elmi və əxlaqlı olması bir keyfiyyət kimi təsəvvürümüzə canlanır. Mömin olan kəs bu keyfiyyətlərsiz təsəvvür edilməzdir. Əgər dərs əsnasında bir məsələyə etirazın varsa təmkinlə məclisin sona çatmasını gözlə, sonra isə öz iradlarını ehtiramla ona bildir. Hətta bu cür hərəkət edəndə belə vəziyyəti düzgün qiymətləndir və etirazını lazımı şəkildə, vəziyyətə uyğun olaraq et. Əgər bunu məclisdə elan etmək fitnə-fəsad törədəcəksə məsləhətdir ki, etirazını məclisdən kənarında bildirəsən. Bütün məsələlərdə bizə örnək olan

⁹⁸ «əl-Bəqərə» surəsi, 269.

Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - belə demişdir: «Böyüklərimizə hörmət etməyən, kiçiklərimizə rəhm etməyən, alimlərimizin haqqını ödəməyən bizdən deyildir!»⁹⁹

Bu məsələyə İmam Buxari də toxunmuş və elm fəslində «Nitq söyləyən şəxsə sual verdikdə o, nitqini tamamlamalı sonra suala cavab verməlidir» başlığı altında Peyğəmbərdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** – hədis rəvayət etmişdir. Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, «Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – səhabələrlə söhbət edirdi, bu vaxt bir ərəb gəlib ondan qiyamətin nə zaman vaqə olacağı barədə soruşdu. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – cavab verməyib söhbətini davam etdi. Məclisdə iştirak edənlərin bir qismi onun suala cavab vermək istəmədiyini, digər qismi isə onun eşitmədiyini zənn etdilər. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – söhbətini bitirdikdən sonra dedi: – Sual verən haradadır? Ərəb dedi: – Mən buradayam, ey Allahın elçisi. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – dedi: «Əmanətə xəyanət olduğu zaman qiyamət qopacaq!...»¹⁰⁰

– Sualı ədəb-ərkanla vermək;

Bu gün həqiqətən də bəzi tələbələrin elm məclislərində müsəlman əxlaqına yaraşmayan şəkildə davranış nümayiş etdirdiyinin, ədəbsiz hərəkətlərə yol verdiyinin və kobud şəkildə sual verdiyinin şahidi oluruq. Qurani Kərimdə də, Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – sünəsində də, bu məsələyə sərt münasibət bildirilir. Uca Allah buyurur:

⁹⁹ «əl-Musnəd» 5/323; «əl-Mu'cəmu-l-kəbir» 8/236; «əl-Mustədrək» 1/211; «Məcməu-z-zəvaid» 1/127. [**Hədis həsəndir**]

¹⁰⁰ Buxarinin «Səhih» əsəri 59.

«Ey iman gətirənlər! Sizə bəlli olunca qanınızı qaraldacaq şeylər barəsində soruşmayın.»¹⁰¹

Zəhəbi rəvayət edir ki, elm məclislərindən birində Əndəlüsün islam alimlərindən olan Şəbətuna vərəqdə yazılmış "Qiyamət günü olan tərəzinin gözləri qızıldan olacaq, yoxsa gümüşdən?" sualı verildi. O, vərəqi büküb Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – bu hədisini onun üzərinə yazdı: «Müsəlmanın islamının gözəlliyi ondadır ki, ona aid olmayanı tərək etsin.^{102, 103}

Müsəlman qardaşlarım! Unutmayın ki, sual kimisə rüsvay etmək, dini oyuncağa çevirmək, qarşındakının elmdə zəif olduğunu üzə çıxarmaq üçün deyil, yalnız elmi öyrənmək xatirinə verilməlidir.

– Alimin əxlaqından ibrət almaq.

Alimlərə tarixən böyük hörmət və ehtiram olub. Xüsusən də İslam dünyası, müsəlman icması alimi hər zaman qiymətləndirib. İnsanlar müxtəlif sahələr üzrə alimlik dərəcəsinə yüksələ bilər. Mən bu yerdə insanların ən şərəflisi, ümumiyyətlə bütün bəşəriyyətin önündə duran, əxlaqı Quran olan Peyğəmbəri - **səllallahu aleyhi və səlləm** – xüsusi qeyd etməyi özümə borc bilirəm. Bu da təbiidir, çünki, o seçilmiş bir insandır. Bu insan İslam adlanan bir nuru bizə çatdıran alimdir. O alim ki, bütün canlılara qarşı diqqətli və rəhmli, o alim ki, bütün bəşəriyyətə

¹⁰¹ «əl-Maidə» surəsi, 101.

¹⁰² «Sunənu-t-Tirmizi» 2317, «Sunən ibn Macə» 3976, [Hədis həsəndir].

¹⁰³ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 9/312.

rəhmət olaraq göndərilən, o alim ki, əxlaqı bütün insanlara nümunə edilən... Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَوَسَّلُوا بَيْنَهُمْ فَلْيَتَوَسَّلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

» (B) «Sizə özünüzdən bir peyğəmbər gəldi ki, sizin əziyyətə, məşəqqətə düşməyiniz ona ağırdır, o [sizin iman gətirməyinizi] çox istəyir, möminlərə şəfqətli və mərhəmətlidir!»¹⁰⁴

«Sizə özünüzdən bir peyğəmbər gəldi ki, sizin əziyyətə, məşəqqətə düşməyiniz ona ağırdır, o [sizin iman gətirməyinizi] çox istəyir, möminlərə şəfqətli və mərhəmətlidir!»¹⁰⁴

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ أَبَدًا فِي حَقِّهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

» (2) «Həqiqətən, Allahın Rəsulu Allaha, Qiyamət gününə ümid bəsləyənlər və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir!»¹⁰⁵

«Həqiqətən, Allahın Rəsulu Allaha, Qiyamət gününə ümid bəsləyənlər və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir!»¹⁰⁵

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا الْقُرْآنَ لِذِكْرِهِمْ وَلَعَلَّ يُتَّقُونَ﴾

«Peyğəmbərlərin hekayətlərində ağıl sahibləri üçün, sözsüz ki, bir ibrət vardır.»¹⁰⁶

Elm öyrənən şəxsin əsaslı danışması

¹⁰⁴ «ət-Tövbə» surəsi, 128.

¹⁰⁵ «əl-Əhzab» surəsi, 21.

¹⁰⁶ «Yusif» surəsi, 111.

Təmiz niyyət ilə elm öyrənən şəxsin uğurlar əldə edəcəyi şübhəsizdir. Yüksəliş yalnız elmlə mümkündür. Elmlı insanın davranışı, əxlaqı, söylədiyi sözlərin mənası ilə cahil insanın eyni adlı hərəkətlərini heç cürə eyniləşdirmək olmaz. Təbii ki, elmlı insan cahil insandan hər mənada üstündür. Burada müqaisə aparmaq gülünc görünərdi. Kitabın bu bölməsində toxunmaq istədiyim məsələ elmlı insanın daha bir keyfiyyəti – onun adil olması və əsaslı danışması ilə bağlıdır. Bu məsələni qabartmağım bir neçə səbəblə bağlıdır. Günümüzdə özünü elm əhli kimi qələmə verib əsassız fikirlər söyləyən «ziyalılara» da rast gəlmək olar. Onların «xidmətləri» sayəsində yer kürəsində kifayət qədər münaqişəli ərazilər meydana çıxmışdır. Bilərəkdən təhrif etdikləri tarixi faktlar, dini dəlilləri vasitəsilə yaratdıqları qarşıdurmalarda minlərlə insanlar həyatlarını qurban vermişlər. Vaxtı ilə «dənizdən dənizə Ermənistan» kimi əsassız, qondarma bir ideologiyanın təsiri ilə millətini ruhlandırان «ziyalıların» «əməyi» sayəsində iki əsrə yaxındır ki, vətənimizin torpaqlarının qarış-qarış zəbt edilməsi buna ən bariz misaldır. Müsəlmanlara qarşı bu cür ədalətsizliklərə dünyanın bir çox yerlərində rast gəlinir. Əvvəlcə saxtalaşdırılmış tarixi faktlara söykənən müəyyən ideoloji təbliğat aparılır, sonra isə silahlı müdaxilə yolu ilə torpaqlar zəbt edilir, günahsız insanlar qırılır. Heç şübhəsiz ki, Allaha və axirət gününə inanan hər bir müsəlman onların mütləq Allah qarşısında cavab verəcəklərinə və layiqli cəzalarını alacaqlarına əmindir. Bu barədə aləmlərin Rəbbinin bizə vədi var. O isə vədinə xilaf çıxan deyil. Uca Allah belə buyurur:

ümumiyyətlə yalan barəsində həm Qurani Kərimdə həm də peyğəmbərimizin sünnəsində çoxlu dəlillər vardır. Uca Allah buyurur:

QURAN KƏRİM, SƏDƏT SÜRƏSİ - 36. AYƏT

» (3) «BİLMƏDİYİN BİR ŞEYİN ARDINCA GƏTME

«**Bilmədiyin bir şeyin ardınca getmə** [bacarmadığın bir işi görmə, bilmədiyin bir sözü demə]. **Çünki qulaq, göz və ürək – bunların hamısı** [sahibinin etdiyi əməl, dediyi söz barəsində] **sorgu-sual olunacaqdır.**»¹⁰⁹

QURAN KƏRİM, MƏDƏN SÜRƏSİ - 2. AYƏT

(4) MƏDƏN

«**Elə isə bilmədiyin bir şeyi Məndən istəmə. Sənə cahillərdən olmamağı nəsihət edirəm.**»¹¹⁰

QURAN KƏRİM, BƏS SÜRƏSİ - 1. AYƏT

» (6) BƏS

«**Bir baxın, siz o kimsələrsiniz ki, bildiyiniz şeylər barəsində mübahisə edirsiniz** [bu aydındır]. **Bəs bilmədiyiniz şey-**

¹⁰⁹ «əl-İsra» surəsi, 36.

¹¹⁰ «Hud» surəsi, 46.

lər barəsində niyə mübahisəyə girişirsiniz. Əlbəttə, [həqiqəti] Allah bilir, siz bilməzsiniz!»¹¹¹

(7) **عَلَيْكُمْ بِتِلْكَ الْوَيْسَةِ الْوَالِدَةِ**

«Əgər bilmirsinizsə, zikr əhlindən (alimlərdən) soruşun!»¹¹²

Abdullah ibn Amr (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Məndən öyrəndiyiniz bir ayə ol-
sa belə, onu insanlara təbliğ edin. İsrail övladlarından varid olan
rəvayətlərdən də danışın, bu sizin üçün günah sayılmaz. Mənim
adımdan bilərəkdən yalan danışan isə cəhənnəmdə oddan olan
yerini hazırlasın!»¹¹³

Əsassız danışmağın necə yasaqlandığı ayə və hədislərdən
aydın görünür. Əsasla danışmağa gəldikdə isə Peyğəmbərimizin
- **səllallahu aleyhi və səlləm** - yuxarıdakı hədisi buna çox gözəl
sübutdur. Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** – sünnənin
insanlara çatdırmasını önə çəkərək, bununla yanaşı kitab
əhlindən varid olan rəvayətlərin ixtiyari şəkildə insanlara
çatdırılmasını da tövsiyə edir. Hədisdə öz əksini tapmış bu fikir
bir tərəfdən İslam dinin necə demokratik bir din olmasına
açıqca sübutdursa, digər tərəfdən də Peyğəmbərimizin - **səllallahu
aleyhi və səlləm** – ümmətinin, müsəlmanların hərtərəfli məlumatlı
olmağa çağırışıdır. Kitab əhlindən olan rəvayətlər üç qismə
ayrılır:

Birincisi: Quran və mötəbər hədislərə müvafiq olan və mü-
səlmanlar tərəfindən məqbul sayılan rəvayətlər.

¹¹¹ «Ali-İmran» surəsi, 66.

¹¹² «əl-Ənbiya» surəsi, 7.

¹¹³ Buxarinin «Səhih» əsəri 3461.

İkincisi: Quran və mötəbər hədislərə zidd olan və müsəlmanlar tərəfindən məqbul sayılmayan rəvayətlər.

Üçüncüsü: Quran və mötəbər hədislərdə nə təsdiqi, nə də inkarı olan rəvayətlər. Hədisdə qeyd olunan rəvayətlər də bu qismə aiddir.

Belə bir sual meydana çıxır: «İnsanı əsassız fikirlər söyləməyə vadar edən nədir?» Cavab isə birmənalı olaraq belədir: Bu insanın əqidəsi ilə bağlı bir məsələdir. İnsan belə bir hərəkətə yol vermək fikrinə düşdükdə ilk addımda o öz elmsizliyini ört-bastır etmək istəyir. Bu fikirlər Quran və sünnə ilə təsdiq olunmayanda bidətə,¹¹⁴ faktlar gətirmədikdə isə böhtana çevrilir. Bidət əhli belə hərəkətlərə yol verməklə Allaha və Onun Rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** - qarşı çıxmış olurlar. Uca Allah belə buyurur:

~~Ə-TİVƏVƏNƏN ÖRİ-ÜVƏCÜMƏVƏRİMƏ ÖRİV CƏMƏ KƏVƏ~~

~~İBYƏMƏ, KƏRİV~~

«Bu gün dininizi tamamlayıb mükəmməl etdim, sizə olan nemətimi başa çatdırdım və bir din kimi sizin üçün İslamı bəyanib seçdim».¹¹⁵

Bundan başqa Aişədən (r.a.) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - demişdir: «Bizim etdiyimiz əməllərə yenilik əlavə edən kimsənin əlavəsi rədd olunur»¹¹⁶

¹¹⁴ Lüğəti mənası, yeni bir şeyin ixtira olunması deməkdir. Dində isə (istilahi mənada) Allahın və Onun rəsulunun qanuniləşdirmədiyi bir əməli ibadətə aid etməkdir.

¹¹⁵ «əl-Maidə» surəsi, 3.

Ayədən və hədisdən aydın görünür ki, dinimizə aid olan hökmlər artıq Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – dövründə tamamlanıb. Allah İslamı kamil şəkildə Peyğəmbəri - **səllallahu aleyhi və səlləm** – vasitəsilə bizə çatdırıb. Bu hökmlərə nə isə yeni fikir əlavə edənin əlavəsi dinimizdə sanki boşluğun olduğunu və dinin həmin şəxsin əlavəsi ilə kamil olduğunu ortaya qoyur ki, bu yuxarıda qeyd olunan ay əvə hədisə ziddir. Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** – başqa bir hədisi ilə belə bir fikir də insanlara çatdırıb. İrbad ibn Səriyə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – səhabələrə (r.a.) tövsiyə edərək demişdir: «Sizə Allahdan qorxmağı (təqvalı olmağı), üzərinizdə qəyyum olan rəhbəri dinləyib itaət etməyi tövsiyə edirəm! Həqiqətən məndən sonra yaşayanlarınız çoxlu itilafılar görəcəklər. O zaman mənim və rəşidi xəlifələrimin yolu ilə gedin. Bu yoldan azı dişlərinizlə bərk yapışın.¹¹⁷ Dinə əlavə olunmuş yeniliklərdən (bidətlərdən) çəkinin! Həqiqətən hər bir bidət insanı zəlalətə aparır!»¹¹⁸

Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – bu tövsiyyəsini nəzərə aldıqda bidət əhli ilə mübarizə aparmağın düşmənlə mübarizə aparmaqdan (cihaddan) əfzəl olması aydın olur. Çünki, düşmən yeri, yurdu xarabalığa çevirsədə onu sonradan bərpa etmək çox asandır. Bidət əhli isə qəlbləri xarab edir və onu isə bərpa etmək çox çətinidir. Düşmənin fəsad törətməsi açq aydın hamıya bəlli olduğu üçün hamı ona qarşı mübarizəyə qalxır. Bidət gizli olduğundan hamı ona qarşı səfərbər ola bilmir və hətta bəziləri onun hədəfinə də keçir. Düşməni hamı tanıyır

¹¹⁶ Müslimin «Səhih» əsəri, 4467.

¹¹⁷ Burada Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – bu yoldan dönməməyin son dərəcədə vacib olduğunu vurğulamışdır.

¹¹⁸ Əbu Davudun «Sünən» əsəri, 4607; Tirmizinin «Sünən» əsəri, 2676; Əhmədin «Müsnəd» əsəri, 4/126-127.

və onlarla mübarizə aparır. Bidət əhlini isə yalnız alimlər tanıyır və onlara qarşı mübarizə aparır.

Dini məsələlərdə bidət etməyin təhlükəsindən qorxan Əhvədi öz şerində belə buyurur:

Çevirmə bidətə, füzulluğa üz,
Allah və peyğəmbər nə deyib et düz.
Göyün kitabı da düzlüyü sevir,
Ey qafil bu yoldan tez ol üz çevir.¹¹⁹

Bidət əhli fikirlərinə bir əsas tapmadıqda guya artıq zəmanenin dəyişməsinə, cəmiyyətin artıq inkişaf etməsinə əsas gətirməklə özlərinin hərəkətlərinə bəraət qazandırırılar. Bu həm savadsız həm də əsassız bir mövqedir. Birincisi sələf bidəti yalnız şəriətə münasibətdə haram sayır. Dünyavi məsələlərdə isə yenilik, inkişaf lazımdır və zəruridir. İkincisi Uca Allah bu əsrarəngiz yaradılışın Xaliqu olaraq cəmiyyətin inkişafını da qabaqcadan bilib müəyyən etmişdir. Lakin bununla belə Rəbbimiz Öz hökmlərini bu günə kimi dəyişməz etdi. Göndərdiyi Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – və nazil etdiyi kitab da sonuncu oldu. Bu günə qədər bir-birini əvəz edən əsrlər boyu Allah və Rəsulunun - **səllallahu aleyhi və səlləm** – elə bir hökmü olmamışdır ki, o, hansısa bir zamana uyğun olmasın. Bu gələcəkdə də belə olacaqdır. Odur ki, bidətə yol verən insanın cəmiyyətin inkişafını əsas gətirməsi yersizdir. Allahın hökmləri bütün dövrlər üçün aktualdır, zamanından və məkanından aslı olmayaraq Ona təslim olub əmrələrinə itaət olunmalıdır. Dində bidət etmək insanın malik olduğu əqidə ilə də bağlıdır. Bu da

¹¹⁹ Əhvədinin «Cami-cəm» əsəri, səh.117.

Quran və sünnəyə düzgün yanaşma tərzinin olmaması ilə izah olunur. Quran və sünnə Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm – izah etdiyi və səhabələrin (r.a.) başa düşüb əməl etdiyi kimi anlaşılmalıdır. Uca Allah bu barədə belə buyurur:

QURANIN ƏSASIYƏTİNİ İZAH EDƏN VƏ SƏHABƏLƏRİN (R.A.) BAŞA DÜŞÜB ƏMƏL ETDİYİ KİMİ ANLAŞILMALIDIR. UCA ALLAH BU BARƏDƏ BELƏ BUYURUR:

(4) VƏSİYYƏT

«Sənə də Quranı nazil etdik ki, insanlara onlara göndəriləni [hökmləri, halal-haramı] izah edəsən və, bəlkə, onlar da düşünüb dərk edələr!»¹²⁰

Bu ayə Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm – sünnəsinə riayət etməyə bir göstərişdir. Əgər Quranı sünnəsiz (mötəbər hədislərsiz) oxuyub anlamaq, başa düşmək mümkün olsaydı Allah onun izah etməsini Peyğəmbərimizə - səllallahu aleyhi və səlləm – əmr etməzdi. Quran məlum olduğu kimi ərəb dilindədir və Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm – səhabələrinin də böyük əksəriyyəti də ərəblər idi. Onlar Quranın dilini asanlıqla başa düşürdülər, çünki bu onların ana dili idi. Lakin Allahın Quranı izah etməyi əmr etməsi Qurana bu izahsız, yəni sünnəsiz yanaşmağın səhv olmasına bir dəlildir. Allahın hökmlərində naqislik, çatışmamazlıq olmaz. Onun hökmləri tam dəqiq və kamildir. Allah bütün nöqsanlardan uzaqdır. Onun əmrlərində, hökmlərində nöqsan axtaranlar isə düz yolda deyillər. Odur ki, hər bir kəs dediyi fikrin məsuliyyətini dərk etməlidir. Xüsusilə də əgər bu fikirlər şəriətə aiddirsə. Digər sahələrə gəlincə isə məsələn, məişət, ticarət, müxtəlif xidmət sahələri, yeni

¹²⁰ «ən-Nəhl» surəsi, 44.

texnologiyaların tətbiqi və s. əvvəl qeyd etdiyim kimi burada insan azaddır. O, istədiyi yeniliyi tətbiq etmək ixtiyarındadır və bu bəyənilən əməldir. Çünki dinimiz insan yaşayışını yüngülləşdirə biləcək hər bir əməli dəstəkləyir. Buradakı yeniliyi alqışlamaq olar. Yeniliyə meyli olan insanlara da məsləhətim budur: Əgər doğrudanda ixtiraçısınızsa buyurun yuxarıda adları sadalanan sahələrdə öz bacarığınızı nümayiş etdirin. Dinə, şəriətə isə toxunmaq olmaz. O, elə məhz Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – çatdırdığı kimi gözəldir. Qiyamətə qədər bizə dəyişməz və kamil hökmlər nazil edən Rəbbimizə həmd olsun!

İnsanı əsasız fikirlər söyləməyə vadar edən hissələrdən biri də həsəddir. Yəni kiminsə əldə etdiyinə, nail olduğuna həsəd aparmaq. Bu da çox təhlükəli günahdır. Bilirik ki, Uca Allah hər bir insanın anadan olandan ta ölənədək olacaq fəaliyyətini onun ruzisi də daxil olmaqla lövhi-məhfuzda yazmışdır. İnsanın qədəri deyilən bu anlam öz əksini Quranda belə tapıb:

»(4) **﴿لَا يَخْتَصِمُونَ﴾**

«Şübhəsiz ki, Biz hər şeyi müəyyən ölçüdə [lazım olduğu qədər] yaratdıq».¹²¹

Yəni bu gün kiminsə nail olduğu nəticə onun Allah tərəfindən müəyyən olunan qədərinin tərkib hissəsidir. Kiminsə buna həsəd aparması Allahın müəyyən etdiyi (qədər) ilə razılaşmaması kimi qiymətləndirilə bilər. Belə olan halda, həsəd xəstəliyinə düşər olan şəxs elmi insanın nail olduqlarını kölgə altına almaq üçün əsassız fikirlərə əl atır. Uca Allah insanların

¹²¹ «əl-Qəmər» surəsi, 49.

bir-birinə həsəd aparacaqlarını əzəldən bilmiş və bu hallar baş verəcəyi təqdirdə Ona pənah aparmağı əmr etmişdir:

» (5) ~~وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ~~.....» (1) ~~كُفْرًا~~ ~~بِصَلَاتِهِمْ~~ ¼

«De ki: "Pənah aparıram sübhün Rəbbinə!"».....«Və bir də paxılın şərinə»¹²²

~~وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ~~ ~~سُلُوكًا~~ ~~مُتَّبِعِينَ~~

«Yoxsa onlar Allahın öz nemətindən bəxş etdiyi şeyə görə insanlara həsəd aparırlar?»¹²³

~~وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ~~ ~~سُلُوكًا~~ ~~مُتَّبِعِينَ~~ ~~يَوْمَ~~ ~~يَكْفُرُوا~~ ~~بِأَنفُسِهِمْ~~ ~~وَيَكْفُرُوا~~ ~~بِأَنفُسِهِمْ~~

~~وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ~~ ~~سُلُوكًا~~ ~~مُتَّبِعِينَ~~ ~~يَوْمَ~~ ~~يَكْفُرُوا~~ ~~بِأَنفُسِهِمْ~~ ~~وَيَكْفُرُوا~~ ~~بِأَنفُسِهِمْ~~

«Kitab əhlindən bir çoxu həqiqət onlara bəlli olduqdan sonra belə, nəfslərindəki həsəd ucundan sizi, iman gətirmiş olduğunuz halda, yenidən küfrə sövq etmək istərlər.»¹²⁴

Ənəs ibn Malik (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm – dedi: «Bir-birinizə həsəd aparmayın, bir-birinizə nifrət etməyin, bir-birinizə arxa çevirməyin! Ey Allahın qulları, qardaş olun!»¹²⁵

¹²² «əl-Fələq» surəsi, 1-5.

¹²³ «ən-Nisa» surəsi, 54.

¹²⁴ «əl-Bəqərə» surəsi, 109.

¹²⁵ Muslimin «Səhih» əsəri 6477.

Məhşur islam alimi, İbn Teymiyyə demişdir: "Həsədsiz insan olmur, lakin alicənab və əxlaqlı olan onu gizlədir, alçaq və əxlaqsız isə onu büruzə verir."¹²⁶

Həsəd elmin bərəkətini azaldır və elm əhlinin son aqibətinə təsir göstərir. Çünki insan Allahın və Onun rəsulunun - **səllallahu aleyhi və səlləm** – əmrlərinə asi olmaqla öz axirətini puç edir. Həsəd insanın qəlbini sərtləşdirərək onu insafsız edir ki, nəticədə o xeyirxah işlər görməkdən çəkinir. Dinimiz bu cür xəstəliyə düçar olmuş insanlardan qaçmaqdan onlara nəsihət etməyi daha məqsədə uyğun hesab edir. Əhnəf ibn Qeys demişdir: «Tənbeh etmək nifrət etməkdən daha xeyirlidir».¹²⁷ Həsəd probleminə toxunduqda bir məsələni də qeyd etməyi özümə borc bilirəm. İstəyirəm ki, bacı və qardaşlarım bilsinlər ki, İslamın qadağan etdiyi həsəd olduğu kimi, dinimizin rüxsət verdiyi iki növ həsəd də mövcuddur ki, bu da qibtə hesab olunur. Ömər ibn-İ-Xattab (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – dedi: «Yalnız iki şəxsə həsəd aparmaq (qibtə etmək) olar! O şəxsə ki, Allah ona elm (Quran, hikmət və s.) öyrədir və o da, bu elmə gecə-gündüz əməl edir. Bir də o şəxsə ki, Allah ona var-dövlət verir və o da, bu var-dövlətdən gecə-gündüz Onun yolunda sərf edir.»¹²⁸ Yəni elm və var-dövlətə malik şəxsə bir halda qibtə oluna bilər ki: «Nə olardı Allah mənə də bu cür elm öyrədəydi və mən də onun kimi gecə-gündüz o elmə əməl edəydim.» – «Nə olardı Allah mənə də bu qədər var-dövlət verəydi və mən də onun kimi gecə-gündüz Allah yolunda sərf edəydim.»¹²⁹

¹²⁶ «Fətvalar toplusu», 10/124-125

¹²⁷ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 4/94.

¹²⁸ Muslimin «Səhih» əsəri 1891,1892,1893 .

¹²⁹ «Şərhu Səhih Muslim» 6/338.

Baxın görün dinimiz insan hislərini və duyğularını necə tərbiyə edir. Dinimiz həsədin əlamətlərini də insanlara bəyan edir ki, bu əlamətlərdən hansınısa insan özündə hiss etdikdə qəlbini bu günahdan islah etsin. Beləliklə, insan öz din qardaşına qarşı aşağıdakı hisləri keçirirsə, deməli ona qarşı həsəd aparmış olur:

- Həmkarının (məsləkdaşının) xətasına sevinmək;
- Həmkarının hər hansı bir məclisdə iştirak etməməsinə sevinmək;
- Həmkarının tənə edilməsinə sevinmək və bununla Rahatlıq tapmaq;
- Həmkarının haqqında soruşulduqda onu məzəmmətlə xatırlamaq;
- Həmkarına hər hansı bir məsələyə görə müraciət edildikdə qəlbində sızıntı keçirmək;
- Həmkarının elminin az və dediyinin faydasız olmasını iddia etmək;
- Həmkarının səhv etməsi üçün səy göstərmək və verdiyi cavabları tənqid etmək;
- Həmkarının xeyirxah işlərindən danışmamaq.

Bu əlamətlərin hər hansınısa birinin daşıyıcısı olan qardaşım! Bunu dərhal müalicə etməyi sənə məsləhət görürəm. Çünki qeyd etdiyim kimi, həsəd insanı əsassız fikirlər söyləməyə sövq edən xəstəlikdir. Həsəd elm öyrənən hər bir kəsin niyyətinə təsir göstərə biləcək ən təhlükəli amillərdən hesab olunur. Şübhəsiz ki, bu məsələyə səhlənkar yanaşan şəxs sonradan həsədi özündən uzaqlaşdırmaq istəsə belə bu istəyinə asanlıqla nail ola bilmir. Bu xəstəliyə tutulmamaqdan isə heç kəs sığortalanmayıb. Quran və Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – sünnəsi insan nəfsi, insan fəaliyyəti və ümumiyyətlə yaşayışın hər sferasında baş verə biləcək suallara cavab verdiyi

üçün bu xəstəliyin müalicəsini də bizə çatdırıb. Bunlar aşağıdakılardır:

– Həmkarının xeyir-bərəkətə nail olması və tutduğu doğru yoldan dönməməsi üçün Allaha dua etmək. Uca Allah buyurur:

تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝۱۰۰

تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝۱۰۰

» (1) ƏL-HƏŞR: 100

«Onlardan (mühacirlərdən və ənsardan) sonra gələnlər (tabiin) belə deyirlər: Ey Rəbbimiz! Bizi və bizdən əvvəl iman gətirmiş (din) qardaşlarımızı bağışla. Bizim qəlblərimizdə iman gətirənlərə qarşı kinə, həsədə yer vermə. Ey Rəbbimiz! Sən, həqiqətən, şəfqətli və mərhəmətli sən!»¹³⁰

– Həmkarını sevməyə çalışmaq, ondan özü və ailəsi haqqında hal-əhval tutmaq. Uca Allah buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا فِي مَالِكُم مِّن مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝۱۰۱

» (3) ƏL-HƏŞR: 101

¹³⁰ «əl-Həşr» surəsi, 10.

«Yaxşılıqla pislik eyni ola bilməz! Sən pisliyi yaxşılıqla dəf et! Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görürsən!»¹³¹

– Həmkarını ziyarət etmək və onun xeyirxah işlərindən danışmaq.

Əbu Hüreyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Kim Allah xatirinə xəstəni və ya müsəlman qardaşını ziyarət edərsə, (qeyb aləmində olan) carçı onu çağırır deyər: "Sən bu əməlinlə zövq verdin və Cənnətdə bir yer tutdun"^{132,133}

Əbu Hüreyrə (r.a.) rəvayət edir ki, «Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - üzünü səhabələrə tutub soruşdu: "Hansı biriniz bu gün oruc tutub?" Əbu Bəkr: "Mən" – deyər cavab verdi. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - yenə soruşdu: "Hansı biriniz bu gün cənazəni təqib edib?" Əbu Bəkr: "Mən" – deyər cavab verdi. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - yenə soruşdu: "Hansı biriniz bu gün kasıbı yedizdirib?" Əbu Bəkr: "Mən" – deyər cavab verdi. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - yenə soruşdu: "Hansı biriniz bu gün xəstəni ziyarət edib?" Əbu Bəkr: "Mən" – deyər cavab verdi. Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: "Bu dörd gözəl xisləti özündə cəm edən cənnətə daxil olar"¹³⁴

– Həmkarının tənə edilməsinə razı olmamaq və onun haqqında qeybət etməyi qadağan etmək. Uca Allah buyurur:

¹³¹ «Fussilət» surəsi, 34.

¹³² Carçının çağırışını eşitməyə lüzum yoxdur.

¹³³ «Səhihü-l-cami» 6387. [**Hədis həsəndir**].

¹³⁴ «Səhih Müslim», 6132.

«Bir-birinizin qeybətini qırmayın! Sizdən biriniz ölmüş qardaşının ətini yeməyə razı olarmı?! Bu sizdə ikrah hissi oyadar [qeybət də belədir]»¹³⁵

Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm – dedi: "Bilirsinizmi qeybət nədir?" Onlar: "Allah və Onun Rəsulu daha yaxşı bilir!" – deyə cavab verdilər. Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm – dedi: "Qardaşımı, onda ikrah hissi oyadan bir xatirə ilə yad etmək!" – Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm - "Əgər qardaşım haqqında dediklərim doğrudursa onda necə?" deyə soruşulduqda o dedi: "Əgər qardaşın haqqında dediklərin doğrudursa onun qeybətini qırmış, doğru deyilsə ona böhtan atmış hesab olunursan!"¹³⁶

– Həmkarımı özündən üstün hesab etmək. Uca Allah buyurur:

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَعْدِ اللَّهِ وَأَنبؤِ الْمُرْسَلِينَ

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَعْدِ اللَّهِ وَأَنبؤِ الْمُرْسَلِينَ

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَعْدِ اللَّهِ وَأَنبؤِ الْمُرْسَلِينَ

» (9) قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَعْدِ اللَّهِ وَأَنبؤِ الْمُرْسَلِينَ

¹³⁵ «əl-Hucurat» surəsi, 12.

¹³⁶ «Səhih Müslim», 6536.

«Mühacirlərdən əvvəl [Mədinədə] yurd salmış və iman gətirmiş kimsələr [ənsar] öz yanlarına [şəhərlərinə] mühacirət edənləri sevər, onlara verilən qənimətə görə ürəklərində həsəd, qəzəb duymaz, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tutarlar. [Allah tərəfindən] nəfsinin xəsisliyindən, tamahından qorunub saxlanılan kimsələr – məhz onlar nicat tapıb səadətə [Cənnətə] qovuşanlardır!»¹³⁷

– Həmkarı ilə məsləhətləşmək və ondan öyüd-nəsihət istəmək. Uca Allah buyurur:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُعِيتُمْ إِلَىٰ مَعْرَظٍ فَاتَّخِذُوا مِنْهَا ضَرْبًا لِلَّهِ وَمَا عَلَيْكُمْ أَلَّا تُؤْتُوا مِنْهَا فِئْتًا لِّئَلَّا تُكَلِّمُوا بِهِ بُطُغًا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

(B) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُعِيتُمْ إِلَىٰ مَعْرَظٍ فَاتَّخِذُوا مِنْهَا ضَرْبًا لِلَّهِ وَمَا عَلَيْكُمْ أَلَّا تُؤْتُوا مِنْهَا فِئْتًا لِّئَلَّا تُكَلِّمُوا بِهِ بُطُغًا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

«Artıq sən onları əfv et, onlar üçün [Allahdan] bağışlanma dilə, işdə onlarla məsləhətləş, qəti qərara gəldikdə isə Allaha təvəkkül et! Həqiqətən Allah [Ona] təvəkkül edənləri sevər!»¹³⁸

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُعِيتُمْ إِلَىٰ مَعْرَظٍ فَاتَّخِذُوا مِنْهَا ضَرْبًا لِلَّهِ وَمَا عَلَيْكُمْ أَلَّا تُؤْتُوا مِنْهَا فِئْتًا لِّئَلَّا تُكَلِّمُوا بِهِ بُطُغًا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

» (B) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُعِيتُمْ إِلَىٰ مَعْرَظٍ فَاتَّخِذُوا مِنْهَا ضَرْبًا لِلَّهِ وَمَا عَلَيْكُمْ أَلَّا تُؤْتُوا مِنْهَا فِئْتًا لِّئَلَّا تُكَلِّمُوا بِهِ بُطُغًا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

¹³⁷ «əl-Həşr» surəsi, 9.

¹³⁸ «Ali İmran» surəsi, 159.

«O kəslər üçün ki, Rəbinin dəvətini qəbul edər, namaz qılar, işlərini öz aralarında məsləhətlə-məşvərtlə görər, onlara verdiyimiz ruzidən [Allah yolunda] sərf edərlər.»¹³⁹

İnsanı əsassız danışmağa vadar edən amillərdən ikisinə – bidətə və həsədə ayrıca toxunsam da, toxunmadığım bir çox başqa amillər də mövcuddur ki, buna da gələcək yazılarımda inşaallah toxunacağam.

Kitabın bu bölməsində sizə çatdırmaq istədiyim fikirlərdən biri də elm əhlinin danışdığı fikirlərə daim dəlil göstərməli olmasıdır ki, buna bu gün bir çox hallarda riayət olunmur. Bu gün biz Allahın elmindən, Allahın dinindən danışmaq kimi çox ağır bir yükü çiyinlərimizə götürmüşüksə etdiyimiz əməllərin məsuliyyətini də düzgün anlamalıyıq. Bizdən əvvəl yaşamış sələfilər bu məsələyə çox ehtiyatla yanaşmış, dəlilsiz, sübutsuz heç bir fikir söyləməmişlər. Bu gün yeganə təhrifsiz səmavi din olan İslamı xurafata, mifalogiyaya çevirənlər dinimizin adına ləkə gətirməklə bərabər həm də özlərini həlaka sürükləyirlər. Onlar törətdikləri əməllərə, dindəki faktları təhrif etməyə cəhd etdiklərinə, xurafata aludə olduqlarına görə Allah qarşısında cavab verməli olacaqlar. İslam dini xurafatdan uzaq bir dindir. Həqiqi insan azadlığı məhz İslamda təcəssüm edir. Həqiqi vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasının prinsip və mexanizmi də məhz Qurani Kərimdədir. Odur ki, gəlin dinimizin gözəlliyini, demokratikliyi qeyri inanc sahiblərinə də məhz dəlil və sübutlarla, elmi müddəalarla göstərək. Bunun üçün bütün din adından danışanları əfsanələr uydurmaqla deyil, milləti, xalqı firqələrə parçalamaqla deyil, məhz əsaslı dəlillərlə dinimizin gözəlliklərini xalqımıza tanıtmaya çağırıram. Bunun üçün sözün həqiqi mənasında elmi olmaq lazımdır. Peyğəmbərimizin -

¹³⁹ «Əş-Şura» surəsi, 38.

səllallahu aleyhi və səlləm – bizə qoyub getdiyi mirasdan bildiklərini dəqiqləşdirdikdən sonra xalqa çatdır, bilmədiklərinə isə «bilmirəm» de! Bunda heç bir qəbahət yoxdur. Əli ibn Əbu Talib (r.a.) demişdir: «Elmi olan hər bir kəs bilmədiyi bir şey haqqında – Allah daha yaxşı bilir! – deməlidir. Çünki Uca Allah Öz elçisinə - səllallahu aleyhi və səlləm – əmr edib demişdir:

» (86) ~~وَمَا يَذَّكَّرُ بِهِ أُولَئِكَ لَعَلَّ يَتَذَكَّرُونَ~~ ¼

«De ki: «Mən buna [risaləti, Allahın hökmlərini təbliğ etməyə] görə sizdən heç bir əcr, mükafat istəmirəm. Və mən özümdən bir şey uydurub deyənlərdən də deyiləm!»¹⁴⁰

Yenə Əli ibn Əbu Talib (r.a.) beş gözəl xislət haqqında belə demişdir: «O bəndə ki yalnız Allahdan qorxur, etdiyi günahlara görə məsuliyyətini dərk edir, bilmədiyini öyrəndiyinə görə utanmır, həmçinin bilmədiyi şeylərə – Allah daha yaxşı bilir! – deməyə görə də utanmır və səbr edir, bütün bunlara görə savab qazanır. Və dində olan səbr, bədəndə olan başa bənzəyir. O da kəsilib atılarsa bədən məhv olar».¹⁴¹ Burada Əli ibn Əbu Talibin (r.a.) söylədiyi fikirlər necə də mənalıdır. Əlbəttə başqa cür ola da bilməzdi. Bu cür gözəl insan və əxlaq sahibi, hələ sağ ikən Peyğəmbərimiz - səllallahu aleyhi və səlləm – tərəfindən cənnətlə müjdələnmişdir. Səid bin Zeyd (r.a.) demişdir: «Mən şəhadət verirəm ki, Peyğəmbərin - səllallahu aleyhi və səlləm – belə dediyini eşitdim: "On nəfər cənnətlikdir: Əbu Bəkr, Ömər, Osman, Əli,

¹⁴⁰ «Sad» surəsi, 86.

¹⁴¹

Talhə, Zubeyr ibnul-Əvvam, Sə'd bin Malik, Əbdürrəhman bin Auf, Səid bin Zeyd, Əbu Ubeydə ibnul-Cərrah"». ¹⁴²

Lakin cəmiyyətimizdə hətta Əli ibn Əbu Talibin (r.a.) adından belə o qədər uydurma fikirlər və rəvayətlər söylənilib və söylənilir. Belə fikirləri söyləyənlər yəqin ki, Əli ibn Əbu Talibin (r.a.) bu söhbətlərdən çox-çox uzaq olmasından xəbərsizdilər. O, elmlə bir şəxsiyyət və bütün mifoloji fikirlərdən uzaq bir insan idi. Bu gün ona ilahi xüsusiyyətlər aid edən o qədər savadsız insanlar mövcuddur ki, etdikləri bu cür günahın həcmindən çox güman ki, xəbərsizdilər. Onun haqqında o qədər əfsanələr uydurulur ki, heç antik mifoloqlar öz uydurma qəhrəmanlarını bu qədər ilahiləşdirmirlər. Unutmaq olmaz ki, biz artıq iyirmi birinci əsrdə yaşayırıq. Biz dinimizi başqasına mifologiyalar vasitəsilə deyil, real olan əlamətlərlə çatdırmalıyıq. İslamdan başqa bütün dinlərdə kifayət qədər əfsanə və mif mövcuddur. lakin İslam mifsiz, dəqiq və həqiqi səmavi dindir. Əsassız danışmaq bütün dövrlərdə qəbahət sayılıb. Əbu Bəkrə (r.a.), Ömərə (r.a.), Osmana (r.a.) və Əliyə (r.a.) gəlincə isə bunu deyə bilərəm: Onları sevən onlar kimi Peyğəmbərimizə - **səllallahu aleyhi və səlləm** - və onun sünnəsinə sadıq olmalı, onlar kimi elmə həvəs göstərməli və onlar kimi qardaş olmağı öyrənməlidir. Elə Nizaminininin söylədiyi kimi:

Əlinin eşqində sabitqədəməm,

¹⁴² Əbu Davudun «Sünən» kitabı, 12/262, 3635-ci hədis; «Səhih hədislər silsiləsi», 3/879 - 3886-cı hədis.

Ömər sevgisindən uzaq deyiləm.
Hər ikisi nur ilə nurlanır dimaq:
Əbu Bəkr bir şamdır, Osman bir çıraq.
Bu dərviş sifətli dörd böyük soltan,
Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan.¹⁴³

Bilmədiyiniz şeylər haqqında susmağa gəlincə bu həm də Peyğəmbərlərin əxlaqı olub. Malik demişdir: Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – müsəlmanların imamı və bütün aləmlərin ən əfzəl məxluqu idi. Lakin buna baxmayaraq o, bilmədiyi bir şey haqqında soruşulduqda səmadən vəhy gələndə qədər suala cavab verməzdi. Yenə o, alimi tərifləyib demişdir: Elmi olan hər bir kəs (bilmədiyi məsələlərə) - bilmirəm – deməlidir ki, bəlkə bununla xeyir əldə edə bilsin. Şabi demişdir: «Bilmirəm» – demək elmin yarısıdır. Mərvəzi deyir ki, mən Əhməd ibn Hənbəldən «insanların fikrincə hər şeyi bilən alim» barəsində soruşdum və o dedi: İbn Məsud (r.a.) demişdir: «İnsanların bütün suallarına cavab verən şəxs məcnundur!» İbn Sirin demişdir: İnsanın cahil kimi (savadsız) ölməsi, onun üçün bilmədiyini danışmasından daha xeyirlidir! Sufyan demişdir: Elmi olan şəxsin danışmağı susmaqdan üstün sayması, özünü təhlükəyə atması üçün səbəbdir! Səid ibn Cubeyr demişdir: Vay olsun bilmədiyinə «bilirəm» deyən hər bir kəsə!¹⁴⁴

Elm öyrənən şəxsə yaraşmayan bir xüsusiyyət də heç bir dəlilə sübuta əsaslanmayan fikirləri eşitdikdə onu dəqiqləşdirməmiş

¹⁴³ Nizami Gəncəvi, «İskəndərnamə», səh.28

¹⁴⁴ ««Əl-Ədabu-ş-şəriyyə» 2/64-69, Məalimu fi tariqi tələbi-l-elm» səh: 207-208.

nəticə çıxarmaq və bu xəbəri insanlar arasında yaymaqdır. Bu fikirlər bəzən böhtan həddinə qədər də çatdırılır. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, belə hallar həm Allahı qəzəbləndirir, həm də insanların narazılığına səbəb olur. Tarixə nəzər salsaq o qədər insanın böhtan və cəfəngiyyətlərini danışmaları nəticəsində şəxsiyyət kimi heç bir şey əldə etməyib dünyadan köçdüklərinin şahidi olarıq. Elə insanlar çox qısa bir müddət ərzində hamı tərəfindən unudulmuş və etdikləri «əməllər» də insanların xatirindən silinmişdir. Allahın elçiləri olan Peyğəmbərlər - **səllallahu aleyhim və səlləm** – və sonra onların səhabələri haqqında oxusaq görürük ki, onlar əvvəllər sevildikləri kimi indi də sevilir və bundan sonra da seviləcəkdir. Onlar bəşəriyyətin unudulmaz bir hissəsidir. Gəlin cəmiyyətimizin saflığı naminə yalan, böhtan, insanlar arasında şayə yaymaq kimi bəd əməllərdən uzaq olaq və bu barədə olan ayə və hədislərdən ibrət alağ. Uca Allah buyurur:

لَا يَجْرِي مِنَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ غَيْبًا

» (İ) **لَا يَجْرِي مِنَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ غَيْبًا**

«Ey iman gətirənlər! Əgər bir fasiq sizə pis bir xəbər gətirsə, dərhal onun doğruluğunu yoxlayın, yoxsa bilmədən bir qövmə pislilik edər, sonra da etdiyinizə peşman olarsınız!»¹⁴⁵

لَا يَجْرِي مِنَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ غَيْبًا

¹⁴⁵ «əl-Hucurat» surəsi, 6.

«Bilin ki, Allah sizin qəlbinizdə olanı bilir.»¹⁴⁶

» (1) سَعْدُ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

«Allah gözlərin xəyanətini və ürəklərin gizlətdiyini biləndir!»¹⁴⁷

وَأَمَّا فِي الْوَعْدِ وَالْوَعْدِ (1) وَالْوَعْدِ (1) وَالْوَعْدِ (1) وَالْوَعْدِ (1)

» (2)

«Sizin üstünüzdə gözetçi mələklər, [əməllərinizi] yazan və [Allah dərgahında] çox hörmətli olan mələklər vardır. Onlar sizin nə etdiklərinizi bilirlər»¹⁴⁸

Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - səllallahu aleyhi və səlləm - dedi: «Kişinin yalançı sayılmasına, eşitdiyi hər bir şeyi danışması kifayət edər!»¹⁴⁹ İyas ibn Muaviyə, Sufyan ibn Həsənə tövsiyə edib demişdir: «Yadında saxla! Hədis elmində qarma-qarışıqlığa yol vermək qətiyyən qadağandır! Doğrudan da bir çoxları bu xətaya yol vermiş, nəticədə də yalan hədislər söyləmiş və özlərini rüsvay etmişlər.»¹⁵⁰

İnsanlar arasında şayiələr yayan şəxsə aşağıdakı nəsihətləri etmək olar.

¹⁴⁶ «əl-Bəqərə» surəsi, 235.

¹⁴⁷ «Ğafir» surəsi, 19.

¹⁴⁸ «əl-İnfitar» surəsi, 10-12.

¹⁴⁹ Muslimin «Səhih» əsəri 7.

¹⁵⁰ «Muqaddimətu Səhih Muslim» 1/75-76.

- Allahdan qorxmağı ona tövsiyə etmək və dediyi hər bir sözün, etdiyi hər bir əməlin Allahın nəzarəti altında olduğunu ona bildirmək;
- Hər bir sözü və hər bir əməlinə görə Qiyamət günü Allahın hüsurunda haqq-hesab olunacağı barədə ona xəbər vermək;
- Yayıdığı hər bir sözü əsaslandırmağı ondan tələb etmək;
- Yersiz danışmağın fəsadla nəticələnməsini, xüsusən də bəzi şəxsiyyətlər barəsində yəqin bilmədiyi müddəalarını yaymaq ilə ziyana uğrayacağını ona başa salmaq;
- İnsanlar arasında şayiələr yayan şəxsə nəsihət etməyi ona tövsiyə etmək.

Elmi mübahisə

Tarix boyu elm əhli arasında müxtəlif formalarda və vəziyyətlərdə mübahisələr olub və bu indii də var. Əslində bu mübahisələr nəticəsində haqq ortaya çıxır desəm bəlkə də mənə etiraz etməsiniz. Əgər mübahisə edən tərəflər yüksək əxlaq və intellektə malikdirsə və söylədikləri fikirləri də tutarlı dəlillərlə sübuta yetirsə, belə mübahisələr həm maraqlı və həm də faydalı olur. Yəni qaldırılan problem üzərində bilavasitə iş getdiyi üçün bu məsələlər insanın yaddaşında uzun müddət qalır. Odur ki, hər bir elm öyrənən şəxs belə mübahisələrlə qarşılaşacağını yəqin bilməli və əvvəlcədən lazımı tədbirlər görməlidir. Elmi mübahisənin (xüsusən də dini məsələlərdə) öz metod və prinsipləri mövcuddur ki, elm öyrənən hər bir şəxs bunları bilməsi vacibdir. Elmi mübahisə bu prinsiplərə əsaslanarsa onda həqiqət tez üzə çıxar.

– Yalnız Allahın razılığını qazanmaq və həqiqəti üzə çıxarmaq məqsədilə mübahisə etmək;

Yəni bu o deməkdir ki, elmi mübahisə kiminsə elminin az olmasını və ya onun hörmətini insanlar arasında aşağı salmaq naminə deyil, məhz həqiqətin aşkar olması məqsədilə aparılmalıdır. Bu gün cəmiyyətdə kifayət qədər «elm xadiminə» rast gəlmək olar ki, onlar mübahisəni çirkin qaydalar və pis niyyət üzərində qurur. Hələ bu azmış kimi özünü daha savadlı göstərmək üçün müəyyən çətin terminlərdən də istifadə edir. Həqiqi elm xadimi bacardıqca səlis və insanların hamısına aydın olan tərzdə danışmalıdır. Bu həmin insanın sadəliyinə və sadəlik də öz növbəsində onun gözəlliyinə dəlalət edir. Allahın razı qalacağı mübahisə insana əlavə savab gətirir. Bunu heç vaxt unutmaq olmaz. Savabı itirməmək naminə də mübahisəni Allahın razılığı və həqiqətin aşkar olması üçün etmək lazımdır. Uca Allah buyurur:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا الصَّوْۤاۤءَ اِنْ كُنْتُمْ عٰرِفِيْنَ اَنَّهَا صَۤاۤءٌ كٰذِبَةٌ ۙ
تَوَلَّوْۤا۟هَا بَۤاۤسًا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاۤسُخَاتُ ۗ اُولٰٓئِكَ
سَيُعَذِّبُ اللّٰهُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عٰزِزٌ ۙ ذٰلِجٌ ۙ
اِنَّ اللّٰهَ اَعْلَمُ بِاَلۡسٰفِيْنَ ۗ
وَيٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا الصَّوْۤاۤءَ اِنْ كُنْتُمْ
عٰرِفِيْنَ اَنَّهَا صَۤاۤءٌ كٰذِبَةٌ ۙ تَوَلَّوْۤا۟هَا
بَۤاۤسًا ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاۤسُخَاتُ ۗ اُولٰٓئِكَ
سَيُعَذِّبُ اللّٰهُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عٰزِزٌ ۙ ذٰلِجٌ ۙ
اِنَّ اللّٰهَ اَعْلَمُ بِاَلۡسٰفِيْنَ ۗ

«And olsun ki, Biz Nuhu və İbrahimi peyğəmbər göndərdik, peyğəmbərliyi və kitabı [Tövrati, Zəburu, İncili və Qurani] onların nəslinə verdik. Onlardan doğru yolda olan da vardır, çoxu isə [Allahın itaətindən çıxmış] fasiqlərdir. Sonra onların ardınca [Musa, İlyas, Davud, Süleyman, Yunus və başqa] peyğəmbərləri yolladıq. [Onlardan sonra] Məryəm oğlu İsanı göndərib ona İncil verdik. Onun ardınca gedənlərin qəlblərində bir-birinə şəfqət, mərhəmət oyatdıq. Onlar özlərindən rahiblik [tərkidünyalıq] icad etdilər. Biz rahibliyi onlara vacib buyurmamışdıq. Onlar bunu Allah rızasını qazanmaq üçün etdilər, lakin ona layiqincə əməl [riayət] etmədilər [İncili təhrif edib İsanı Allah bildilər, Məhəmmədin peyğəmbərliyini dandılar]. Biz onlardan iman gətirənlərin mükafatlarını verdik. Onların çoxu isə [Allaha asi olan] fasiqlərdir.»¹⁵¹

İbnu-l-Cövzi demişdir: «Mübahisə etmək həqiqəti aşkara çıxarmaq üçündür! Bizdən əvvəl yaşamış alimlərin mübahisə etməkdə məqsədləri yalnız həqiqəti aşkara çıxarmaq və bir-birinə nəsihət etmək olmuşdur. Onlar dəlilləri lazımınca araşdırıb bir-birinə bilmədiklərini öyrədər və beləliklə də haqqı bəyan edərdilər.»¹⁵²

– Mübahisəni ədəb-ərkanla, gözəl tərzdə etmək;
Uca Allah buyurur:

¹⁵¹ «əl-Hədid» surəsi, 26-27.

¹⁵² «Təlbis İblis» səh:120.

və səhabələrin başa düşdüyü kimi qəbul edir, qeybi məsələlər barəsində susur və ən əsası bilmədiyi məsələlər barəsində «Allah və Rəsulu bilir!» deyə cavab verir. Onların mübahisələr zamanı üstünlüyünün ikinci səbəbi sələflərin məhz Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhim və səlləm** – tərəfindən «taifatun mənsura», yəni «qalib tayfa» adlandırılmasıdır. Bəli «sələfu-s-saleh» qalib tayfadır. Çünki, şəriət məsələlərində Quran, sunnə (səhih hədislərə) və icma alimlərinin rəyinə əsaslanır.

– **Bilmədiyi bir məsələni müzakirə etməmək;**

Uca Allah buyurur:

قُلْ مَا مَعَكُمْ إِلَّا مَا آتَاكُمْ اللَّهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْتَعِينُونَ

» (36) , قُلْ مَا مَعَكُمْ إِلَّا مَا آتَاكُمْ اللَّهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْتَعِينُونَ

«Bilmədiyin bir şeyin ardınca getmə [bacarmadığın bir işi görmə, bilmədiyin bir sözü demə]. **Çünki qulaq, göz və ürək – bunların hamısı** [sahibinin etdiyi əməl, dediyi söz barəsində] **sorğu-sual olunacaqdır.»**¹⁵⁵

Əbu Hüreyrədən (r.a.) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - demişdir: «Kişinin (və ya qadının) islamının gözəlliyi, ona aid olmayan şeyləri tərک etməsindədir»¹⁵⁶

Doğrudan da, əgər hər bir kəs bacardığı işin qulpundan ya-pışsa cəmiyyətdə hərc-mərclik deyilən arzuolunmaz hallar da baş verməz. Məsələn, əgər kimsə həkim olmaq kimi çox məsuliyyətli bir sahədə işləmək istəyirsə, nə qədər çətinliklərlə üzləşəcəyini qabaqcadan ölçüb-biçməli, bunun üçün öz poten-

¹⁵⁵ «əl-İsra» surəsi, 36.

¹⁵⁶ «Sunənu-t-Tirmizi» 2317.

sial imkanlarını yəni, ən azı o sahəyə aid orta məktəb bilgilərini nə dərəcə də bilib-bilmədiyini hesablayıb qərar verməlidir. Bunun əksinə olaraq dolayı yollar arayıb həkim olmaq, insanlara əlavə problemlər yaratmaq, müəyyən bir iş yerini tutub bir bilikli həkimi kənarı qoymaq istənilən halda günahdır. Belə insanlar, heç öz sahələri ilə bağlı məsələlərdə belə mübahisəyə girişməməlidirlər. Yuxarıdakı ayə və hədisdə qeyd olunduğu kimi.

– Mübahisə doğuran məsələni diqqətlə araşdırmaq;

Bəli, bu da vacibdir. İnsan heç bir zaman arxayınçılıq nümayiş etdirməməlidir. Hətta bildiyin məsələni belə təkrar nəzərdən keçirmək məsləhətdir. Disputa girişən adam üçün isə bu mütləq lazımdır. Bu zaman əvvəllər tərtib etdiyin qısa icmallar da sənənin köməyinə gələ bilər. Mübahisə doğuran məsələləri iki qismə ayırmaq olar: Dini və dünyəvi. Dini məsələlər yalnız Quran, mötəbər hədislər və icma alimlərinin yekdil rəyi əsasında dəqiqləşdirilir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

كُلُّ عَصَابَةٍ مُسْتَوْسِقَةٍ يُؤْتِي بِهَا شَرْحَهَا

ӘӘӘ ӘКӘӘӘӘӘӘӘ ӘӘӘӘӘӘӘӘӘ ӘӘӘӘӘӘӘӘӘ ӘӘӘӘӘӘӘӘӘ

» ﴿٩﴾ ۱/۲۱۱ كُنْتُمْ شُرَكَاءَ فِي دِينِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan ixtiyar sahiblərinə (hakimlərə) itaət edin! Əgər bir iş barəsində mübahisə etsəniz, Allaha və Qiyamət gününə inanırsınızsa, onu Allaha və Peyğəmbərə həvalə edin! [Qurana

və mötəbər hədislərə müraciət edin!] **Bu daha xeyirli və nəticə etibarilə daha yaxşıdır.**¹⁵⁷

Dini məsələ ilə bağlı mübahisə etməmişdən öncə qarşı tərəfin mənsub olduğu etiqaad və əqidə barəsində məlumatlı olmaq da, bu işdə yüngüllük gətirir. Əgər o, kitab əhli (yəhudi və xristian) və ya bidətçidirsə onun söykənəcəyi dəlilləri də qabaqcadan nəzərdən keçirmək faydalı olardı. Əgər bu imkan xaricində olsa belə narahatçılığa heç bir əsas yoxdur. Əvvəl qeyd etdiyim kimi bir daha bəyan edirəm ki, ən tutarlı dəlillər sələf əqidəsinin daşıyıcılarına yəni, İslam Peyğəmbərinin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – ardıcıllarına mənsubdur. Çünki, sələf alimləri ayədə qeyd olunduğu kimi mübahisə doğuran məsələlərdə Allah və Onun Rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** – istinad edir və bu məsələdə ağılına gələn fikirləri söyləməkdən çəkinir. Bu barədə sələf məktəbinin ən sadıq nümayəndələrindən biri olan Əli ibn Əbu Talibin (r.a.) fikri çox qiymətlidir. O deyir ki; «Əgər şəriət hökmləri ağıl ilə ölçülsəydi onda dəstəmaz aldıqda məshi ayağın üstünə deyil altına çəkmək lazım gələrdi»¹⁵⁸

Dünyəvi məsələlərlə bağlı mübahisəyə gəldikdə isə burada da bu işi həmin sahənin mütəxəssisinə həvalə etmək lazımdır. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

(1) **عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْحُكْمِ وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْحُكْمِ وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْحُكْمِ**

¹⁵⁷ «ən-Nisa» surəsi, 59.

¹⁵⁸ Əbu Davudun «Sünən» əsəri, 9/142; İbn Həcərin «Fəthul-Bari» əsəri, 13/289.

«Əgər bilmirsinizsə, zikr əhlindən (alimlərdən) soruşun!»¹⁵⁹

– Həqiqət bəyan olan kimi onu qəbul etmək;

Yəni haqq bəyan olduqda təkəbbürlük göstərərək onu rədd etmək əsla düzgün deyildir. Qurani Kərimdə peyğəmbərlərin - **səllallahu aleyhim və səlləm** – aşkar dəlillərlə müxtəlif gövmlərə göndərildiyi və onların qəbul edilməməsi haqqında çoxlu ayələr vardır. Belə olan təqdirdə Uca Allah onlara çox şiddətli bəlalər göndərmişdir. Haqqa boyun əyməkdən insanı heçnə çəkəndirməməlidir. Əgər vaxtı ilə müşrik olan bəzi səhabələr də Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** – gətirdiyi dinə, onun bəyan etdiyi şəriətə tabe olmasaydılar şübhəsiz ki, ilk öncə özlərini həlak etmiş olardılar, sonrasına isə biz İslamın bu gün bütün dünyaya yayılmasının şahidi olmazdıq. Haqqa tabe olmayanların, həqiqəti qəbul etməyənlərin barəsində Uca Allah belə buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا جَاءَكُمْ الْحَدِيثُ مِنَ اللَّهِ بِإِذْنِ اللَّهِ الْعَلِيمِ﴾
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَادٍ أَصْحَابَ الْأَيْمَانِ وَلَا يَدْرَأُونَ عَلَيْهِمْ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِظَالِمِيهِمْ﴾
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَادٍ أَصْحَابَ الْأَيْمَانِ وَلَا يَدْرَأُونَ عَلَيْهِمْ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِظَالِمِيهِمْ﴾
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَادٍ أَصْحَابَ الْأَيْمَانِ وَلَا يَدْرَأُونَ عَلَيْهِمْ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِظَالِمِيهِمْ﴾
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَادٍ أَصْحَابَ الْأَيْمَانِ وَلَا يَدْرَأُونَ عَلَيْهِمْ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِظَالِمِيهِمْ﴾

¹⁵⁹ «əl-Ənbiya» surəsi, 7.

, WWW.TUVA (8) VYXTHP 0.XXV/HTP%ISTÇ QV/TUVAŞ TUVWUŞEŞTV

XXV/HTP%ISTÇ YTSÜKŞUP TUVWUŞEŞTV @Ü Ü TUVWUŞEŞTV @Ş SİŞEŞ

YÜ ÷ K• TUVWUŞEŞTV @Ş SİŞEŞTV (8) ÜYMA 0.XEÜ@

» (8) ÜYMA™ SİŞEŞTV @Ş SİŞEŞTV (8) ÜYMA 0.XEÜ@

«[Ya Məhəmməd!] Yəhudiləri və müşrikləri iman gətirənlərin ən pis düşməni, "Biz xəçpərəstik", – deyənləri isə onların ən yaxın dostu görəcəksən. Bu onların içində [bilikli, abid] keşiş və rahiblərin olması və onların özlərini yuxarı tutmamalarına görədir. Peyğəmbərə nazil olan dinlədikləri zaman haqqı bildikləri üçün onların gözlərinin yaşla dolduğunu görürsən. Onlar belə deyirlər: "Ey Rəbbimiz! Biz iman gətirdik, bizi [haqqa] şahid olanlarla bir yerdə yaz! Rəbbimizin bizi əməlisaleh camaatla birlikdə [Cənnətə] daxil etməsini umduğumuz halda, biz nə üçün Allaha və bizə haqdan gələninə inanmıyaq?!" Allah da bu sözlərinə görə onlara [ağacları] altından çaylar axan Cənnətlər əta etdi. Onlar orada əbədi qalacaqlar. Yaxşı işlər görənlərin mükafatı budur!»¹⁶⁰

– Mübahisə edən şəxs haqqı qəbul etdikdən sonra, onu düz yola qaytaran Allaha həmd etməli və adil olduğuna görə həmin şəxsə təşəkkür etməli;

¹⁶⁰ «əl-Maidə» surəsi, 82-85.

Həqiqətən də insanları düz yola yönəldən Allahdır. Digər insanlar bu mənada yalnız səbəbdir. Uca Allah bu barədə belə buyurur:

﴿سُبْحٰنَ رَبِّيَ الْاَعْلٰى وَ الْاَسْفَلِ﴾

» (5) ﴿يٰٓمُحَمَّدُ﴾

«[Ya Məhəmməd!] **Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar. Doğru yolda olacaq kəsləri [Öz əzəli elmi ilə] daha yaxşı O bilir!** [Və buna görə də onları haqq yola müvəffəq edir!]»¹⁶¹

(6) ﴿يٰٓمُحَمَّدُ﴾

«**Sən [Quranla insanları] düz yola yönəldirsən.**»¹⁶²

Əgər biz də haqqı qəbul edib Allaha və rəsuluna - **səllallahu aleyhi və səlləm** – itaət etməsəydik ya hansısa sonRadan uydurulmuş firqələrdən və ya İslamdan kənar dinlərin birində idik. Bizə haqq yolu göstərən və bizi bu yola yönəldən Allaha şükürlər və həmd olsun!

– **Mübahisə edən şəxsin məğlub olduğunu camaat arasında yaymamaq;**

Əlbəttə bu çox ucuz bir hərəkət, çirkin bir əməl olardı. Əgər kimsə haqqı görüb onu qəbul edərsə bu onun layiqli insan olması məntiqi ilə bağlıdır. Sonra da ki, deməli o buna layiq idi

¹⁶¹ «əl-Qəsəs» surəsi, 56.

¹⁶² «əş-Şura» surəsi, 52.

ki, Allah onun qarşısına haqqı çıxartdı və qəlbini bu haqqa yönəltdi. Əgər kimsə bu gün haqqı tapa bilmirsə bu onun imtahanıdır. Kimsə haqqı görüb ondan üz çevirirsə bu heç də onun çox bilməsinə dəlalət etmir. Bu onun hələ buna layiq olmadığı üçün Allah tərəfindən hidayət olunmaması həqiqətinə sübutdur. Odur ki, haqqı qəbul edib ona tabe olan insanın əvvəlki hərəkətlərini camaat arasında yaymaq müsəlmana yaraşan hərəkət deyil.

Əbu Hüreyrədən (r.a.) rəvayət olunan hədisdə Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - demişdir: «...kim bir müsəlmanın eybini gizlədərsə, Allah da onun eyblərini dünya və axirətdə gizlədər!...»¹⁶³

– Mübahisə edən şəxs inadkarlığından haqqı qəbul etməyib bidətinə israr edərsə, camaatı çaşdırmasın deyə onun səhvlərini onlara bəyan etmək;

İslam dininin gözəlliyini bir daha sübut edən bu fakt cəmiyyətin başının üstünü ala biləcək fitnə-fəsadın qarşısını almaqdan ötrü onu hamıya bəyan etmək, hamını bu barədə məlumatlandırmaq kimi vəzifəni elm əhlinin üzərinə qoyur. Belə məsələləri cahil insanlara həvalə etmək olmaz. Fitnəkar, yalançı və bidətçilər vaxtında ifşa olunub xalqa çatdırılmalıdır. Ümmət uydurulmuş bidətin məzmununu bilməli və ondan imtina edərək üzərinə düşən həqiqi vəzifəni bilərək haqqa boyun əyməlidir.

Əbu Səid əl-Xudri (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** – qəniməti bölərkən Abdullah ibn Zül-Xueysirə ət-Təmimi gəlib dedi: «Ədalətlə böl ey Allahın elçisi!» O dedi: «Vay sənə halına! Mən ədalətlə bölməyəndən son-

¹⁶³ Muslimin «Səhih» əsəri 6793.

ra kim ədalətlə bölə bilər?!» Bunu görən Ömər ibnul-Xattab (r.a.) onun boynunu vurmaq istədikdə Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - ona dedi: «Toxunma ona, doğrudanda onun məsləkdaşları olacaq ki, ox yayından çıxdığı kimi onlarda dindən çıxacaqlar!..»¹⁶⁴

– Mübahisə edən şəxsin inadkarlıq göstərdiyini və haqqa istehza etdiyini gördükdə dərhal mübahisəni dayandırmaq;

İslam bütün gözəl münasibətlərin həyata keçirilməsini insan qarşısında bir tələb kimi qoyur. Yaxşı ilə pis, xeyirlə-şər arasında seçim etmək insanın ixtiyarına verilir. İnsan Allahın bizə təyin etdiyi şəriətlə yaşamağı seçərsə həm dünyada həm də axirətdə səadətə qovuşar. İnsan əgər fərqli mövqe nümayiş etdirərsə dünyada nə işə əldə edə bilsə də (bu da Allahın əлиндədir...) axirətdə əbədi olaraq əzaba düşər olur. Bu, səmanın, yerin və onların arasında olanların Yaradıcısı, qüdrət və qüvvət sahibinin qoyduğu rəbbani qaydalardır. Bu qayda-qanunlar, elmi ilə hər şeyi əhatə edən Uca Allah tərəfindən təyin edildiyi üçün onlarda heç bir boşluq, naqislik yoxdur. Bu hökmlər, qaydalar, qadağalar bunları dərk edə bilməyən insan təfəkküründən çox-çox yüksəkdə durduğu üçün onlara istehza edən insanla aparılan mübahisəyə mütləq son qoyulmalı və o insan tərk edilməlidir. Allahın, o insanın nəisə başa düşüb-düşməməsinə əsla ehtiyacı yoxdur. Əksinə insan özü daim nəyəsə möhtacdır. Uca Allah Qurani kərimdə belə buyurur:

¹⁶⁴ Buxarinin «Səhih» əsəri 6933.

(3) ~~YƏNƏ ÖLƏN VƏTİNİ ÖLÜ (2) SƏLƏTİ ƏLƏMƏTİ (1) ƏLƏMƏTİ ƏLƏMƏTİ ¼~~

»(4) ~~ƏLƏMƏTİ ƏLƏMƏTİ İSƏ YƏNƏ ÖLƏN~~

«[Ya Məhəmməd!] Allahın zəti və sifətləri səndən soruşan müşriklərə] **de ki:** «[mənim Rəbim olan] **O Allah birdir.** [heç bir şəriki yoxdur]; **Allah** [heç kəsə, heç nəyə] **möhtac deyildir!** [Hamı Ona möhtacdır, O əzəli və əbədidir!] **O, nə doğmuş, nə də doğulmuşdur! Allah** [Allah özünə heç bir övlad götürməmişdir!] **Onun heç bir tayı-bərabəri, bənzəri də yoxdur!**».¹⁶⁵

– **Elmsiz (cahil) insanlara gəldikdə isə onlarla qəti mübahisə etməmək.**

Uca Allah buyurur:

»(17) ~~ƏLƏMƏTİ ƏLƏMƏTİ ƏLƏMƏTİ ƏLƏMƏTİ ƏLƏMƏTİ ¼~~

«**Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı işlər görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər!**»¹⁶⁶

Elm öyrənən şəxsin əməllərinə görə özünə hesabat verməsi

Uca Allahın insanlara bəxş etdiyi xüsusiyyətlər içərisində düşünmək, fikirləşmək, nəticə çıxarmaq kimi keyfiyyətlər də mövcuddur ki, bunlar bir tərəfdən insanı başqa canlılardan fərqləndirir, digər tərəfdən isə insanın özü ilə bağlı məsələlərdə

¹⁶⁵ «əl-İxlas» surəsi, 1-4.

¹⁶⁶ «əl-Əraf» surəsi, 199.

seçim etməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Bu xüsusiyyətlər insanın atacağı hər bir addımı əvvəlcə düşünüb ölçüb-biçməsi və sonra isə qərar verməsinə xidmət edir. Bu üstünlüklərə malik canlı, atacağı hər bir addımın, görəcəyi hər bir əməlin Allahın, Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - və ən nəhayət yaşadığı ərazidəki mövcud qanunların tələblərinə zidd olub-olmamasının fərqləndirilməlidir. Bu barədə Uca Allah belə buyurur:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾

﴿١٦٧﴾

«Ey iman gətirənlər! Allaha, Peyğəmbərə və özünüzdən olan ixtiyar sahiblərinə (hakimlərə) itaət edin!»¹⁶⁷

Uca Allahın bu əmrinin təmin olunması üçün hər bir insan, xüsusilə də elm əhli əməllərinə görə daim özünə hesabat verməlidir. Bu səbəbdən o mütləq münasib vaxt seçməli və özünə qarşı bacardıqca tənqidi mövqe tutmalıdır. Münasib vaxt dedikdə mən gündəlik və illik hesabatın veriləcəyi və şəxsin özü tərəfindən təyin etdiyi vaxtı nəzərdə tuturam. Gündəlik hesabat məsələsinə toxunan məhşur İslam alimi ibn Teymiyyənin tələbəsi olmuş ibn Qeyyim demişdir: «Hər bir insan yatmadan bir saat əvvəl Allah xatirinə oturub gün ərzində etdiyi yaxşı və pis əməllərinə görə özünə hesabat verməli, sonra yenidən tövbə edib o halda da yatmalıdır».¹⁶⁸ İllik hesabatla gəldikdə bu elm əhlinin, insanın mövcud təqvimlə ilin tamam olduğu vaxt etdiyi əməllər barəsində öz vicdanı

¹⁶⁷ «ən-Nisa» surəsi, 59.

¹⁶⁸ «ər-Ruh», 1/345.

qarşısında verdiyi hesabatlardır. Lakin təssüflər olsun ki, soydaşlarımızın böyük əksəriyyəti təzə ilin astanasında özünə hesabat vermək əvəzinə yeni ilə elə ilk dəqiqələrdən günahla başlayırlar. «İlin ilk dəqiqələri» Allahın içilməsini qadağan etdiyi şərəblə açılır. Görəsən əlinə badə götürüb dostuna nəisə arzulayan soydaşım bu arzunun həyata keçəcəyinə özü inanırmı? Görəsən şərəb içən həmvətənlərimin Allahın Qurani Kərimdə buyurduğu:

اِنَّ الْبَشَرَ لَشَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۰۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۱۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۲۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۳۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۴۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۵۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۶۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۷۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۸۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۰
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۱
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۲
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۳
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۴
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۵
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۶
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۷
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۸
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۱۹۹
اِنَّ شَاكِرٌ مُّذْمَرٌ ۝۲۰۰

«Ey imna gətirənlər! Şərəb da (içkidə), qumar da, bütflər də, fal oxları da şeytan əməlindən olan murdar bir şeydir. Bunlardan çəkinin ki, bəlkə, nicat tapasınız! Şübhəsiz ki, şeytan içki və qumarla aramıza ədavət və kin salmaq, sizi Allahı yada salmaqdan və namaz qılmaqdan ayırmaq istər. Artıq bu işə son qoyacaqsınızmi?»¹⁶⁹ – əmrindən xəbərləri varmı? Xəbəri olan kəs heç şübhəsiz ki, əldə şərəb Allahın adını çəkərək arzular və dualar etməz. Bu dualar istənilən halda qəbul deyildir və onu edənə çoxlu günahlar gətirir. Əslində dünyanın

¹⁶⁹ «əl-Maidə» surəsi, 90-91.

yanma tarixini Allahdan başqa heç kəs bilməz. Bəs görəsən həmin gecə böyük həyacan və ehtirasla saniyələrin tamam olmasını gözləyən insan doğurdanmı ilin həmin anda dəyişdiyinə əmindir? Gülməlidir, elə deyilmi? Əgər ilin dəyişməsinə təntənə ilə qeyd etmək lazım olsaydı bunu insanların ən xeyirlisi və ağıllısı olan Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - edərdi. Əgər ilin dəyişmə tarixinin bəşəriyyətə məlum olması vacib olsaydı bu barədə ilk xəbər tutan da heç şübhəsiz ki, Allahın elçiləri olardı. Təbii ki, gündəlik qaygılarımız və cəmiyyətin işlərinin tənzimlənməsi üçün müəyyən təqvimə ehtiyac var. Elə məhz zərurət ucbatından da müsəlman təqvimində məhərrəm ayı yeni il kimi tarixə düşdü və bu gün də belədir. Müsəlman təqviminə görə məhərrəm ayı yeni ilə başlanğıcdır. Təbii ki, bu da formaldır. Elə bu səbəbdən də müsəlmanlar bunu bayram etmir. Möminlər isə təbii ki, ötən ilin hesabı ilə məşğul olur. Başını qaldırıb ulduzlu səmanı seyr edib və bunun boşuna yaradılmadığının fərqiində olan insan başqa cür hərəkət edə də bilməz. Çünki yaşanan hər dəqiqənin onu bu ulduzlu səmanın Yaradıcısının hər bir kəs üçün hazırladığı haqq-hesab gününə yaxınlaşdırmasının məsuliyyətini dərk edir. İnsanın əməllərinə özünə görə hesabat verməsi həm də arxayınçılıq yaratmamaq üçün bir vasitədir. İslam əqidəsini daşımaq kimi xoşbəxtliyi yaşayan kəs bu işdə tənbəllik etməməlidir. Həqiqi müsəlman daim orta mövqə tutur. Yəni o, nə tam arxayın olur ki, hər şey onun üçün qaydasında olacaq və cənnət əhlindəndir, nə də ki, ümidini üzür ki, nə etsəm də heç bir faydası yoxdur. Həqiqi müsəlman bütün məsələlərdə dəlilə əsaslandığı kimi bu məsələdə də dəlilə əsaslanır. Uca Allah buyurur:

» (1) «ƏS-SƏCƏ» SÜRƏSİ

«Onlar ibadət üçün yataqlarından qalxar [gecələr az yatar], **qorxu və ümid içində** [Allahın əzabından qorxaraq, mərhəmətinə ümid bəsləyərək] **Rəbbinə dua edər və onlara verdiyimiz ruzilərdən** [ehtiyacı olanlara] **sərf edərlər».**¹⁷⁰

Məni təəccübləndirən bir şey də insanların bəzilərinin «mənim qəlbim təmizdir», «ürəyim Allahla düzdür» ifadələrini çox tez-tez işlətmələridir. Allahın əmrlərini bacardığı qədər yerinə yetirməyən insanın ürəyi Allahla necə düz ola bilər? Əmrləri yerinə yetirmədən də ürəyin Allahla düz olacağını iddia edənlər görəsən hansı sübuta və dəlilə əsaslanırlar? Məgər Uca Allah bu barədə kiməsə vəd verib? Əlbəttə ki, yox. Allaha ən yaxın insan Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - idi ki, gecələr namaz qılmaqdan dabanları şişirdi. Əksinə, Uca Allah insanların bu cürə düşünmələrini yalnız zənn kimi qiymətləndirmiş və onlar üçün şiddətli bir əzab hazırladığını söz vermişdir. Əgər kimsə iddiasında özünü haqlı sayırsa buyursun Qurandan bircə ayə gətirsin. Allah insanlara Onun əmrinə bacardıqları qədər tabe olmağı əmr edib. Fərqli yanaşma olacağı təqdirdə şiddətli bir əzab verəcəyini isə demək olar ki, Quranın hər bir səhifəsində qeyd edib:

¹⁷⁰ «ƏS-SƏCƏ» surəsi, 16.

ÖYÜRƏTİM (1) ÜSƏSİY, FƏİLİ YƏNƏNƏ YÜNƏ İPƏS ÜNƏ YÜNƏ
 TUNƏ, VƏS Ü ÜNƏ@EİNAV ƏSƏN GƏNƏNƏ Ö@NƏSÜNƏV NƏNƏ
 TUNƏ SİDƏ@SİHƏNƏV NƏSƏN VYÜRƏTİM (1) ÜSƏN V NƏTƏ
 Ə ..YUNƏSƏS ƏSÜ Ö-TƏV TƏY NƏS-ƏR TƏN V NƏSƏ YUNƏ NƏNƏ
 Ə ..YUNƏ@Ü ÜSƏN V NƏN (2) ÜSƏN NƏS -NƏ YƏS ÷ YUNƏ@

» (2) ÜSƏN V NƏN NƏN NƏN @Ü ..YUNƏ@NƏS NƏN NƏN@

«Məgər mömin kimsə ilə (Allahın ibadətindən çıxmış) fasiq eynidirmi?! Əlbəttə onlar eyni ola bilməzlər! İman gətirib yaxşı işlər görənləri etdikləri əməl müqabilində qonaq qalacaqları (sakin olacaqları) Məva cənnətləri gözləyir (onlar orada Allahın əbədi qonaqları olacaqlar). Fasiqlərə gəldikdə isə, onların məskəni cəhənnəm odudur. Onlar hər dəfə oddan çıxmaq istədikdə yenə ora qaytarılacaq və onlara: «Dadın yalan hesab etdiyiniz cəhənnəm odunun əzabını!» – deyiləcəkdir. Biz ən böyük əzabdan (axirət əzabından) əvvəl onlara mütləq dünya əzabından daddıracağıq. Bəlkə, (tövbə edib düz yola) qayıdalar!».¹⁷¹

Qurandakı əs-Səcdə surəsindəki bu ayələrlə Uca Allah Onun əmrilərini yerinə yetirməyənlərə və ən qorxulusu isə axirəti - yəni cənnəti və cəhənnəmi yalan sayanlara şiddətli bir əzab verəcəyini insanlara söz verir. Allah verdiyi vədə xilaf çıxan deyil!

¹⁷¹ «əS-Səcdə» surəsi, 18-21.

Dəyərli həmvətənlərim, bu ayələri oxuduqdan sonra bu günə qədər yaşadığınız həyatın hesabını aparın! Baxın görün bu sizi qane edirmi? Əgər qane edirsə bu nəticələri şəriətin qanunları ilə tutuşdurun. Unutmayın ki, bu yolda nə isə bir uyğunsuzluqla qarşılaşsanız Allahın razı qalacağı yolu seçin.

İnsanın həddən artıq tərif olunması da arxayınçılığa səbəb olan amillərdəndir. İnsanın yaxşı işlərə görə təriflənməsi iki cür nəticə verə bilər. Ya bu tərif onu xeyirxah işlər görməyə sövq edər və beləliklə də Allahın rızasını qazanar, yaxud da arxayınçılıq yaradar, o şəxsi xeyirxah işlərdən yayındırar və beləliklə də Allahın qəzəbinə səbəb olar. Başqa sözlə desək tərif ya insanın imanını və təvəzökarlığını artırır, yaxud da onu azğınlığa, təkəbbürlü olmağa sövq edir. Əbu Bəkr (r.a.) insanların onu ifrat dərəcədə tərif etdiklərini eşitdikdən sonra Allaha yalvarıb demişdir: «Allahım! Sən məni daha yaxşı tanıyırsan və mən də özümü onlara nisbətə daha yaxşı tanıyıram. Elə isə Sən məni, onların zənn etdiklərindən də yaxşı et, dediklərinə görə məni qınama və onlara məlum olmayan əməllərimə görə də məni bağışla!»¹⁷²

Müsəlman bacı və qardaşlarım! Baxın, bu o Əbu Bəkrdir (r.a.) ki, Uca Allah Qurani Kərimdə onu Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dostu¹⁷³ adlandırır. Bu o Əbu Bəkrdir (r.a.) ki, hələ sağlığında Peyğəmbərimiz - **səllallahu aleyhi və səlləm** - tərəfindən cənnətlə müjdələnib. Və, ən nəhayət, bu o şəxsdir ki, qədərinə İslamın birinci xəlifəsi olmaq kimi şərəfli bir tale yazılmışdır. Bütün bu sadalanan və sadalamadığımız gözəl xüsusiyyətləri ilə əbu Bəkr (r.a.) sonda hər şeyin yaxşı olacağına arxayın deyildi. Ümidini də üzməmişdi və yalnız

¹⁷² «əz-Zuhd» səh:14.

¹⁷³ «ət-Tövbə» surəsi, 40.

Allaha təvəkkül edirdi. Bəs biz necə? Məgər biz onun etdiklərinin heç olmasa yüzdə birini etmişikmi ki, bu qədər arxayın dolanırıq? Yox əlbəttə. Elə isə arxayınçılığı qırağa qoy! Qurtuluş elmdə və yaxşı əməldədir. Bu cür arxayınçılıqdan yaxa qurtarmaq üçün isə aşağıdakılara əməl et;

- sidq-ürəklə Allaha dua et;
- bu mövzu ilə əlaqəli elmi əsərlər oxu;
- elm əhlindən nəsihət istə və onlardan ibrət götür;
- nəsihətlərə laqeyd yanaşma;
- xeyrxah insanlarla yoldaşlıq et.

Qurani öyrənməyin fəziləti

Elmdən söhbət açdıqda bütün elmləri özündə birləşdirən, yeganə təhrifsiz səmavi kitab olan Qur'an haqqında ayrıca danışmamaq, bu ecazkar kitaba xüsusi münasibət ifadə etməmək əsla düz olmazdı. Bu kitab əsrləri aşaraq dövrümüzdə qədər təhrifsiz gəlib çıxan və qiyamətə qədər də təhrifsiz qalacaq İlahi kəlamdır. Quranın ecazkrılığı zaman-zaman minlərlə dahiləri valeh etmiş, bir çoxları onun kimi nə isə yaratmaq istəmiş lakin əziyyətləri boşa çıxmışdır. Bu da təbiidir, çünki Quran bayaq qeyd etdiyim kimi İlahi kəlamlar toplusudur. Allahın sözünə bərabər söz gətirmək qeyri mümkündür. Bir çox elm sahibləri Qurandakı məlumatlardan faydalanaraq öz elmi fəaliyyətində uğurlar qazanmışlar. Bu səmavi kitabda keçmiş, indiki və gələcək zamanlarda olan hadisələrdən bəhs olunur və zaman keçdikcə, cəmiyyət inkişaf etdikcə bu faktlar öz təsdiqini tapır. Uca Allah bu bərədə Öz qullarını hələ on dörd əsr bundan əvvəl xəbər dar etmişdir:

» (6) YƏNİLƏN QURANIN YƏNİLƏN YƏNİLƏN

«Elm verilmiş şəxslər Rəbbindən sənə nazil edilənin [Quranın] haqq olduğunu və onun [möminlərə] yenilməz qüvvət sahibi və hər cür şükrə, tərifə layiq olan Allahın yolunu göstərdiyini görürlər.»¹⁷⁴

Qurana müxtəlif quruluşlarda, siyasi rejimlərdə çox fərqli münasibətlər olub. Elə quruluş olub ki, o dövr alimləri əsərlərinə ön söz kimi məhz Quran ayələrini seçmiş və əksinə elə rejimlər də olub ki, Quranın qiymətini aşağı salmağa cəhdlər göstərib. Məsələn «qırmızı imperiya» dövründə insanların həqiqi Quran elmindən ayrı salınması bu əvəzsiz kitaba layiq olmayan münasibətlərin ortaya çıxması ilə nəticələndi. Millətin əvvəlki illərdə ateist ruhda tərbiyə olunması mənəviyyatımıza öz təsirini göstərmiş və bunun nəticəsində illər ötdükcə xalqımız bu ecazkar kitabdən tədricən uzaq düşməyə başlamışdır. Bunun da nəticəsində şəriətə aid olmayan normalar, bidətlər və bəzi el adətləri dini hökmlər kimi qəbul edilmişdir. Unutmamalıyıq ki, hər bir müsəlman digərlərinin adət-ənənələrinə hikmətlə yanaşmalı, lakin onların Allah tərəfindən təyin olunduğuna əsassız olaraq etiqad etməməlidir. Təbii ki, o dövrdə həqiqətən savadlı, millətini və dinini sevən insanlar da olmuşdur. Lakin onların sayca çox az olması bu mənada müsbət effekt yarada bilməmişdir. Qurandan baxıcılıq və falçılıq kimi Allah və Onun rəsulunun - **səllallahu aleyhi və səlləm** - haram buyurduğu «peşələrdə» istifadə olunması, bu kitabı oxumaq əvəzinə ya qalın parçalara bükülüb çox gizli

¹⁷⁴ «Səba» surəsi, 6.

yerdə saxlanılması, ya da bəzək əşyası kimi istifadə olunması - bir sözlə onlarla hələ adını çəkmədiyim lüzümsüz hallar, bidətlər və haramların Qurana aid edilməsi kimi hallar - məhz bu dövrün təsiri nəticəsində baş vermişdir. Şükürlər olsun ki, Allahın köməyi və vətənimizin mərd oğullarının səbəbkar olması sayəsində Azərbaycanımız öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra belə halların qarşısını almağa, milləti bu sahədə maarifləndirməyə də şərait yarandı. Qurani bircə dəfə tərcümədən mütalibə etmiş şəxs bilir ki, bu kitabda kiminsə itmiş inəyi, yoxa çıxmış qohum-əqrəbası və ya hansısa şəxsin keçmiş və ya gələcəkdə olacaq qədəri barəsində heç bir məlumat verilmir.

Qurani Kərim, nazil olmuş bütün səmavi kitablardan içərisində ən kamili hesab olunur və öz üstünlükləri ilə digər kitablardan seçilir. Onun əsas məziyyətləri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

– Qurani yeganə təhrif olunmamış kitab sayılması. Uca Allah buyurur:

» (9) ~~QURANIN İSPODUMUNU FƏQƏN SƏMƏVİYYƏN~~ ~~PO.ƏL-HICR~~™/VƏK/

«Şübhəsiz ki, Qurani Biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu [hər cür təhrif və təbdildən; artırıb-əskiltmədən] qoruyub saxlayacağıq!»¹⁷⁵

– Qurana bənzər kitabın yazılmasının mümkün olmaması. Uca Allah buyurur:

¹⁷⁵ «əl-Hicr» surəsi, 9.

YÜZƏSİY MƏNİ/TİV%V/ƏV/TƏNİ/TÜD X İYVÁ ƏSŞ ÜNİ/4
ÜNİ(2) ÜNİYFV YƏŞ ÜNİ ƏS YÜDƏŞ ƏVƏS MƏ ƏV-ŞƏP
Ş TİƏ TƏSƏV ƏVƏ VİƏ ƏS VİƏ MƏNİV YÜV MƏNİV ƏV

»(2) VYKİTİƏY P ƏYKŞVWY'ƏƏ

«Əgər bəndəmizə [Məhəmmədə] nazil etdiyimizə [Qurana] şəkkiniz varsa, siz də [fəsahtədə və bəlağətdə] ona bənzər bir surə gətirin və əgər sizin [bu, bəşər kəlamıdır] iddiamız doğrudursa, Allahdan savayı bütün şahidlərinizi [bütələrinizi, şair və alimlərinizi] bu işdə köməyə çağırın! Madam ki, belə bir iş bacarmırsınız, heç bacara da bilməzsiniz, o halda kafirlər üçün hazırlanmış, yanacağı [günahkar] insanlardan və kibrit daşlarından ibarət olan oddan [Cəhənnəmdən] həzər edin!»¹⁷⁶

– Quranın sonuncu kitab olması və özündən əvvəlki səmavi kitabları nəsx etməsi. Uca Allah buyurur:

Ə ƏSƏ YİTİVƏŞ VİVƏ YÜ XƏK TİV İDİVİS ÜVƏ TİD/4

»(4) TİÜ-ƏVƏP TƏVƏRİSƏ ƏVV VƏVİƏƏ YİVİV

¹⁷⁶ «əl-Bəqərə» surəsi, 23-24.

«Məhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. Lakin o, Allahın Rəsulu və peyğəmbərlərin sonuncusudur. Allah hər şeyi biləndir!»¹⁷⁷

Məhəmməd - səllallahu aleyhi və səlləm - peyğəmbərlərin sonuncusu olduğu üçün ondan sonra qiyamətə qədər ona nazil olanı nəsx edən və ya qüvvədən salan bir kitab olmayacaqdır.

– Bu səmavi kitabda keçmiş, indiki və gələcək zamanlarda olan hadisələrdən, xüsusəndə qeybi məsələlərdən bəhs olunur ki, buna bənzər heç bir kitab, heç bir məxluq (kahinlər, cinlər və s. qeybdən) dəqiq xəbər verə bilməz;

– Quran ən çox oxunan, əzbərlənən, çap olunan, hədiyyə edilən, izah olunan və ən nəhayət ehtiram göstərilən yeganə kitabdır.

Qurani özbaşına oxuyub dərk etmək mümkün deyil. Elə olsa idi Uca Allah Peyğəmbəri - səllallahu aleyhi və səlləm - onu insanlara başa salmaq üçün seçməzdi. Peyğəmbərimizin - səllallahu aleyhi və səlləm - hədislərini inkar edənlərə Allahın bu ayəsi kifayətdir:

~~ØSÄÄV ØX-ØKÖB TÜV S TÜY ÜNÜY EÜ PÖ@ Ø-ØKİTÖNNEV~~

(4) ~~ÜƏSİEMV~~

«Sənə də Qurani nazil etdik ki, insanlara onlara göndəriləni izah edəsən və, bəlkə, onlar da düşünüb dərk edələr!»¹⁷⁸

¹⁷⁷ «Əl-Əhzab» surəsi, 40.

¹⁷⁸ «ən-Nəhl» surəsi, 44.

Təkcə Quran bizə kifayət etsəydi onu izah edən şəxsə ehtiyac olmazdı və Peyğəmbərə - **səllallahu aleyhi və səlləm** - onu izah etmədən yalnız təbliğ etmək əmr olunardı. Qeyd etmək lazımdır ki, Quranı lazımı şəkildə öyrənməyənlərin aqibəti çox pis olur.

Ömər ibnu-l-Xattab (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Həqiqətən Allah bu kitabla bir qism insanları ucaldır, digərlərini isə alçaldır».¹⁷⁹

Quranı başa düşmək, xüsusən də əzbərdən yadda saxlamaq böyük nemətdir və Uca Allah onu yalnız istədiyi bəndələrinə bəxş edir. Bu böyük neməti əldə etmək üçün ilk əvvəl onu sidq-ürəklə Allahdan istəmək, sonra Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - izahlarını diqqətlə oxumaq və başqa mühüm vasitələrdən də istifadə etmək lazımdır. Quranı əzbərləmək üçün mühüm vasitələrdən bəziləri aşağıdakılardır:

- bunun üçün müəyyən vaxt ayırmaq;
- əzbərlənən ayələrin oxunuşunu qarıdan dinləmək;
- təkrarlamaq üçün müəyyən vaxt ayırmaq;
- ayələri eyni nüsxəli Qurandan əzbərləmək;
- fürsət əldə etdikcə ayələri təkrar etmək;
- günahlardan çəkinmək;
- Allahın mərhəmətindən ümidü üzümək;
- yeni əzbərlənən ayələri namazlarda oxumaq;
- ayənin mənasını anlamaq üçün onun təfsirini oxumaq;
- ilk dəfədən çox əzbərləməklə beyni yormamaq;

Əbu Əbdürrəhman əs-Suləmi rəvayət edir ki, Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - səhabələri Qurandan on ayə öyrənib ona əməl etməyincə növbəti ayələri öyrənməzdilər»¹⁸⁰

¹⁷⁹ Muslimin «Səhih» əsəri 1894.

– daima aşağıdakı hədis haqqında düşünmək.

Osman ibn Affan (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər – **səllallahu aleyhi və səlləm** – dedi: «Sizin ən xeyirliniz Quranı öyrənən və (onu insanlara) öyrədəndir!»¹⁸¹

Hər bir müsəlman Qurandan əzbərlədiyini gecə namazında təkrarlayarsa, Allahın izni ilə o ayələr onun yadından heç zaman çıxmaz. Doğrudan da gecə namazı fərz namazlarından sonra ən əfzəl namaz hesab olunur. Gecə namazı ilə əlaqəli neçə-neçə əsərlər yazılmış və onun fəziləti haqqında varid olan hədislər orada açıqlanmışdır ki, onlardan bəzilərini oxucularımıza təqdim edirik.

– Fərz namazlarından sonra ən əfzəl namaz hesab olunması;

Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbərdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** - " fərz namazlarından sonra hansı namazın ən əfzəl sayılması" barəsində soruşdular və o dedi: «Fərz namazlarından sonra ən əfzəl sayılan namaz gecə qılınan namazdır!»¹⁸²

– Möminin şərəfi olması;

Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Möminin şərəfi gecə namazını qılmasındadır...»¹⁸³

– Saleh insanların adətlərindən hesab olunması;

– İnsanı Allaha yaxınlaşdıran vasitələrdən olması;

– İnsanı pis əməllərdən çəkindirən amil olması;

¹⁸⁰ «İbn Kəsirin təfsiri» 1/2.

¹⁸¹ Buxarinin «Səhih» əsəri 5027.

¹⁸² Muslimin «Səhih» əsəri 2748.

¹⁸³ «Silsilətu-l-əhadisi-səhihə» 1903, «Səhihu-l-cami» 3710. [Hədis həsəndir]

– **Kiçik günahları silən amil olması;**

– **Bədən xəstəliklərini** (keylik, ölüvaylıq, tənbellik və s.) **aradan qaldıran amil olması;**

Bilal (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Gecə namazı qılın! Həqiqətən o, sizdən əvvəlki saleh insanların adətlərindən, Allaha yaxınlaşdıran vasitələrdən, pis əməllərdən çəkindirən, kiçik günahları silən və bədən xəstəliklərini aradan qaldıran amillərdir!»¹⁸⁴

– **Peyğəmbərin - səllallahu aleyhi və səlləm - Mədinə əhlinə tövsiyə etdiyi ilk nəsihətlərdən olması;**

Abdullah ibn Salam (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - Mədinəyə gəldikdə insanlar "Allahın elçisi gəlib, Allahın elçisi gəlib!" – deyə tələm-tələsik onun yanına getdilər. Mən də onlarla bərabər Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - yanına getdim. Mən Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - üzünə baxan kimi onun yalançı olmadığını başa düşdüm. Onun Mədinə əhlinə tövsiyə etdiyi ilk nəsihəti belə oldu: «Ey insanlar! Salamı yayın, kasıbları yedizdirin, insanlar yatan zaman namaz qılın və beləliklə də Cənnətə daxil olun!»¹⁸⁵

– **Gizləndə qılındığı üçün savabının daha çox olması;**

Suheyb (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Kişinin (və ya qadının) gizləndə qıldığı nafilə namazının savabı, insanlar arasında qıldığı nafilə namazından iyirmi beş dəfə artıqdır.»¹⁸⁶

– **Bu namazın, Allahın dünya səmasına** (keyfiyyəti bizə məlum olmayan halda) **nüzul etdiyi zaman qılınması;**

¹⁸⁴ «Səhihu-l-cami» 4079; «İrvau-l-Ğalil» 452.

¹⁸⁵ «Sünənu-t-Tirmizi» 2490.

¹⁸⁶ «Səhihu-l-cami» 3821.

Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Uca Rəbbimiz gecənin axır üçdə birində dünya səmasına nüzul edir və deyir: Mənə dua edənın duasını qəbul edərəm, istədiyini verərəm, bağışlanma diləyənı də bağışlayaram!»¹⁸⁷

– **Dərəcələrin (savabların) artmasına səbəb olması;**

– **Xeyir qapılarından bir qapı olması;**

Muaz ibn Cəbəl (r.a.) rəvayət edir: «Mən Peyğəmbərə - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedim: Ey Allahın elçisi! Cənnətə daxil edən, Cəhənnəmdən uzaqlaşdıran bir əməli mənə öyrət! O dedi: Sən çətin şey haqqında soruşdun, lakin o, Allahın istədiyı bəndəsi üçün sadələşdirdiyı asan əməldir. Allaha ibadət et və ona heç kəsi şərik qoşma! Namaz qıl, zəkət ver, oruc tut və Allahın evini ziyarət et! İstəyirsən sənə xeyir qapılarını göstərəm? Oruc (pis əməllərə qarşı müqavimət göstərən bir) qaladır. Sədəqə su odu söndürdüğü kimi, günahları silir. Həmçinin kişinin (və ya qadının) gecə qıldığı nafilə namazı da (bu qapılardandır) deyib bu ayələri oxudu:

تَاوَدُّمُ إِلَهِي وَرَسُولِهِ يَكْفِي لَكُمُ الْخَطِيئَاتِ الَّتِي كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

» (1) وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

"Onlar ibadət üçün yataqlarından qalxar, qorxu və ümid içində [Allahın əzabından qorxaraq, mərhəmətinə ümid bəsləyərək] **Rəbbinə dua edər və onlara verdiyimiz ruzi-**

¹⁸⁷ Buxarinin «Səhih» əsəri 1145.

lərdən [ehtiyacı olanlara] **sərf edərlər. Etdikləri əməllərin mükafatı olaraq** [Allah dərgahında] **möminlər üçün göz oxşayan** [onları sevindirəcək] **nə cür nemətlər gizləni saxlandığını heç kəs bilməz!**¹⁸⁸ ...»¹⁸⁹

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, gecə namazını qılmaq üçün şirin yuxudan oyanmaq çox çətinidir. Elə isə nəfsimizlə mübarizə aparmaq üçün aşağıdakı amillərdən istifadə edək:

– Gecə namazını qılmaq üçün səmimi qəlbədən Allaha dua etmək;

– Fərz namazlarını vaxtında qılmaq;

– İşa namazından sonra məşğuliyyət olmadığı halda vaxtında yatmaq;

– Günortalar dincəlmək;

– Pis əməllərdən çəkinmək;

– Nəfslə mübarizə aparmaq və bu gözəl əməli sonraya saxlamamaq;

– Zəngli saat və s. bu kimi vasitələrdən istifadə etmək.

– Daima aşağıdakı hədis haqqında düşünmək.

Əbu Hureyrə (r.a.) rəvayət edir ki, Peyğəmbər - **səllallahu aleyhi və səlləm** - dedi: «Uca Rəbbimiz gecənin axır üçdə birində dünya səmasına nüzul edir və deyir: Mənə dua edənin duasını qəbul edərəm, istədiyini verərəm, bağışlanma diləyeni də bağışlayaram!»¹⁹⁰

Gecə namazını qılmağın əsas faydaları bunlardır:

– hafizənin qüvvətlənməsi;

– Fəcr namazının vaxtında qılınmasına səbəb olması;

– gecə namazı qılanın əvvəlki saleh insanlara oxşaması.

¹⁸⁸ «əs-Səcdə» surəsi, 16-17.

¹⁸⁹ «Müsnəd» 5/230, «Sünənu-t-Tirmizi» 2616.

¹⁹⁰ Buxarinin «Səhih» əsəri 1145.

Elm əhlindən nümunələr və sələfin (keçmiş nəslin) bir-birinə olan münasibəti

Müsəlman bacı və qardaşlarım! Kitabın bu bölməsində elm əhlindən bizə gəlib çatan və onlara aid bəzi xüsusiyyətləri, bizdən öncə yaşamış və Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - sünnəsinə (yoluna) daim sadıq olmuş sələflərimizə (keçmiş nəslə) aid misalları nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. Onların bir-birinə olan münasibəti İslam mühitinin insana təsirinin bariz nümunəsidir. Onların təvəzökarlığına, mərdliyinə və mədəniyyətinə qibtə etməmək mümkün deyil. Başqa cür ola da bilməzdi. Çünki, onlar İslam kimi əzəmətli dinin təmsilçiləri idi. Peyğəmbərimizin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - gətirdiyi şəriətə daim diqqət və ehtiram göstərən bu sələflər tarixdə iz qoymuş, Allahın razılığını və iman sahiblərinin məhəbbətini qazanmış insanlar kimi bu gün də xatırlanırlar. Yaranmışların ən şərəflisi, Allahın seçdiyi, insanların böyük əksəriyyətinin seçdiyi və hamıya nümunə Məhəmməd Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - olması Quran və mötəbər hədislərlə sabitdir. Həmçinin onun ümməti, insanlar arasına çıxarılmış ən xeyirli ümmətdir. Uca Allah buyurur:

عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالْأَخْلَاقِ وَالْأَعْمَالِ وَالْأَسْمَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ

وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ وَالْأَنْبِيَاءِ

«Siz insanlar üçün çıxarılmış ən yaxşı ümmətsiniz. Yaxşı işlər görməyi əmr edir, pis əməlləri qadağan edir və Allaha

inanırsınız. Əgər kitab əhli də [sizin kimi] iman gətirsəydi, əlbəttə, onlar üçün yaxşı olardı.»¹⁹¹

– Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Cərir ət-Təbəri otuz min səhifədən ibarət təfsir (və ya tarix) kitabı yazmış, tələbələrinin narazılığından sonra isə onu üç min səhifəyə qədər azaltmış və demişdir: «Allahu Əkbər! Məhv oldu elm öyrənmək üçün göstərilən səy!»¹⁹²

– İbn Teymiyyə demişdir: «Həqiqətən səhabələr Allahın sifətləri ilə əlaqəli olan ayə və hədislərə istədikləri kimi mənə verməmişlər. Onlardan rəvayət olunan hədislərə və təfsirlərə baxdım, yüzdən çox təfsir kitablarını araşdırdım və onlardan hər birinin Allahın sifətləri ilə əlaqəli olan ayə və hədislərə istədiyi kimi mənə vermədiyinin şahidi oldum».¹⁹³

– Zəhəbi rəvayət edir ki, əl-Bərzali mənə xəttimi görüb dedi: «Həqiqətən sənə xəttin mühəddislərin (hədis alimlərinin) xəttinə oxşayır». Bununla da Allah hədis elmini mənə sevdirdi.¹⁹⁴

Doğrudan da, Zəhəbi böyük hədis alimlərindən sayılır.

– Hədis elmində şeyxu-l-islam sayılan Əhməd ibn Həcər əl-Əsqalani qiymətli əsərlərin müəllifidir. Ən məşhur kitabı isə «Fəthu-l-Bari» adlı Səhihu-l-Buxarinin şərhidir. İbn Xaldun demişdir: «Səhihu-l-Buxarini şərh etmək ümmətin boynunda qalan haqdır». Əbu-l-Xeyr əs-Səxavi demişdir: «Əgər ibn Xaldun, ibn Həcərin şərhini görsə idi gözləri yaşla dolardı və görərdi ki, həqiqətən ümmətin haqqı lazımcına ödəndi».¹⁹⁵

¹⁹¹ «Ali İmran» surəsi, 110.

¹⁹² «Təzkiratu-l-huffaz» 2/712.

¹⁹³ «ən-Nur» surəsinin təfsiri, səh: 210.

¹⁹⁴ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 1/36.

¹⁹⁵ «Siratu-l-imamu-l-Buxari» səh:123.

– əl-Muzəni üsuli fiqh elminə aid Şafeinin «Risalə» kitabını əlli dəfə oxmuşdur.¹⁹⁶

– Əbu-l-Huseyn əl-Əsədi əlli il insanlara elm öyrətmişdir.¹⁹⁷

– Həmədan ibn Hani rəvayət edir ki; «Mən qrammatikadan başa düşmədiyim bir fəslə başa düşmək üçün səkkiz min dirhəm xərclədim».

– Zəhəbi rəvayət edir ki, Zeyd ibnu-l-Həsən əl-Kindi on yaşında on növ qiraətlə əzbərdən Quran oxuyurdu.¹⁹⁸

– Nueym əl-Mucmir iyirmi il ardıcıl olaraq Əbu Hureyrənin yanında dərs alıb.¹⁹⁹

– Abdullah ibn Nafi otuz beş il imam Malikin yanında dərs alıb.²⁰⁰

– İsmail əl-Curcani hər gecə diqqətlə doxsan səhifə yazardı. Zəhəbi deyir ki; «O, bu minvalla bir həftə ərzində "Səhih Muslimi" yazı bilərdi.²⁰¹

– ibn Əbdürrəhman rəvayət edir ki; «Mən Quranın erabını (qrammatik təhlilini) qırx və ya qırx beş ilə öyrəndim.²⁰²

– Malik rəvayət edir ki, «Əbu Bəkrin (r.a.) xilafəti dövründə bir kişi yuxuda görür ki, artıq qiyamət qopub, insanlar məhşərə toplanıblar və Ömər ibnu-l-Xattab (r.a.) da onların arasında fəzilət və şərəflə seçilir. O deyir ki, "Mən soruşdum: Nəyə görə Ömər ibnu-l-Xattab (r.a.) onların arasında fəzilət və şərəflə seçilir? Mənə deyildi ki, bu fəzilət onun xəlifə və şəhid olmasına, həmçinin Allah xatirinə heç bir tənə və

¹⁹⁶ «Muqəddimətu-r-risalə» səh:4.

¹⁹⁷ «Təhzi bu-t-təhzi b» 7/127.

¹⁹⁸ «Mərifətu-l-qurrau-l-kibar» 2/468.

¹⁹⁹ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 5/227.

²⁰⁰ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 8/108.

²⁰¹ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 13/54.

²⁰² «ət-Tarixu-l-kəbir» 3/82.

məzəmmətdən qorxmadığına görədir." Yuxudan oyandıqdan sonra kişi gedib yuxusunu Ömərə (r.a.) danışdı. Bu vaxt Ömər (r.a.) Əbu Bəkr (r.a.) ilə bir məclisdə idi. O, kişinin röyasını dinlədikdən sonra ona məclisi tərk etməyi əmr etdi. Əbu Bəkrin (r.a.) vəfatından sonra xilafətə gəldikdə isə onu çağırıb röyasını təkrar danışmağı ona əmr etdi. Kişi təəccüblə dedi: "Məgər sən o zaman mənim dediklərimi rədd etmədinmi?" Ömər (r.a.) dedi: "Məgər sən, Əbu Bəkr (r.a.) iştirak edən məclisdə mənim fəzilətimdən danışmağa utanmadınmi?!"²⁰³

– Əli bin Əbu Talib (r.a.) Kufə məscidində xütbə verdiyi zaman demişdir: «Ey insanlar! Osmanın əleyhinə danışsınız, lakin həqiqətən, mən və Osman Allahın müjdələdiyi müsəlmanlardandıq» – deyib bu ayəni oxudu:

لَا يُؤْمِنُ أَجْمَعُونَ خَلْقًا إِلَّا وَهُمْ يَخْتَصِمُونَ

» (4)

«Biz onların ürəklərindəki kin-küdurəti çıxarıb atdıq. Onlar qardaş olub taxt üstündə qarşı-qarşıya əyləşərlər.»²⁰⁴

– İbn Əbi-d-Dunya rəvayət edir ki, Səd (r.a.) və Xalidin (r.a.) arasına ixtilaf düşür. Bir nəfər Sədin (r.a.) yanına gəlib Xalidi (r.a.) məzəmmət edir. Bunu eşidən Səd (r.a.) ona susmağı əmr edir və deyir: «Bizim aramıza düşən ixtilafın dinimizə heç bir aidiyyəti yoxdur.»²⁰⁵

²⁰³ «əl-Mudəvvənətu-l-kubra» 1/304-305.

²⁰⁴ «əl-Hicr» surəsi, 47-ci ayə.

²⁰⁵ «əs-Samt və hifzu-l-lisan» səh:137.

– Yunus əs-Sədəfi rəvayət edir ki, «Bir məsələdə mənimlə imam Şafei arasında fikir ayrılığı var idi. Bir gün biz rastlaşdıq və o mənim əlimdən tutub dedi: "Ey Yunus! Məgər bizim aramızda olan fikir ayrılığı qardaş olmağımıza mane ola bilərmi?" Doğrudan da mən ondan ağıllığını görmədim.»²⁰⁶

– Əhməd ibn Hənbəl məclislərin birində Şafeinin fəzilətini, əxlaqını xüsusən vurğuladı, onu təriflədi və onun üçün dua etdi. Məclisdə iştirak edənlərin bəziləri ona xəbər verdi ki, bir neçə alim Şafeini məzəmmət edir. Əhməd ibn Hənbəl dərhal məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşüb dedi: «Bilin ki, Uca Allah hər hansı bir şəxsə elm bəxş edib həmkarlarını bundan məhrum etdikdə onlar ona həsəd aparar və onun haqqında olmayan şeylər danışarlar. Elm əhlində olan bu xislət nə pisdir!»²⁰⁷

– Bir nəfər ibn Teymiyyəni sevindirmək üçün düşmənlərindən birinin ölüm xəbərini müjdə olaraq ona xəbər verdi. Lakin ibn Teymiyyə qəzəbləndi və onu məzəmmət edərək buyurdu: «Müsəlmanın ölümünə sevinirsən?! Buna nə Allah, nə də qəlbində islama və müsəlmanlara məhəbbət olan şəxs sevinməz!» Sonra ibn Teymiyyə ölənlərin əhli-əyalının yanına getdi və dedi: «Bu gündən etibarən mən sizin valideyninizəm!»²⁰⁸ – (yəni, hər bir ehtiyacınızı ödəməyə hazırım.)

– Zəhəbi rəvayət edir ki, Məhəmməd ibn Səlləm və Əbu Həfsin arasında olan fikir ayrılığına baxmayaraq onlar bir-birini çox sevirdi və çox mehriban münasibətdə idilər.»²⁰⁹

– Süfyan ibn Uyeynə Misirin şeyxi ibn Vəhb ilə bir məclisdə ikən ondan bir məsələ barəsində soruşdular. O, bu məsələ

²⁰⁶ «Siyəru ələmu-n-nubələ», 10/16.

²⁰⁷ «Siyəru ələmu-n-nubələ», 10/45-58.

²⁰⁸ «Məalimu fi tariqi tələbi-l-elm» səh:107.

²⁰⁹ «Siyəru ələmu-n-nubələ», 10/630.

barəsində məclisdə iştirak edən ibn Vahbdan soruşmağı məsləhət bilib dedi: «Bu şeyx Misir alimidir və sizin sualınıza da lazımı cavabı o verəcək.»²¹⁰

– Qrammatika üzrə böyük alimlərdən sayılan əl-Əxfəş, Siybaveyhdən yaşlı olmağına baxmayaraq uzun müddət ondan dərs almışdır ki, bu da onun təvəzökarlığına və elmə olan hərisliyinə dəlalət edir.²¹¹

– Sələmə deyir ki, «Mən Fərraya təəccüb edirəm ki, o, Kisaidən yaşda böyük, elmdə də üstün olmağına baxmayaraq onu çox tərifləyib ucaldır»²¹²

– Məkkə alimlərindən olan Vakiy ibnu-l-Cərrah Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - vəfatı ilə bağlı hədis rəvayət edir və bu hədis bir çoxlarının, xüsusən də Haşimilərin ona qarşı çıxmağına səbəb olur. Onlar Məkkənin əmirinə şikayət edirlər və o da Vakiy ibnu-l-Cərrahı zindana salır. Onun haqqında yayılan şayiələr Süfyan əs-Səuriyə də gəlib çatır. Onunla Vakiy ibnu-l-Cərrah arasında mövcud olan fikir ayrılığına məhəl qoymayan Süfyan əs-Səuri əmirin yanına gəlib ona Vakiy ibnu-l-Cərrahın insanlar arasında olan hörmətini xatırladır və onu azad etməsini nəsihət edir. Əmir də öz növbəsində Süfyan əs-Səurinin nəsihətini qəbul edir və onu azad edir.²¹³

– Əhməd ibn Hənbəl, İshaq ibn Rahaveyhi tərifləyib demişdir: «İshaqın mislində Xorasana qədər körpü salınmamışdır (onun kimisi gəlməmişdir.) Onunla bizim aramızda olan fikir ayrılığı isə, insanlar (alimlər) arasında hər zaman mövcud olan fikir ayrılığı kimidir.»²¹⁴

²¹⁰ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 9/233.

²¹¹ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 10/206.

²¹² «Məalimu fi tariqi taləbi-l-elm» səh:107.

²¹³ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 9/159.

²¹⁴ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 11/371.

– Əhməd ibn Hənbəl və ustadı İsmail ibn Uleyyə elm məclisində iştirak edirdilər. İsmail ibn Uleyyə öz tələbəsinin elmini yüksək qiymətləndirdiyi üçün, camata namaz qıldırmağı ona təklif etdi.²¹⁵

Yuxarıda qeyd olunan misallardan açıq aydın görünür ki, sələf bir-birinə qarşı çox mehriban və alicənab olmuşlar. Doğrudan da, bu xislət həqiqi müsəlmana yaraşan bir xislətdir. Uca Allah buyurur:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

» (34) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

«Yaxşılıqla pislik eyni ola bilməz! Sən pisliyi yaxşılıqla dəf et! Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görərsən!»²¹⁶

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

«Məhəmməd Allahın elçisidir. Onunla birlikdə olanlar [möminlər] kafirlərə qarşı sərt, bir-birinə [öz aralarında] isə mərhəmətlidirlər.»²¹⁷

Təvsiyələr

²¹⁵ «Siyəru aləmu-n-nubələ», 11/194.

²¹⁶ «Fussilət» surəsi, 34.

²¹⁷ «əl-Fəth» surəsi, 29.

Müsəlman sözü dilə gələn kimi əxlaq anlayışının da ondan uzaq olmaması fikri, o an təsəvvürümüzdə canlanır. Əgər hansısa bir müsəlman adlandırılan şəxs bu anlayışdan uzaqdırsa bu onun sadəcə coğrafi müsəlman olması ilə bağlıdır. Əlbəttə ki, mən coğrafi müsəlman anlayışını bəzi həmvətənlərimə aid etmək istəməzdim. Lakin hər şey mənim istəyim ilə bağlı deyildir. Uca Allah insanları həm ruhi, həm əxlaq, həm davranış və s. baxımdan fərqli yaradıb. Bütün insanlar dünya imtahanlarının tərkib hissəsidir. Əxlaqın tərkibinə aid bir məsələ də nəsihətdir. Nəsihətə qulaq asmaq isə məhz müsəlmana xas xüsusiyyətdir. Bu məsələlərə əvvəlki bölmələrdə toxunmuşam. İndi isə kitabın bu sonuncu bölməsində bəzi tövsiyələri sizin nəzərinizə çatdırmaq istərdim. İnanıram ki, təvəzökarlıq nümayiş etdirərək onları qiymətləndirəcək və həyatınıza tətbiq edəcəksiniz.

*** Oxumaqla əlaqəli faydalı məsələlər;**

- Elm öyrənməyə rəğbətləndirən kitablar oxumaq;
- Elm əhlinin tərcümeyi-halını oxumaq;
- Kitabın içindəki faydaları ayrıca kitabın arxasına qeyd etmək;
- Kitablarda olan mühüm faydaları müəyyən bir yerə qeyd etmək;
- Mərasimlərdən (oruc, qurban və s.) bir müddət əvvəl onlarla əlaqəli mövzuları oxumaq;
- Mühüm məsələlərlə əlaqəli kitablar almağa daha çox səy göstərmək;
- Çətin başa düşülən kitabları və ya mövzuları başa düşmək üçün bir neçə dəfə təkrar oxumaq;
- Oxumaq üçün ayrıca vaxt təyin etmək;

- Kitab aldıqda onu vərəqləyib naqis olub-olmadığını yoxlamaq;
- Kitabı diqqəti yayındıran şeylərdən kənarında oxumaq.

*** Elm öyrənən şəxsin kitab aldıqda və verdikdə riayət edəcəyi qaydalar;**

Hər bir işin qayda-qanunu olduğu kimi, bu işin də öz prinsipləri mövcuddur. Elə isə hər bir elm öyrənən şəxs bilməlidir ki, kitab alıb-vermək özü də bir elmdir və bunun da öz əsasları vardır. Bu əsasları lazımınca yerinə yetirməmək isə kitablardan düzgün istifadə etməmək və onları itirməklə nəticələnir. Elə buna görə də oxucuların kitablardan düzgün istifadə etməsi üçün bu kitabda həmin qaydaları qeyd etmək münasibdir. Bu qaydalar aşağıdakılardır:

- kitabı, şkaflın rəflərini doldurmaq və bunula da fəxr etmək niyyəti ilə almamaq;
- kitab aldıqda, onu oxumuş və ya kitab haqqında məlumatı olan şəxslə məsləhətləşmək;
- kitabın bir neçə şərhə varsa, bu şərhlər barəsində məlumatı olan şəxslə məsləhətləşib ən yaxşı şərhə almaq;
- kitab bir neçə dəfə çap olunubsa axırıncı dəfə çap olunmuş nüsxəni almaq;
- kitabın tədqiq olunmuş nüsxəsi varsa yalnız onu almaq;
- alınan kitabı dərhal vərəqləmək və onun naqis olub olmadığını yoxlamaq;
- alınan kitabın müqəddiməsinə və mündəricatına nəzər salıb içində olan mövzularla tanış olmaq;
- kitabı sərfəli qiymətə almaq üçün, satılan bütün yerlərdən onun qiymətini öyrənmək;

- alınan kitabı bəyənmədikdə onu yerinə qoymaq və hara gəldi atmamaq;
- alınan kitabı bəyənmədikdə onu başqalarına pisləməmək (bidət olan kitablardan başqa);
- yalnız kitabın həqiqi naqisliyini həm satana, həm də alana bəyan etmək;
- kitabı yalnız oxuyub faydalanmaq və ondan lazımi qədər məlumat əldə etmək istəyən şəxsə vermək;
- kitabın sahibinin ona ehtiyacı olduğu zaman, ondan kitabı istəməmək;
- kitabı yalnız onun qədrini bilən, öz kitabı kimi qoruyub saxlayan layiqli şəxsə vermək;
- kitab verilən şəxsə, onu qorumağı tövsiyə etmək;
- kitab iki nüsxədən ibarətdirsə, onun yaxşı nüsxəsini verməmək;
- kitabın içində olan lazımi məlumatları qeyd etməmiş onu başqasına verməmək;
- verilmiş kitabları unutmamaq üçün onların adlarını bir yerə qeyd etmək;
- kitabı qorumayan və ya vaxtından gec qaytaran şəxsə bir daha kitab verməmək.
- kitabı qaytardıqda onun sahibinə təşəkkür etmək;

*** Ümumi tövsiyələr**

Hər bir elm öyrənən şəxs bilməlidir ki, öyrəndiyi elmə əməl etməsə gec-tez öyrəndiklərini unudacaq və çəkdiyi əziyyətlər puç olacaq. Elə buna görə də o ilk əvvəl bizi yaradan Uca Allahın bu barədə buyuruqlarına nəzər salmalı sonra da, bu sahədə təcrübəsi olan alimlərə müraciət etməlidir. Bütün bunları araşdıran şəxs görür ki, Uca Allah öyrəndiyimiz faydalı elmi tətbiq etməyi və bu

sahədə təcrübəsi olan alimlərə müraciət etməyi bizə əmr etmişdir. Lakin, O, bundan başqa həmdə onu tövsiyə edərək (məcbur etmədən) insanlara öyrətməyimizi də bizə buyurmuşdur. Biz yalnız bizi özümüzdən də yaxşı tanıyan Yaradanımızın əmrlərini yerinə yetirməklə müvəffəqiyyətlər əldə edə bilərik. Uca Allah buyurur:

مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

» (3) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

«**And olsun axşam çağına** [ikindi vaxtına, əsr namazına, zamana və ya Peyğəmbərin əsrinə] **ki, insan** [ömrünü bihudə işlərə sərf etməklə, dünyanı axirətdən üstün tutmaqla] **ziyan içindədir! Yalnız iman gətirib yaxşı əməllər edən, bir-birinə haqqı tövsiyə edən və səbri tövsiyə edən kimsələrdən başqa!** [Belələri Cənnətə nail olub əbədi səadətə qovuşanlardır!]²¹⁸»

Ayədən göründüyü kimi, hər bir faydalı elm öyrənən şəxs, öyrəndiyi elmə əməl etdikdən sonra mütləq onu (o elmə marağı olanlara) öyrətməlidir ki, həmən elm sahəsində təcrübəsi artsın. Xüsusən də, o, din sahəsində öyrənilən ayə və mötəbər hədisləri başqalarına hikmətlə təbliğ etməklə Allahın əmrini yerinə yetirmiş və Cənnətə nail olub əbədi səadətə qovuşmuş insanlardan ola bilər. Aşağıdakı tövsiyələri oxuyub onlara əməl etməkdə Uca Allah bizə yardım etsin!

- elmi, səmimi qəlblə, Allah xatirinə öyrənmək;
- elmlə və onun fəziləti ilə əlaqəli kitablar oxumaq;
- elmə ömürlərini sərf etmiş alimlərin tərcümeyi-halını oxuyub onların həyat tərzi ilə tanış olmaq;

²¹⁸ «əl-Əsr» surəsi.

- elm öyrənməyə təzə qədəm qoymuş və ya başqa elmi sahə ilə məşğul olmaq istəyən hər bir şəxsə, öyrənilən sahənin ilk mərhələsindən başlamaq;
- özünü başqalarından üstün sayıb hər şeyi bilən kimi göstərməmək.
- Allahı xatırlamazdan öncə Ona həmd-səna etmək və şəninə təriflər demək;
- Məhəmməd Peyğəmbəri xatırladıqda «səllallahu əleyhi (və alə alihi) və səlləm» (Allahın salamu və xeyir-bərəkəti onun (və ailəsinin) üzərinə olsun!) demək;
- digər Peyğəmbəri xatırladıqda «əleyhissəlam» (Allahın salamu onun üzərinə olsun!) demək;
- səhabəni xatırladıqda «radıyallahu anhu (anhə)» (Allah ondan razı olsun!) demək;
- vəfat etmiş müsəlman alimini xatırladıqda «rahiməhullah» (Allah ona rəhmət etsin!) demək;
- sağ olan (kafir, müşrik olmayan) müsəlman alimini xatırladıqda «hafizəhullah» (Allah onu qorusun!) demək;
- hər hansı bir məlumatı qeyd etdikdə onun mənbəyini dəqiqləşdirib sonra qəti söz demək və əsassız (havadan) danışmamaq;
- istənilən məlumatın doğru olub-olmadığını tədqiq etmək;
- hörmət qazanmaq üçün başqa alimin dediyini öz adından insanlar arasında yaymamaq;
- başqalarının dediklərində fayda azda olsa belə onlara qarşı əxlaqsızlıq göstərməmək;
- həqiqəti gizlətməmək;
- haqqa batil donu geyindirmək üçün zəif və ya uydurma xəbərlərdən sitat gətirməmək;
- yalnız tədqiq edib araşdırdıqdan sonra hər hansı bir məlumatı zəif və ya uydurma hesab etmək;

- soruşulan məsələlərə səhlənkar yanaşmamaq və imkan daxilində araşdırıb suallara cavab tapmaq;
- mühüm məsələləri və sairə faydalı söhbətləri qeyd etmək üçün balaca dəftərçə götürmək;
- çox vaxt insanların tələbəti ilə əlaqəli şəriət və qeyri şəriət məsələlərini araşdırmaq;
- faydasız işlərlə (haram olmasa da belə) vaxtı bihudə keçirməmək;
- ikinci planda olan işləri sonraya saxlamaqla ən əfzəl işlərlə məşğul olmaq;
- kitabxanaları gəzmək və nadir kitablardan maksimum istifadə etmək;
- danışq zamanı bir-birinə oxşar elmi, istilahi kəlmələr istifadə etməklə dinləyiciləri çaşdırılmamaq;
- qəliz kəlmələrin mənasını, dinləyiciləri başa salmaq üçün araşdırıb öyrənmək;
- məsələni tez-tələsik başa düşməyə və ya başa salmağa çalışmamaq;
- hər hansı bir hökmü inkar etməyə tələsməmək;
- Quran ayələrini və Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - hədislərini ərəbcə əzbərdən dedikdə xətalara yol verməmək;
- Peyğəmbərin - **səllallahu aleyhi və səlləm** - hədislərini məna ilə rəvayət etdikdə onu bəyan etmək;
- nitq söylədikdə şirkə və ya küfrə gətirib çıxaran kəlmələr istifadə etməmək;
- başqalarının verdiyi ağıllı nəsihətləri səmimiyyətlə qəbul etmək və onları təhqir etməmək;
- tövsiyələri qəbul edənlərin sayının az olmasına görə məyus olmamaq və yalnız Allaha təvəkkül etmək;
- elm öyrəndikdə, diqqəti yayındıran başqa işlərlə məşğul olmamaq;

- dini işlərdə şəriət tərəfindən qadağan olunmuş, dünyəvi işlərdə isə dövlət tərəfindən qadağan olunmuş işlərdən çəkinmək;
- eyni vaxtda bir neçə kitab oxumamaq;
- əsassız danışmaqdan həzər etmək;
- cahil, savadsız insanların dediyi əsassız böhtənlərə idtihamlara məhəl qoymamaq;
- Allahdan ümidi üzümək və elm öyrənməyin artıq gec olduğunu zənn etməmək;
- hər dəfə hər hansı bir məsələni araşdırmağa başlamazdan əvvəl Uca Allaha dua edib haqqı ona göstərməsini Ondan istəmək.

SON SÖZ

Bu risaləni yalnız şəriksiz Allahın köməyi ilə bitirdim. Ümidvaram ki, gənclərimiz buradakı ayə, hədis və rəvayətlərə laqeyid olmayacaq, kitabda Quran ayələri isitifadə olunduğu üçün onu natəmiz yerə atmayacaqlar və ən nəhayət Allah və Onun Rəsulunun - **səllallahu aleyhi və səlləm** - əmr və tövsiyələrini heç bir sınıtı duymadan həyatlarına tətbiq edəcəklər. İnanıram ki, bu kitabı oxuyan müsəlman bacı və qardaşlarım elmə daim can atacaq və yalnız xeyirli işlər görməyə çalışacaqdır. Lakin cəmiyyətdə yanlış olaraq belə bir fikir yayılıb ki, guya Peyğəmbərimizdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** – bizə gəlib çatan hansısa bir hədisdə o - **səllallahu aleyhi və səlləm** – bir gün elm öyrənməyi altmış il ibadətdən üstün olduğunu bildirib. Qeyd edirəm ki, bu da uydurma hədisdir. Çünki bu «hədis» Qurani kərimdəki yüzlərlə ayələrə və Peyğəmbərdən - **səllallahu aleyhi və səlləm** – rəvayət olunan mötəbər hədislərə bir başa ziddir. Unutmayaq ki, Uca Allahın heç nəyə ehtiyacı olmadığı halda

İbn Kəsir. «Təfsir ibn Kəsir»;
İbnu-l-Qeyyim. «Ruh»;
İbnu-l-Qeyyim. «Miftahu-d-daru-s-sədə»;
İbnu-l-Mübarək. «Zuhd»;
Nəvəvi. «Şərhu Səhih-Muslim»;
Nəvəvi. «əl-Məcmu şərhu-muhəzzəb»;
Nizami Gəncəvi. «İskəndərnəmə»;
Nizami Gəncəvi. «Xosrov və Şirin»;
Nizami Gəncəvi. «Leyli və Məcnun»;
Nizami Gəncəvi. «Yeddi gözəl»;
Şafei. «Risalə»;
Muslim. «Səhih»;
Tirmizi. «Sünən»;
Zəhəbi. «Siyəru ələmu-n-nubələ»;
Zəhəbi. «Təzkiratu-l-huffaz»;
Zəhəbi. «Mərifətu-l-qurrau-l-kibar»;

MÜNDƏRİCAT

Müqəddimə.....	3
Elmə yiyələnmək yolunda atacağımız ilk addımlar.....	11
Elmə yiyələnmək yolunda qarşıya çıxan maneə və çətinliklər.....	15
Elm məclislərindən faydalanmağın yolları.....	35
Elm öyrənən şəxsin əsaslı danışıması.....	55
Elmi mübahisə.....	77

Elm öyrənən şəxsin əməllərinə görə özünə hesabat verməsi.....	89
Qurani öyrənməyin fəziləti.....	95
Elm əhlindən nümunələr və sələfin bir-birinə olan münasibəti.....	105
Tövsiyələr.....	112
Son söz.....	119
Kitabda istifadə olunan ədəbiyyat.....	120

www.azerislam.com
mail@azerislam.com